

พัทลุง วัดพะโคะ วัดทรายขาว วัดอ่างทอง วัดโลกสมาณคุณ วัดในวัง สำนักปฏิบัติธรรมโลก
สถัก (วัดขวด) วัดมณีขมาเขต (นาปรือ) จังหวัดสงขลา เป็นต้น

จากสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่
ทำให้ความสัมพันธ์ของวัดและพระสงฆ์กับชาวบ้านหรือชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งจะส่งผล
ต่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างกว้างขวางและ
รวดเร็วกว่าสมัยที่ผ่านมา วัดและพระสงฆ์จึงต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน
แต่ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของพระธรรมวินัย และบทบัญญัติแห่งกฎหมาย จึงจะสามารถดำรง
สถานภาพที่เหมาะสมในสังคมได้อย่างอดีตที่ผ่านมา

2. พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาช่วงสมัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามการ
เปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมแบบทุนนิยมหรือแบบบริโภคนิยม ซึ่งจะส่ง
ผลกระทบต่อการสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถานและศาสนวัตถุ การปกครองคณะสงฆ์ การ
ศึกษาของพระสงฆ์ และพุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

การสร้างวัดและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง
สมัยนี้พบว่าการสร้างวัดขึ้นใหม่ตามชุมชนขยายตัว และชุมชนเกิดใหม่ ส่วนศาสนสถานและ
ศาสนวัตถุมีการสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ เจดีย์สถาน พระพุทธรูป และรูปเหมือนพระ
ภิกษุ ซึ่งมีรายละเอียดที่น่าสนใจดังนี้

1. การสร้างวัดและบูรณะวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา การสร้างวัดในสมัยนี้พบว่ามี
การสร้างวัดขึ้นใหม่ในอำเภอชะอวด 4 วัด อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ไม่มีการ
สร้างวัดใหม่ จังหวัดพัทลุง 28 วัด จังหวัดสงขลา 31 วัด¹ วัดที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยนี้ส่วน
ใหญ่แม้ว่าจะตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลตัวเมืองหรือบริเวณปริมณฑลชุมชนใหญ่ ๆ ก็ตาม วัดที่สร้างขึ้น
ใหม่นั้นต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ระเบียบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์อย่างเคร่งครัดมากขึ้นกว่าสมัยที่
ผ่านมา เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและเป็นไปตามความต้องการของชาวบ้านในท้องถิ่นอย่างแท้
จริง ผู้ใดประสงค์จะสร้างวัดจะต้องยื่นคำขอต่อคณะกรรมการอำเภอหรือต่อมาเปลี่ยนเป็นเจ้าคณะ
อำเภอในท้องที่ที่จะสร้างวัดนั้น พร้อมกับจำนวนที่ดินไม่น้อยกว่า 6 ไร่ หนังสือสำคัญเกี่ยวกับที่

¹สรุปข้อมูลจากสำนักงานศึกษาธิการอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2542
สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง และสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2542.

ดิน แผนที่ แผนผังสิ่งก่อสร้างของวัด ชื่อเจ้าของที่ดิน และข้อตกลงที่จะยกที่ดินให้กับวัด รายการเงินทุนที่จะใช้ในการสร้างวัด และกำหนดเวลาที่จะสร้างวัดให้แล้วเสร็จ เมื่อคณะกรรมการสงฆ์อำเภอหรือเจ้าคณะอำเภอได้พิจารณาแล้ว เห็นว่า

- ก. ไม่ขัดต่อการบริหารราชอาณาจักร
- ข. สมควรเป็นสำนักของพระภิกษุ
- ค. เป็นประโยชน์แก่ประชาชนในท้องถิ่น
- ง. ตั้งอยู่ห่างจากวัดอื่นไม่น้อยกว่าสองพันเมตร เว้นแต่จะมีเหตุอันสมควร
- จ. อยู่ในสถานที่อันควรจะได้รับการบำรุงจากประชาชนพอที่จะตั้งอยู่ได้¹

เมื่อเจ้าคณะอำเภอพิจารณาให้สร้างวัดเสร็จแล้วก็เสนอเจ้าคณะจังหวัด ๆ พิจารณาให้ความเห็นชอบ จึงเสนอกระทรวงศึกษาธิการ และมหาเถรสมาคมให้อนุมัติการสร้างวัด เมื่อสร้างวัดเสร็จแล้วให้รายงานเจ้าคณะอำเภอพิจารณาเห็นสมควรจะตั้งวัดได้แล้ว ก็ให้รายงานตามลำดับเพื่อให้กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งวัดนั้นเป็นสำนักสงฆ์ต่อไป² หลังจากนั้นจึงดำเนินการขอพระราชทานที่วิสุงคามสีมา จึงจะเป็นวัดที่สมบูรณ์

จากขั้นตอนต่าง ๆ ของการขออนุญาตในการสร้างวัดและตั้งวัดนั้นมีหลายขั้นตอน ซึ่งจะเป็นการสร้างความยุ่งยากให้กับชาวบ้านพอสมควร จึงพบว่ามียอดจำนวนมากที่สร้างขึ้นไม่ถูกต้องตามระเบียบของทางราชการ เนื่องจากชาวบ้านไม่เข้าใจขั้นตอนการสร้างวัด สิ่งที่มีกพบเสมอว่ามีการบกพร่องคือการเขียนแบบแปลนแผนผังของวัด ซึ่งต้องเขียนให้ถูกต้องตามมาตราส่วน แต่ชาวบ้านมักจะขาดความรู้การเขียนแผนผังแบบใหม่ จึงมักจะทำให้เรื่องล่าช้าอยู่เสมอ บางแห่งสร้างวัดไปหลายสิบปีแล้ว แต่ยังไม่ขออนุญาตให้ถูกต้อง เนื่องจากขาดผู้ที่ดำเนินการ สิ่งเหล่านี้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องควรให้ความสนใจในการแก้ปัญหาให้มากขึ้น

การสร้างวัดในสมัยนี้แม้ว่าบางส่วนจะมีลักษณะเช่นเดียวกับสมัยที่ผ่านมาคือ การสร้างวัดในเขตป่าเขาทางทิศตะวันตก การสร้างวัดในเขตป่าควน ที่ราบ และหมู่เกาะ การสร้างวัดส่วนใหญ่ชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้ร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ดังเห็นได้จากการสร้างวัดป่านาคศึกษาภิราม หรือวัดใหม่ควนเนียง ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา การสร้างวัดนี้เนื่องจากนายเบน ไชยศรี ชาวบ้านควนเนียงมีศรัทธาจะสร้างวัด จึงได้ติดต่อขอซื้อที่ดินจากนางบัว สุกใส จำนวน 6 ไร่ และนางบัว สุกใสได้ถวายที่ดินเดิม จำนวน 5 ไร่ รวมเป็น 11 ไร่ เริ่มดำเนินการสร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2491 โดยไป

¹ประพัฒน์ ตรีณรงค์. ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505. 2506. หน้า 231 - 232.

²เรื่องเดิม. หน้า 233.

นิมนต์พระปาน วิสาโร จากวัดโลกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ มาเป็นผู้ดูแลวัด แต่การสร้างวัดยังไม่ได้ขออนุญาตให้ถูกต้องตามระเบียบ ได้ดำเนินการขออนุญาตจริง ๆ ในปี พ.ศ. 2501 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. 2504¹

ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 ชาวบ้านนาปรังในหมู่ที่ 1 ตำบลคลองขวาง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา มีความประสงค์จะสร้างวัดขึ้นในหมู่บ้านจึงได้นิมนต์พระสมุห์ถื่น ผุสฺสธมฺโม มาเป็นหัวหน้าชักชวนชาวบ้านช่วยกันสร้างวัดขึ้นบนที่ดินสงวนของหมู่บ้าน โดยมอบหมายให้ นายครั้น หนูใหม่ เป็นผู้จับจองที่ดินและได้ทำเรื่องเสนอขออนุญาตสร้างวัดเมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2511 ทางกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ตั้งวัด เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2518 ตั้งชื่อวัดตามชื่อหมู่บ้านว่า “วัดนาปรังประชาราม” ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “วัดนาปรัง”²

ส่วนพื้นที่บริเวณหมู่ที่ 1 ตำบลเทพา อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา ม.ร.ว.บุญมาก ภาณุมาศ ได้บริจาคที่ดินและดำเนินการสร้างวัดพิบูลบุญญาราม เมื่อ พ.ศ. 2503 ได้ขออนุญาตสร้างวัด เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2519 แต่การสร้างวัดก็ยังดำเนินการไม่แล้วเสร็จ จนกระทั่งต่อมา ม.ล.ปิ่นพงศ์ ภาณุมาศ ผู้เป็นบุตรชายได้ดำเนินการสร้างวัดสืบต่อมา จึงแล้วเสร็จได้ประกาศตั้งวัดเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2520 การสร้างวัดนี้ต้องใช้เวลาหลาย 10 ปี จึงแล้วเสร็จ เนื่องจากเป็นวัดที่ตั้งอยู่ห่างไกล การพัฒนาวัดจึงค่อยเป็นค่อยไปตามปัจจัยที่มี³

การสร้างวัดในบริเวณจังหวัดสงขลายังได้พบในบริเวณบ้านคลองยางแดง หมู่ที่ 5 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ ซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งอยู่บนเนินสูงใกล้กับคลองยางแดง ในปี พ.ศ. 2505 ชาวบ้านเห็นว่าในชุมชนยังขาดวัดที่พระสงฆ์และประชาชนใช้ประกอบศาสนกิจ และบำเพ็ญบุญ จึงได้ร่วมกันนิมนต์พระอธิการจำ เกสโร จากวัดวัง ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง มาจำพรรษาและดำเนินการสร้างวัด โดยนายบุญชัย รัตนเลิศ ได้บริจาคที่ดินสร้างวัด ทางกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้สร้างวัด เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2519 และอนุญาตให้ตั้งวัด เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2520 ตั้งชื่อว่า “วัดรัตนวราราม” ตามชื่อสกุล “รัตนเลิศ” แต่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “วัดคลองยางแดง”⁴

ในปี พ.ศ. 2507 ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลชิงโค อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากบริเวณหมู่บ้านไม่มีวัดสำหรับให้ประชาชนได้ไปร่วมบำเพ็ญบุญกุศล

¹สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดโลกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.
ข้อมูลประวัติวัดจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2519.

²กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3. 2527. หน้า 481.

³เรื่องเดิม. หน้า 559.

⁴เรื่องเดิม. หน้า 587.

ชาวบ้านจึงได้คิดสร้างวัดขึ้นโดยการนำของพระราชรัตนโมลี (เส่ง คิสุโร) เจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดแหลมทราย นายจุน ทนสุคนธ์ ได้เป็นผู้บริจาคที่ดิน จำนวน 9 ไร่ 3 งาน ให้เป็นที่ตั้งวัด นายฉ้วน ชันทกะพันธ์ และนายเสน บุรณะ ได้ร่วมกันสร้างกุฏิเป็นที่พักสงฆ์ ส่วนพระราชรัตนโมลี (เส่ง คิสุโร) สร้างรั้วรอบบริเวณวัดและสร้างซุ้มประตูวัด เสร็จแล้วได้นิมนต์พระนำ เกสโร จากวัดธรรมโฆณณ์ อำเภอสิงหนคร มาเป็นเจ้าอาวาส ให้ชื่อว่า “วัดรัตนประธาราม”¹ การสร้างวัดครั้งนี้ได้รับความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์และชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นอย่างดี จึงทำให้การสร้างวัดเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและรวดเร็ว เพราะได้รับการสนับสนุนจากเจ้าคณะจังหวัดสงขลาโดยตรงอีกแรงหนึ่งด้วย

นอกจากจะมีการสร้างวัดในบริเวณพื้นที่ห่างไกลแถบชนบทแล้ว ปรากฏว่าบริเวณปริมณฑลใกล้เมืองที่มีการขยายตัวของประชากรในตัวเมืองก็มีการสร้างวัดขึ้นรองรับความต้องการของประชาชนที่ยังต้องการที่พึ่งทางจิตใจ ดังเห็นได้ในปี พ.ศ. 2510 นางสุน พัฒนา นางแดง ชูเจริญ นายแดง นางเข็ม สิริ ได้บริจาคที่ดินบริเวณบ้านหาดใหญ่ ตำบลหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ให้พระยาอมรฤทธิ์ดำรง ในฐานะประธานการสร้างวัดโดยมอบหมายให้นายสงวน วงศ์วานิช เป็นผู้ขออนุญาตสร้างวัดขึ้นเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2510 และกระทรวงศึกษาธิการได้อนุญาตให้ตั้งวัดได้เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2511 ตั้งชื่อว่า “วัดมงคลเทพาราม” แต่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “วัดปากน้ำ”² สาเหตุที่วัดนี้สามารถสร้างวัดได้อย่างรวดเร็วเนื่องจากเป็นวัดที่ตั้งอยู่ติดกับตัวเมืองหาดใหญ่ จึงสามารถระดมทุนได้มาก แต่ประการสำคัญวัดนี้ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากพระมงคลเทพมุนี (สด) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ประชาชนทั่วประเทศให้ความเคารพนับถือ และเป็นผู้มีชื่อเสียงในวิชาธรรมกายที่เชื่อกันว่ามีความแก่กล้าทางไสยศาสตร์ ด้วยเหตุนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่พระมงคลเทพมุนี ชาวบ้านจึงได้นำชื่อของท่านมาตั้งเป็นชื่อวัดอีกด้วย

ส่วนจังหวัดพัทลุงในสมัยนี้มีการสร้างวัดขึ้นใหม่ในเขตป่าเขา ที่ราบริมทะเลหลายแห่งซึ่งเป็นไปตามการขยายตัวของชุมชนที่มีการเคลื่อนย้ายคนเพื่อจับจองที่ดินตั้งบ้านเรือน ทำสวนทำไร่ เมื่อเกิดชุมชนหนาแน่นขึ้นจึงได้สร้างวัดเป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศลทำนองเดียวกันกับสมัยที่ผ่านมา ดังเห็นได้ในปี พ.ศ. 2500 ชาวบ้านห้วยเนียง บ้านศพทอดและบ้านคอแห้งงาม ตำบลโคกสัก อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่ ได้ร่วมใจกันสร้างวัดขึ้นที่บ้านห้วยเนียง เรียกชื่อว่า “วัดห้วยเนียง” การสร้างวัดนี้ก็เนื่องจากบริเวณใกล้เคียงไม่มีวัดที่จะให้ประชาชนได้ไปทำบุญร่วมกัน วัดที่ใกล้ที่สุด ได้แก่ วัดลอนห่างจากหมู่บ้าน ประมาณ 4

¹กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3. 2527. หน้า 587.

²เรื่องเดิม. หน้า 568 - 569.

กิโลเมตร จึงไม่สะดวกในการเดินทาง เมื่อชาวบ้านได้สร้างวัดขึ้นแล้วก็ได้เดินทางไปขอพระภิกษุจากพระครูพิทักษ์ชัยเขต (พิน) วัดรัตนวราราม เจ้าคณะอำเภอเขาชัยสน - บางแก้ว พระครูพิทักษ์ชัยเขต (พิน) ได้ส่งพระกล่อม กมโล พร้อมด้วยพระภิกษุ 4 รูป มาจำพรรษาที่วัดห้วยเนียง¹ หลังจากนั้นวัดจึงค่อยๆ เจริญขึ้นตามลำดับ

การสร้างวัดในทำนองนี้นอกจากวัดห้วยเนียงแล้วยังมีวัดอื่น ๆ อีกหลายวัดที่ได้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2500 เช่น วัดโพธารวาส ตำบลท่าแค วัดศาลาไม้ไผ่ ตำบลท่าแค วัดสุวรรณประดิษฐาราม ตำบลเขาชัยสน เป็นต้น วัดเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นเนื่องจากชุมชนที่ตั้งวัดอยู่ห่างไกลจากวัดอื่น ๆ

นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2500 ยังมีการพัฒนาวัดร้างขึ้นเป็นวัดมีพระสงฆ์เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมและบำเพ็ญบุญกุศลอีกหลายวัด ดังตัวอย่าง วัดปากสระ ตำบลปันแต อำเภอควนขนุน เดิมเป็นสถานที่วัดร้างมาก่อน ต่อมา พ.ศ. 2500 นายย่อง บัวทอง อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ตำบลปันแต ได้ชักชวนชาวบ้านจากต่างป่าบริเวณวัดสร้างกุฏิและนิมณฑ์พระสงฆ์มาจำพรรษา จนกระทั่ง พ.ศ. 2509 กรมการศาสนาจึงอนุญาตให้สร้างวัดได้ ในปีเดียวกันชาวบ้านลำสินธุ์ ตำบลลำสินธุ์หรือวัดกงหิต ซึ่งเป็นวัดร้างให้เป็นวัดมีพระสงฆ์ โดยไปนิมนต์พระใบฎีกาฐ จากวัดอินทรวาส อำเภอเมืองพัทลุง มาเป็นเจ้าอาวาส² ชาวบ้านจึงได้ใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญ และในบริเวณใกล้เคียงกันชาวบ้านยังได้ช่วยกันพัฒนาถ้ำเขาพระลำสินธุ์ ซึ่งเป็นถ้ำโบราณที่มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่จำนวนมาก ประมาณ 40 องค์ ให้เป็นที่พักสงฆ์และสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัด

ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 ชาวบ้านบริเวณเขตเทศบาลบางแก้ว อำเภอบางแก้ว (เดิมอำเภอเขาชัยสน) ได้ร่วมกันสร้างวัดบางแก้วผดุงธรรม เพื่อใช้เป็นสำนักฝึกอบรมจิตด้วยวิธีสมณะและวิปัสสนากรรมฐานของพระภิกษุสงฆ์และชาวบ้านทั่วไป เริ่มตั้งแต่วันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2502 ใช้ชื่อว่า “สำนักบางแก้วผดุงธรรม” โดยมีพระพิศิษฐธรรมภาณ เจ้าคณะอำเภอเขาชัยสน (ธรรมยุต) เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ภายหลังพระพิศิษฐธรรมภาณ ได้ย้ายไปเป็นเจ้าคณะจังหวัดภูเก็ต กระบี่ พังงา เมื่อ พ.ศ. 2510 ทางสำนักบางแก้วผดุงธรรมจึงอยู่ในความดูแลปกครองของพระเปื้อน ปญฺญวนโต และในปี พ.ศ. 2519 ขออนุญาตสร้างวัด จนวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2520 กระทรวงศึกษาธิการโดยอนุมัติของมหาเถรสมาคมได้ประกาศตั้งเป็นวัดบางแก้วผดุงธรรม³

¹สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. แบบสำรวจประวัติวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

²เรื่องเดิม.

³เรื่องเดิม.

พ.ศ. 2506 ชาวบ้านลำทะลุ ตำบลชุมพล กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ ได้ดำเนินการสร้างวัดลำทะลุหรือวัดแท่นนิมิต เนื่องจากชาวบ้านบริเวณนี้อยู่ห่างไกลจากวัดอื่น ๆ มาก ชาวบ้านไม่มีสถานที่ทำบุญ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ตั้งวัดได้ตั้งแต่วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2526¹

ทำนองเดียวกันบริเวณหมู่ที่ 7 บ้านลานช้าง ตำบลเขาชัยสน อำเภอเขาชัยสน ชาวบ้านได้รับความลำบากในการบำเพ็ญบุญและพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากบริเวณนี้ไม่มีวัด ดังนั้นในปี พ.ศ. 2508 นายยาน ส่งชู นายแก่น สารโยธี นายบุตร ขุนเพชร นายปิ่น แก้วนุกุล นายชวน ชมพูทอง และพระหมื่น ขุนเพชร พร้อมด้วยประชาชน ประมาณ 30 คน ได้ร่วมกันจัดสร้างขึ้นเป็น “วัดลานช้าง” โดยการสนับสนุนจากพระปลัดพร้อม อภิวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดเมฆประสิทธิ์สามัคคี ประเทสมาเลชัย²

หลังจากนั้นก็มีการสร้างวัดขึ้นในท้องที่ต่าง ๆ อีกจำนวนมาก ส่วนใหญ่มีเหตุผลทำนองเดียวกัน คือชุมชนเกิดใหม่และการขยายตัวของชุมชนที่ประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีวัดเพิ่มขึ้นเพื่อให้เกิดความสะดวกในการบำเพ็ญบุญและประกอบศาสนกิจของพุทธศาสนิกชน ดังเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2509 สร้างวัดอุดมวาราม ตำบลเขาชัยสน อำเภอเขาชัยสน พ.ศ. 2510 สร้างวัดเตาปูน ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง วัดปากพล ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว (บูรณะวัดร้าง) พ.ศ. 2513 สร้างวัดศรีธรรมาราม (วัดลิงค์บูรณะจากวัดร้าง) ตำบลพนมวังก์ อำเภอกวนขนุน และสร้างวัดเกาะทองสม ตำบลโคกม่วง อำเภอเขาชัยสน พ.ศ. 2517 สร้างวัดโคกม่วง ตำบลโคกม่วง อำเภอเขาชัยสน พ.ศ. 2519 สร้างวัดควนหมอกทอง ตำบลโคกม่วง อำเภอเขาชัยสน พ.ศ. 2525 สร้างวัดบ้านโตน ตำบลลำสินธุ์ กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ และในปี พ.ศ. 2528 บริเวณหมู่บ้านหัสสุณ หมู่ที่ 7 ตำบลตะแพน อำเภอศรีบรรพต เป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลความเจริญทางด้านทิศตะวันตกของจังหวัดพัทลุง ไม่มีวัดสำหรับประชาชนร่วมบำเพ็ญกุศล ดังนั้นคณะกรรมการหมู่บ้านจึงได้ร่วมกับประชาชนในหมู่บ้านจัดสร้างวัดศรีสุคนธาวาสขึ้น โดยการสนับสนุนอุปถัมภ์ด้านการเงินและวัสดุอุปกรณ์จากพระอธิการหมื่น อินทวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดควนขัน จังหวัดตรัง³

การสร้างวัดในสมัยนี้ที่แตกต่างไปจากสมัยที่ผ่านมา ได้แก่ การสร้างวัดหรือการสร้างสำนักสงฆ์และที่พักสงฆ์ของกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติธรรมหรือกลุ่มพระภิกษุสงฆ์นักพัฒนาที่มีความคิดก้าวหน้าในการเผยแผ่ธรรม อบรมและฝึกปฏิบัติธรรมแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงทำให้กลุ่มพระภิกษุสงฆ์เหล่านี้มักจะแยก

¹สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. แบบสำรวจประวัติวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

²เรื่องเดิม.

³เรื่องเดิม.

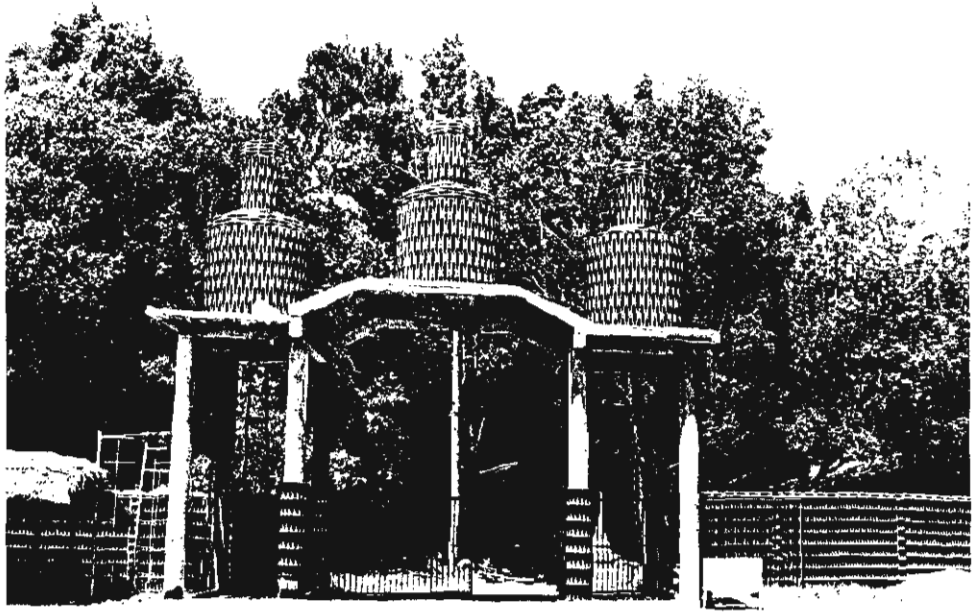
ตัวไปสร้างเป็นสำนักหรือวัดของตนเองขึ้น เพื่อให้สะดวกต่อการปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของตนเอง เพราะถ้าอยู่ภายในวัดหนึ่งวัดใดหากเจ้าอาวาสวัดไม่เห็นด้วยในแนวปฏิบัติก็ยากต่อการนำอุดมการณ์ของตนไปสู่ภาคปฏิบัติ กลุ่มสงฆ์เหล่านี้มีทั้งกลุ่มสงฆ์ในพื้นที่และกลุ่มพระสงฆ์ที่เข้ามาจากต่างถิ่น ดังตัวอย่างการสร้างวัดถ้ำสุมะโน ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง วัดนี้ได้รับการก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2530 โดยพระเดช สุมโน ซึ่งเป็นชาวบ้านบ่อแดง ตำบลสะแกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา สาเหตุของการสร้างวัดถ้ำสุมะโนสืบเนื่องมาจาก เมื่อ พ.ศ. 2525 พระเดช สุมโน ได้ตั้งจิตอธิษฐานภายในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) กรุงเทพฯ ว่า “ขอให้ข้าพเจ้าได้พบถ้ำที่ถูกต้อง เป็นที่รวมญาติ สร้างบารมี ร่วมสายโลหิตแห่งธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” จากนั้นก็นั่งสงบสติอารมณ์ปรากฏว่าถ้ำแห่งนี้ปรากฏให้เห็นในนิมิตเป็นถ้ำแห่งหนึ่งภายในภูเขา ต่อมาพระเดช สุมโน ได้เดินทางรุดลงไปตามจังหวัดต่าง ๆ ทุกภาคของประเทศไทย เพื่อค้นหาถ้ำตามที่นิมิตเห็นแต่ก็ค้นไม่พบ จนกระทั่ง พ.ศ. 2529 พระเดช สุมโน ได้รุดลงไปจำพรรษาอยู่ที่ถ้ำเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และในคืนวันหนึ่งท่านเข้าสมาธิได้เห็นถ้ำที่ต้องการอยู่ที่ภูเขาเล็ก ๆ ในจังหวัดพัทลุง เมื่อออกพรรษาแล้ว พระเดช สุมโน ได้เดินทางไปจังหวัดพัทลุง พยายามสืบค้นหาถ้ำหลายแห่ง แต่ก็ไม่พบ ต่อมาวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2530 พระเดช สุมโน ได้ค้นพบถ้ำแห่งหนึ่งที่บ้านน้ำใต้บ่อ ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ปากถ้ำมีดินทับถมอยู่มาก ซึ่งเป็นถ้ำที่ตรงกับถ้ำที่ปรากฏในนิมิต หลังจากนั้นพระเดช สุมโน ได้รับความช่วยเหลือจากนายณรงค์ นพดารา และนางสาวอรทัย นพดารา บุตรี พร้อมด้วยญาติโยมจากจังหวัดภูเก็ต ประมาณ 20 คน ได้ช่วยกันพัฒนาถ้ำแห่งนี้ เริ่มจากการถากถางบริเวณปากทางเข้า และได้ติดต่อช่างมาระเบิดหินบางส่วนออก ทำให้เห็นรูปร่างภายในชัดเจนขึ้น เพื่อเป็นเกียรติแก่พระเดช สุมโน จึงได้ตั้งชื่อถ้ำนี้ว่า “ถ้ำสุมะโน” หลังจากนั้นจึงมีการพัฒนาถ้ำสุมะโนให้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัด ต่อมาได้มีการซื้อที่ดินจากเอกชนบริเวณใกล้เคียงถ้ำสุมะโนเพิ่มเติม มีการสร้างเป็นกุฏิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ และอาคารอื่นๆ มากพอสมควรแล้ว พระเดช สุมโน จึงมอบหมายให้นายเจริญ เจริญศรี ขึ้นเรื่องราวต่ออำเภอเพื่อขออนุญาตสร้างวัดใกล้ถ้ำสุมะโน เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533 และกระทรวงศึกษาธิการได้อนุญาตให้สร้างวัดเมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2533¹

การพัฒนาถ้ำสุมะโนให้เป็นวัดและสถานที่วิปัสสนากรรมฐานได้อย่างรวดเร็วภายในเวลา 2 ปี เนื่องจากประชาชนให้ความศรัทธานับถือในวัตรปฏิบัติของพระเดช สุมโน ที่เน้นหนักไป

¹สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเมืองพัทลุง. ข้อมูลประวัติพระอาจารย์เดช สุมโน และการค้นพบถ้ำสุมะโน. พ.ศ. 2533.

ทางด้านวิปัสสนากรรมฐานทำให้เกิดนิมิตต่าง ๆ ได้ล่วงหน้า จึงได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในท้องถิ่นและหน่วยราชการหลายฝ่าย เช่น ทักษสถานเปิดบ้านนางว การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค จังหวัดพัทลุง กองพันทหารช่าง 402 โกลสูง กองพันทหารราบ ร.15 พัน 5 หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ (น.พ.ค. ที่ 55) กรป.กลาง องค์การบริหารส่วนจังหวัดพัทลุง เป็นต้น แต่ที่สำคัญที่สุดคือ กลุ่มนายทุนจากต่างถิ่นที่ให้การสนับสนุนด้านเงินทุน สิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการพัฒนาถ้ำสุมะโน ได้แก่สภาพความสวยงามของธรรมชาติแวดล้อม มีป่าเขา และถนนสายพัทลุง - ตรัง ผ่านในระยะใกล้ ส่วนถ้ำที่สวยงามมีจำนวนมาก ซึ่งบางส่วนได้รับการปรับปรุงพัฒนา เพื่อประโยชน์ทางการประกอบกิจกรรมทางศาสนา ถ้ำที่ได้รับการปรับปรุงที่สำคัญ เช่น ถ้ำสุมะโน ถ้ำพุทธบัณฑิต ถ้ำน้ำลอดหรือถ้ำท่านขาว ถ้ำพ่อ ถ้ำแม่ เป็นต้น นอกจากนี้กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุจากภาคเหนือและภาคอีสานยังได้ขยายตัวออกไป พัฒนาถ้ำอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียง ดังเห็นได้จากการพัฒนาถ้ำบริเวณเขาลำเลียง หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ ให้เป็นสำนักวิปัสสนาสาขาของวัดถ้ำสุมะโน ในปี พ.ศ. 2535 และตั้งชื่อถ้ำนี้ว่า “ถ้ำพุทธโคตม” ถ้ำทั้ง 2 แห่งนี้ นอกจากจะใช้เป็นที่ประกอบศาสนกิจแล้วยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดอีกด้วย จากการพัฒนาดังกล่าวแม้จะเกิดผลดีทางด้านพุทธศาสนา และการท่องเที่ยวก็ตาม แต่สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือการพัฒนานั้น หากไม่มีการกำหนดรูปแบบให้ชัดเจนกลมกลืนกับธรรมชาติก็จะกลายเป็นสิ่งทำลายสภาพธรรมชาติที่สวยงามในระยะยาวอย่างน่าเสียดาย

อีกตัวอย่างหนึ่งของการสร้างวัดของกลุ่มพระสงฆ์จากต่างถิ่นที่มุ่งเน้นทางด้านวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ การสร้างวัดเขารูปช้าง ตำบลปาดังเบซาร์ อำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา ได้เริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2512 โดยพระอาจารย์หรือพระภิกษุเม่งชำ ยสโร (ชื่อเดิมว่าเงินจวนเงิน) นักบวชในพุทธศาสนาจากมณฑลทกวางตุ้ง ประเทศจีน ได้จาริกแสวงบุญมาอยู่ที่ประเทศสิงคโปร์ ในปี พ.ศ. 2511 พระเม่งชำ ยสโร ได้รุดงค์มาถึงประเทศมาเลเซีย ได้พบกับหลวงพ่อดองพระภิกษุจากประเทศไทย จึงได้ร่วมเดินทางรุดงค์มายังเขารูปช้าง ตำบลปาดังเบซาร์ ซึ่งในสมัยนั้นเป็นภูเขา มีป่ารกไปด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่และสัตว์ป่าชุกชุม ผู้คนเข้าไปน้อยมากเป็นพื้นที่ทุรกันดารขาดการติดต่อกับโลกภายนอก พระเม่งชำ ยสโร ได้เข้าไปบำเพ็ญศีลภาวนาภายในถ้ำแห่งหนึ่งของเขารูปช้าง คืนวันหนึ่งขณะที่ทำสมาธิอยู่นั้นได้เกิดนิมิต มีสัตว์ประหลาดสีขาว 2 ตัว คล้ายมังกรเข้ามารัดตัวท่านไว้แน่นจนเกือบหายใจไม่ออก ท่านมีสติยังอยู่จึงได้ท่องอาขยาของพระโพธิสัตว์กวนอิมและอาขยาของพระพุทธเจ้า จึงสามารถผ่านอันตรายจากสัตว์ร้ายมาได้ หลังจากนั้นท่านได้นอนหลับเกิดนิมิตหรือฝันว่ามีคนมาเคาะประตูเรียก เมื่อเปิดประตูพบเงาร่างสีขาว 2 ร่าง ซึ่งผู้ทรงคุณธรรม ทั้ง 2 ต้องการให้พระเม่งชำ ยสโร ได้พัฒนาถ้ำเขารูปช้าง หลังจากนั้นพระเม่งชำ ยสโร ได้เดินทางด้วยเท้าเปล่าจากถ้ำเขารูปช้างไปยังสิงคโปร์ ระหว่างทางก็

ภาพประกอบที่ 50 ประตูดวดหรือสำนักปฏิบัติธรรมโคกสัก ตำบลแค อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2537 - 2542.

ภาพประกอบที่ 51 วิหารเจดีย์ วัดดวด ตำบลแค อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2537 - 2542

ได้หาทุนไปด้วย ใช้เวลาเดินทาง 60 วัน ถึงสิงคโปร์ พักอยู่ 2 - 3 เดือน เมื่อได้ทุนพอสมควร จึงเดินทางกลับถ้ำเขารูปช้าง ได้เริ่มพัฒนาปรับปรุงตกแต่งถ้ำเขารูปช้าง โดยในขั้นแรกได้เช่าเครื่องกำเนิดไฟฟ้ามาเครื่องหนึ่งเพื่อให้แสงสว่างภายในถ้ำและสร้างสระน้ำใหญ่ไว้เชิงเขา หลังจากนั้นได้ไปปรึกษากับพระราชรัตนโมลี (แสง ดิสฺสโร) เจ้าคณะจังหวัดสงขลาในการพัฒนาถ้ำเขารูปช้าง จน พ.ศ. 2515 ได้เดินทางไปอินเดียทำพิธีเผาข้าวต้มถวายพระพุทธเจ้า เมื่อกลับมาถ้ำเขารูปช้างแล้วได้ไปพบบาทบริจารที่หาดใหญ่ได้รับบริจาคเงินจำนวนหนึ่ง ได้สร้างเป็นรูปพระโพธิสัตว์กวนอิม หลังจากนั้นก็ได้รับการสนับสนุนเงินทุนพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เช่น พระประธานองค์ใหญ่ สร้างพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ หลายองค์ สร้างพระไตรปิฎก สร้างอาคารประกอบต่าง ๆ พ.ศ. 2525 สร้างโรงเจ โรงครัว พ.ศ. 2526 ได้ทุนจากไต้หวันสร้างประตูใหญ่ และขอตั้งเป็นวัดเขารูปช้าง พ.ศ. 2527 สร้างเรือมังกร บนเรือสร้างพระพรหมสี่หน้า พ.ศ. 2528 สร้างโรงธรรม ใช้สำหรับรับแขก พ.ศ. 2529 เมื่อถ้ำเขารูปช้างได้พัฒนามาระดับหนึ่งแล้ว จึงได้จัดพิธีเปิดเป็นทางการ เมื่อวันที่ 6 ค่ำ เดือน 11 ตามจันทรคติจีน และในปี พ.ศ. 2536 จึงสามารถตั้งวัดเขารูปช้างสำเร็จ'

การสร้างวัดเขารูปช้างโดยพระภิกษุจีนดังกล่าวนี้ได้สร้างความเจริญให้กับวัดอย่างรวดเร็ว เนื่องจากได้รับทุนสนับสนุนจากนายทุนจีนในอำเภอหาดใหญ่และทุนจากต่างประเทศโดยเฉพาะพระผู้ใหญ่นิโง้วให้ทุนสนับสนุนจำนวนมาก ประกอบกับปณิธานอันแน่วแน่มุ่งหวังต่อพุทธศาสนาและองค์พระโพธิสัตว์กวนอิมของพระเม่งซำ ยสโร จึงทำให้งานสร้างวัดสำเร็จได้ไม่ยาก ซึ่งวัดได้กลายเป็นแหล่งรวมของลัทธิความเชื่อฝ่ายพุทธเถรวาท พุทธมหายาน ฝ่ายจีนและฝ่ายฮินดู บริเวณวัดจึงประกอบไปด้วยรูปเคารพตามลัทธิศาสนานั้น ๆ เช่น พระพุทธรูปปางต่าง ๆ พระโพธิสัตว์กวนอิมหรือเจ้าแม่กวนอิม พระโพธิสัตว์แต่ฉานอ่อง พระสังกัจจายนะแบบศิลปะจีน เทวรูปพระพรหม เป็นต้น จากหลักฐานดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นได้ว่า วัดเขารูปช้างเป็นแหล่งรองรับกลุ่มชนที่หลากหลายความเชื่อ และสามารถตอบสนองความต้องการตามลัทธิความเชื่อนั้น แม้จะต่างลัทธิศาสนาแต่ก็สามารถผสมกลมกลืนคติความเชื่อเข้าด้วยกันอย่างแนบสนิท จึงสามารถร่วมแรงศรัทธาในการพัฒนาวัดเขารูปช้างให้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจบำเพ็ญบุญบารมี บำเพ็ญทานแก้สังกรรมและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดสงขลา

นอกจากนี้กลุ่มพระภิกษุสงฆ์จากอีสานถือได้ว่าเป็นกลุ่มสงฆ์สำคัญที่เข้ามาในรูปแบบของการรุดงค์ปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน จนประชาชนในท้องถิ่นให้ความศรัทธาเลื่อมใส แล้วจึงนิมนต์ให้พระสงฆ์เหล่านั้นพักจำพรรษาอย่างถาวรในสถานที่อันเหมาะสม หลังจากนั้นจึงหา

เงินอีชื่อ. ประวัติวัดเขารูปช้าง ตำบลปาดังเบซาร์ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา เนื่องในงานฉลองครบรอบ 26 ปี การก่อสร้างวัดโดยพระอาจารย์เม่งซำ ยสโร. 2538. ไม่มีเลขหน้า.

แนวร่วมบริจาคที่ดินและบริจาคทรัพย์เพื่อสร้างวัดขึ้นเป็นหลักแหล่งที่ถาวร ดังเห็นได้จากกรณี พระครูสุนทรธรรมสิริ (คำใส บุตติโก) จากวัดล้านขวด อำเภอขุนหาน จังหวัดศรีสะเกษ ได้เดินทางรุดมายังจังหวัดสงขลา ในปี พ.ศ. 2536 ชาวบ้านหมู่ที่ 5 บ้านคลองหาน ตำบลแก อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา ได้บริจาคที่ดิน 20 ไร่ ให้เป็นสถานที่สร้างวัด ในปี พ.ศ. 2537 พระครูสุนทรธรรมสิริ (คำใส บุตติโก) ร่วมกับชาวบ้านได้สร้างเป็นที่พักสงฆ์ขึ้นตั้งชื่อว่า “สำนักปฏิบัติธรรมโคกสัก” โดยเริ่มก่อสร้างวิหารเจดีย์ที่แปลกกว่าที่อื่น ๆ เนื่องจากสิ่งก่อสร้างภายในบริเวณที่พักสงฆ์ทุกอย่างทำจากขวด ชาวบ้านจึงเรียกว่า “วัดขวด” ทางวัดได้รับบริจาคขวด ซึ่งชาวบ้านที่ศรัทธาทั้งภายในชุมชนและที่นอกชุมชนได้นำขวดมาบริจาคให้จำนวนมาก ด้วยเหตุนี้จึงกลายเป็นสิ่งแปลกประหลาดสำหรับประชาชนทั่วไป แต่ความจริงแล้ว การสร้างถาวรวัตถุภายในที่พักสงฆ์ดังกล่าวล้วนแต่ลอกเลียนแบบมาจากวัดล้านขวด อำเภอขุนหาน จังหวัดศรีสะเกษ การสร้างอาคารต่าง ๆ ด้วยขวดนี้ พระครูสุนทรธรรมสิริ (คำใส บุตติโก) ได้อธิบายว่าเพื่อเป็นการประหยัด มีความคงทน ทำได้เร็ว และซ่อมแซมได้ง่ายเมื่อชำรุด¹ เมื่อข่าวการสร้างถาวรวัตถุด้วยขวดแพร่หลายออกไปทำให้ประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศหลั่งไหลเข้าไปชมเป็นจำนวนมาก ทำให้สำนักปฏิบัติธรรมโคกสัก กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งผลประโยชน์ต่าง ๆ ตามมา มีทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ในแง่บวกที่เห็นได้ชัดคือนำไปสู่การพัฒนาที่พักสงฆ์ให้เจริญอย่างรวดเร็ว โดยการระดมทุนจากชาวต่างประเทศ เช่น ฮองกง ไต้หวัน เกาหลีใต้ สิงคโปร์ ปีนัง เยอรมัน เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้ได้เข้ามาท่องเที่ยว มีการทอดผ้าป่า ทอดกฐิน เป็นการจัดหาทุนไปด้วยและชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงสามารถนำสินค้าในท้องถิ่นมาจำหน่ายเป็นรายได้เสริมของครอบครัว แต่ในแง่ลบนั้นย่อมเกิดขึ้นแน่เมื่อพระสงฆ์มีวัตรปฏิบัติเพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้านหรือประชาชนบางกลุ่มที่เข้ามาเพื่อหาผลประโยชน์และโชคลาภ พระสงฆ์จึงกลายเป็นผู้ไปห่วย และผู้มีพลังอำนาจจากการนั่งสมาธิวิปัสสนากรรมฐานจนสามารถดูดซับพลังคลื่นโทรศัพท์และโทรทัศน์ได้อย่างต่อเนื่องมหัศจรรย์² การอวดอ้างของพระสงฆ์ในทำนองนี้เป็นสิ่งที่ล่อแหลมต่อการอวดอุตริมนุชยธรรม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องควรให้ความสนใจและสอดส่องดูแลพฤติกรรมดังกล่าว เพื่อแก้ปัญหาต่อไป

นอกจากกลุ่มพระสงฆ์จากต่างถิ่นที่เข้ามาตั้งวัดและที่พักสงฆ์แล้ว พระภิกษุสงฆ์ในท้องถิ่นส่วนหนึ่งก็มีการสร้างวัดและที่พักสงฆ์ขึ้นหลายแห่ง เช่น ที่พักสงฆ์เขาภูด (พ.ศ. 2500) ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา ที่พักสงฆ์ตะเคียนทอง (พ.ศ. 2518) ตำบลนาทวี อำเภอนาทวี

¹สัมภาษณ์พระครูสุนทรธรรมสิริ (คำใส บุตติโก) ที่สำนักปฏิบัติธรรมโคกสัก (วัดขวด) ตำบลแก อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2544.

²เรื่องเดิม.

ภาพประกอบที่ 52 ที่พักสงฆ์รัตนเสียงสวรรค์หรือวัดเขารัตน ตั้งอยู่บนยอดเขารัตน ตำบล
 เข่งแส อำเภอกระเสสินธุ์ จังหวัดสงขลา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2530.

ที่พัทธสงฆ์รัตนเสยงสวรรค์ (พ.ศ. 2530) ตำบลเชิงแส อำเภอกระเสสิงห์ ที่พัทธสงฆ์คอกช้าง (พ.ศ. 2524) ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี ที่พัทธสงฆ์สันติกรอบ (พ.ศ. 2529) ตำบลรัตนบุรี อำเภอกวนเนียง ที่พัทธสงฆ์วิเวกนาครม (พ.ศ. 2523) ตำบลสะเดา อำเภอสะเดา ที่พัทธสงฆ์แหลมโพธิ์ (พ.ศ. 2523) ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ ที่พัทธสงฆ์ควนเจดีย์ (พ.ศ. 2505) ตำบลลำไพล อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา¹ ที่พัทธสงฆ์ทุ่งคลองควาย (พ.ศ. 2505) ตำบลทุ่งนารี อำเภอป่าบอน ที่พัทธสงฆ์บ้านนาวง (พ.ศ. 2500) ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอสรีนครินทร์ ที่พัทธสงฆ์วิจิตรธรรมภาวัน (พ.ศ. 2530) ตำบลเขาฆ่า อำเภอสรีบรรพต ที่พัทธสงฆ์ด่านปรัง (พ.ศ. 2520) ตำบลบ้านพร้าว อำเภอป่าพะยอม ที่พัทธสงฆ์ธรรมสามัคคี (พ.ศ. 2524) ตำบลพนางตุง อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง² เป็นต้น

การสร้างที่พัทธสงฆ์ดังกล่าวนี้จะมีลักษณะที่แตกต่างจากวัดหรือที่พัทธสงฆ์ที่พระสงฆ์จากต่างถิ่นดำเนินการสร้างอย่างเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ การก่อสร้างถาวรวัตถุจะไม่ใหญ่โต มีจำนวนจำกัดเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น ส่วนใหญ่จะเป็นกุฏิและศาลาการเปรียญหรือโรงธรรม การพัฒนาวัดหรือที่พัทธสงฆ์จะค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากทุนสนับสนุนมีน้อยกว่าพระสงฆ์จากต่างถิ่น ชาวบ้านจะให้ความสนใจความศรัทธาน้อยกว่าพระภิกษุผู้ดูแลหรือเจ้าสำนักมีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถตอบสนองความต้องการบางอย่างของชาวบ้านได้ เช่น ใ้ห่วย ดูกุญชยาม แจกเครื่องรางของขลัง รักษาโรคด้วยสมุนไพร เป็นต้น พระสงฆ์เหล่านี้ก็จะได้รับความศรัทธาจากชาวบ้านอย่างรวดเร็ว ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือในการพัฒนาวัดและที่พัทธสงฆ์ให้มีความเจริญก้าวหน้ากว่าวัดทั่วไป

ในสมัยนี้นอกจากจะมีการสร้างวัดขึ้นใหม่แล้ว วัดและศาสนวัตถุสถานจำนวนมากได้รับการบำรุงรักษาและพัฒนาให้มีความเจริญทางด้านวัตถุ จนเกิดการแข่งขันกันสร้างถาวรวัตถุมากกว่าการส่งเสริมเพื่อการเผยแผ่ธรรม วัดได้มีการพัฒนาด้านอาคารสถานที่มากพอเพียงกับกิจกรรมด้านอื่น ๆ ที่จัดขึ้นภายในวัดก็จะได้รับการยกย่องขึ้นเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ซึ่งมีองค์ประกอบหรือคุณสมบัติที่สำคัญ คือ เป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา มีอาคารเสนาสนะมั่นคงเป็นระเบียบ บริเวณวัดร่มรื่น สะอาด สงบ และสวยงาม มีพระภิกษุอยู่ประจำทั้งปีไม่น้อยกว่า 7 รูป จัดการปกครองพระภิกษุ สามเณร และศิษย์อย่างมีระเบียบ มีการ

¹สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา. ข้อมูลการศาสนา. 2538. หน้า 69 - 73.

²สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. รายงานกิจการพระพุทธศาสนา จังหวัดพัทลุง ประจำปี 2542, 2543. หน้า 52 - 53.

จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และเอื้อประโยชน์แก่ชุมชน¹ ซึ่งปรากฏว่าในสมัยนี้มีวัดพัฒนาตัวอย่างเกิดขึ้นบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลาจำนวนมากมาย เช่น วัดคูหาสวรรค์ วัดสุวรรณวิชัย วัดตะโหมด วัดท่าลาด วัดหรั่ง จังหวัดพัทลุง วัดโรงวาส วัดคอนรัก วัดบางคาน วัดหงษ์ประดิษฐาราม วัดโคกสมานคุณ วัดคลองเปต วัดโลการาม วัดหัวป้อมโน วัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดเอก วัดประดิษฐ์สโมสร วัดเจดีย์งาม วัดวังปรัง วัดโนวัง วัดสะบ้าฮ้อย วัดลำไพล จังหวัดสงขลา วัดรักจิตวัน วัดหมื่นระงับรังสรรค์ อำเภอชะอวด วัดหัวไทร วัดพัทธสีมา อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น วัดพัฒนาตัวอย่างเหล่านี้หากสามารถรักษาระดับการพัฒนาให้สูงขึ้นก็จะได้รับการคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น เช่น วัดคลองเปต (พ.ศ. 2535) วัดโลการาม (พ.ศ. 2536) วัดบางคาน (พ.ศ. 2537) วัดโพธิ์ปฐมาวาส (พ.ศ. 2538) วัดหัวป้อมโน (พ.ศ. 2540) เป็นต้น วัดที่ได้รับการยกย่องหรือคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างและวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่นนี้จะได้สิทธิพิเศษบางอย่าง เช่น มีงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ เจ้าอาวาสจะได้รับพิจารณาในการเลื่อนสมณศักดิ์มากกว่าพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป ได้รับพัฒนา ยามและโล่ประกาศเกียรติคุณเฉพาะตัวจากสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาของพระสงฆ์ แต่บางครั้งก็ถือได้ว่าเป็นการส่งเสริมให้พระสงฆ์บางกลุ่มยึดติดกับสมณศักดิ์ทำให้เกิดการวิ่งเต้นทางด้านการเลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นในวงการคณะสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนจริง ๆ กลับมิได้รับการพิจารณาความดีความชอบ เพราะพระสงฆ์บางกลุ่มจะมุ่งพัฒนาชุมชนและพัฒนาคนเป็นหลัก อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงคุณสมบัติระหว่างวัดพัฒนาตัวอย่างกับวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นก็ยังมองไม่เห็นข้อแตกต่างที่ชัดเจนมากนักที่จะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ส่วนใหญ่จะเน้นไปทางด้านการก่อสร้างถาวรวัตถุใหญ่ ๆ ซึ่งจะเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนเกือบทุกวัด แต่คุณสมบัติในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมที่เอื้อประโยชน์แก่ชุมชนนั้นยังต้องพัฒนาอีกมาก

ในสมัยนี้วัดที่มีการพัฒนาขึ้นเป็นวัดสำคัญของจังหวัด มีการพัฒนาทางด้านวัตถุและการศึกษาอบรมธรรม จนได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญ จำนวน 4 วัด ได้แก่ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง วัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ วัดชัยมงคล อำเภอเมืองสงขลา และวัดโนวัง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ซึ่งถือได้ว่าไม่เคยมีมาก่อนในสมัยที่ผ่านมา ยกเว้นวัดมณีมาวาส อำเภอเมืองสงขลา ที่ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงมาตั้งแต่สมัย พ.ศ. 2460 วัดที่ได้รับการยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงล้วนแต่เป็นวัดที่มี

¹สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา. หลักเกณฑ์และแนวทางในการพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่าง. 2544.

ความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ และได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านพุทธศาสนา และการเป็นศูนย์กลางของชุมชน

2. การสร้างและบูรณะศาสนสถาน และศาสนวัตถุบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ศาสนสถานและศาสนวัตถุในสมัยนี้ที่สำคัญ ได้แก่ อุโบสถ ศาลาการเปรียญ เจดีย์สถาน และพระพุทธรูป สิ่งเหล่านี้มีทั้งของโบราณที่มีอายุหลายร้อยปีและที่สร้างขึ้นใหม่ โดยเฉพาะศาสนสถานและศาสนวัตถุที่มีอายุมานานและมีคุณค่าทางด้านศิลปะ โบราณคดี และประวัติศาสตร์ จนกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุแห่งชาติมีเป็นจำนวนมากที่ตั้งอยู่ภายในวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น พระมหาธาตุเจดีย์วัดพะโคะ พระมหาธาตุเจดีย์วัดจะทิ้งพระ พระมหาธาตุเจดีย์วัดเจ็ดย่าง พระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาส อุโบสถวัดคูหา อุโบสถวัดคูเคาะ พระพุทธรูปวัดชะแม พระพุทธรูปไสยาสน์วัดพะโคะ พระพุทธรูปไสยาสน์วัดจะทิ้งพระ พระพุทธรูปภายในถ้ำพระวัดถ้ำตลอด จังหวัดสงขลา พระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว เจดีย์วัดวัง พระเจดีย์วัดคูหาสวรรค์ อุโบสถวัดวัง อุโบสถวัดยางงาม อุโบสถวัดสุนทรवास เจดีย์วัดเขา พระพุทธรูปวัดวัง พระพุทธรูปภายในถ้ำพระวัดคูหาสวรรค์ พระพุทธรูปภายในถ้ำพระวัดเขาเจ็ยก จังหวัดพัทลุง เป็นต้น ศาสนสถานและศาสนวัตถุเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับการดูแลรักษาและบูรณะซ่อมแซมจากกรมศิลปากรเป็นหลัก เช่น การบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์วัดเจ็ดย่าง การบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์วัดจะทิ้งพระ การบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว การบูรณะอุโบสถวัดวัง การบูรณะอุโบสถวัดยางงาม การบูรณะอุโบสถวัดวิหารเบิก การบูรณะพระพุทธรูปวัดชะแม การบูรณะพระพุทธรูปไสยาสน์วัดพะโคะและวัดจะทิ้งพระ เป็นต้น แต่ก็ยังมีศาสนสถานและศาสนวัตถุอีกจำนวนมากที่ขาดการบำรุงรักษาจึงอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมหรือหักพังมีการรื้อทำลายไปก็มาก เนื่องจากพระสงฆ์และชาวบ้านไม่เห็นความสำคัญของสิ่งเหล่านี้และไม่มีการประกาศขึ้นทะเบียนจึงง่ายต่อการรื้อถอนเพื่อสร้างสิ่งใหม่

ส่วนการสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุขึ้นใหม่ในสมัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยที่ผ่านมา เนื่องจากได้รับอิทธิพลรูปแบบศิลปะไทยประยุกต์จากส่วนกลาง ศาสนสถานบางแห่งลอกเลียนแบบจากศิลปะของภาคอื่น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การสร้างเจดีย์สถาน ในสมัยนี้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและบรรจุอัฐิธาตุของพระภิกษุหรือวัตถุนันดรเคารพบูชา โดยเฉพาะพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้านั้น วัดต่าง ๆ ได้พยายามแสวงหาเพื่อนำมาบูชาและให้เป็นศูนย์รวมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน มีการสร้างสถูปเจดีย์ขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนานาชาติใหญ่น้อยตามกำลังศรัทธา และความสามารถเฉพาะตัวของพระภิกษุสงฆ์หรือผู้ที่เป็นหลักสำคัญในการระดมทุนเพื่อก่อสร้างสถูปเจดีย์ ในสมัยนี้จึงพบว่าบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ภาพประกอบที่ 53 อุโบสถวัดคูหา ตำบลคูหา อำเภอสบ้าย้อย จังหวัดสงขลา.

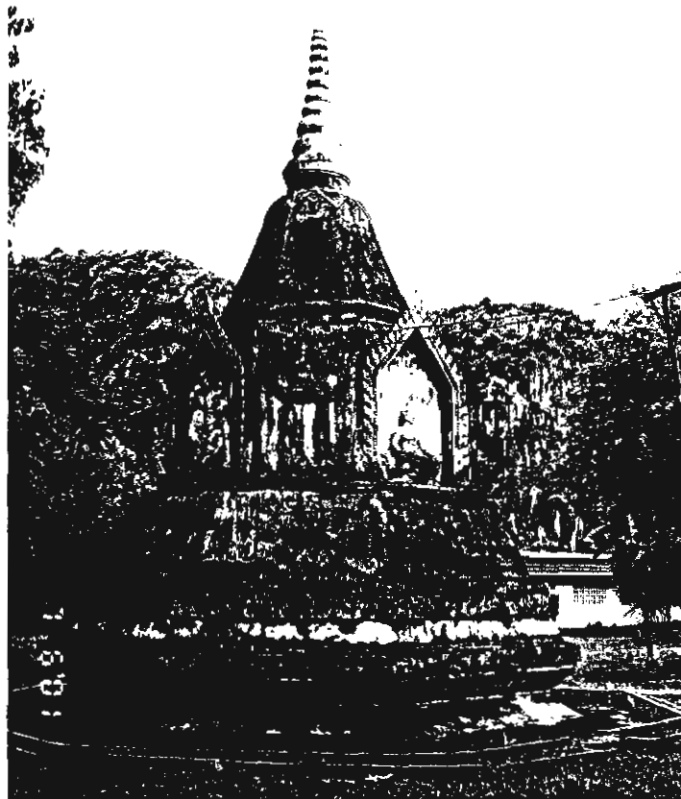

ภาพประกอบที่ 54 พระพุทธไสยาสน์ปูนปั้นภายในถ้ำตลอด ตำบลเขาแดง อำเภอสบ้าย้อย จังหวัดสงขลา.

การสร้างสถาปัตยกรรมเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุหรือสิ่งของที่ควรเคารพบูชาขึ้นใหม่
หลายแห่ง ดังรายละเอียดตามตารางที่ 16

ตารางที่ 16 เจดีย์สถานที่สร้างขึ้นใหม่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

ที่	รายชื่อเจดีย์สถาน	สถานที่ตั้ง			ปี พ.ศ. ที่สร้าง	หมายเหตุ
		ชื่อวัด	อำเภอ	จังหวัด		
1	เจดีย์บรรจุพระบรม สารีริกธาตุ	วัดนิโครธาราม	เมือง	พัทลุง	2522	
2	เจดีย์พระมหาธาตุ	วัดภูผาภิมุข	เมือง	พัทลุง	2537	
3	เจดีย์	วัดท่าลาด	เขาชัยสน	พัทลุง		
4	เจดีย์พระมหาธาตุ	วัดบ้านสวน	ควนขนุน	พัทลุง	2535	
5	เจดีย์	ที่พักสงฆ์ถ้ำ มัลลย์	เมือง	พัทลุง		
6	เจดีย์	วัดเขาอ้อ	ควนขนุน	พัทลุง	2544	สร้าง ครอบ เจดีย์เก่า
7	เจดีย์	วัดวิหารเบิก	เมือง	พัทลุง	2516	
8	เจดีย์	วัดรัตนวราราม	บางแก้ว	พัทลุง	2523	
9	เจดีย์	วัดบางแก้วผดุง ธรรม	บางแก้ว	พัทลุง		
10	เจดีย์พระมหาธาตุ	วัดคลองเปล	หาดใหญ่	สงขลา		
11	เจดีย์พระมหาธาตุ	วัดควนมิตร	จะนะ	สงขลา	2512	
12	เจดีย์บรรจุอัฐิ	วัดคงคาเลียบ	บางกล่ำ	สงขลา		
13	ธรรมธาตุเจดีย์	วัดคูหา	สะบ้าย้อย	สงขลา	2528	
14	เจดีย์พระมหาธาตุศรีศักดิ์ขะมนี	วัดในวัง	นาทวี	สงขลา	2525	
15	เจดีย์บรรจุอัฐิ	วัดประจำ	ควนเนียง	สงขลา	2514	
16	เจดีย์วิหารและวิหารเจดีย์	สำนักปฏิบัติ ธรรมโคกสัก (วัดขวด)	จะนะ	สงขลา	2536	
17	เจดีย์พระมหาธาตุ (พระ สุวรรณคีรีเจดีย์วิหาร)	วัดชะแล้	สิงหนคร	สงขลา	2520- 2532	

ภาพประกอบที่ 55 ธรรมธาตุเจดีย์วัดคูหา ตำบลคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา
สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2528 เพื่อบรรจุพระธรรม.

ภาพประกอบที่ 56 เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขุดพบในเจดีย์วัดชะแล้ ตำบลชะแล้ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.

ภาพประกอบที่ 57 เจดีย์พระมหาธาตุวัดควนมิตร ตำบลคลองเปือย อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2512.

เจดีย์สถานเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุ ดังตัวอย่างเจดีย์พระมหาธาตุ วัดควนมิตร ตำบลคลองเปรี๊ยะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ตามประวัติเดิมว่าเจ้าอาวาสวัดควนมิตรได้รับแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ จากวัดชัยมงคล อำเภอเมืองสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2437 ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุนี้พระอธิการนะ ดิสฺสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดชัยมงคลนำมาจากลังกา¹ พระบรมสารีริกธาตุนี้ได้แบ่งไปบรรจุในเจดีย์วัดนาเจริญ (นาทับ) ตำบลนาทับ อำเภอจะนะ และบรรจุในเจดีย์วัดควนมิตร ต่อมาเจดีย์วัดควนมิตรได้พังทลาย จึงมีการขุดพระบรมสารีริกธาตุ แล้วสร้างเจดีย์องค์ใหม่เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อ พ.ศ. 2512² นอกจากบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วรอบฐานเจดีย์ยังประดิษฐานพระพุทธรูป และใช้เป็นที่พักประกอบศาสนกิจได้อีกด้วย

ในทำนองเดียวกันที่วัดชะแล้ ตำบลชะแล้ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา พระครูเลียงสุวณฺโณ เจ้าอาวาสวัดชะแล้ ได้ขุดพบพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ในเจดีย์ทำด้วยโปร่งขาม พร้อมด้วยพระพุทธรูปเงิน 16 องค์ ทอง 2 องค์ แหวนทอง 15 วง แหวนเงิน 2 วง อัญมณีหรือลูกปัด 36 ลูก และกระปุกลายครามจำนวนหนึ่ง พระครูเลียงสุวณฺโณ จึงได้สร้างเจดีย์ขึ้นใหม่บนภูเขาชะแล้ เมื่อประมาณ 30 ปีมาแล้ว และได้้นำพระบรมสารีริกธาตุและวัตถุอื่น ๆ ที่พบบรรจุไว้ภายในเจดีย์องค์ใหม่ให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา³

ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุของผู้คนแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีความสัมพันธ์กับลังกามาตั้งแต่อดีต อย่างน้อยตั้งแต่สมัยสุโขทัย และอยุธยา เป็นต้นมา จนสมัยรัตนโกสินทร์ แม้แต่สมัยปัจจุบันแหล่งที่มาของพระบรมสารีริกธาตุส่วนใหญ่มาจากดินแดนลังกา เพราะเราถือว่าลังกาเป็นดินแดนแห่งความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาที่สืบต่อจากอินเดีย ดังนั้นพระบรมสารีริกธาตุที่เข้ามาสู่ลุ่มทะเลสาบสงขลา จึงเป็นสิ่งบันเทิงใจให้เกิดการก่อสร้างเจดีย์ขึ้นด้วยความศรัทธาเพื่อใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่เราเชื่อว่าเป็นพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ดังเห็นได้จากกรณีของพระสุนทรราชมานิต สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่พระครูวินัยธรชยันต์ อภิสุภาโว รองเจ้าอาวาสวัดในวัง ตำบลนาทวี อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ได้เดินทางไปลังกาเพื่อขอพระบรมสารีริกธาตุที่พบในองค์เจดีย์อาคะสันกะนะเจดีย์ โดยขอให้พระปัญญานันทะเถระ เจ้าคณะจังหวัดภาคใต้ของลังกา ได้กราบทูลขอพระบรมสารีริกธาตุจากสมเด็จพระสังฆราชวิมล

¹สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดโลกสมาณคุณ. ข้อมูลประวัติวัดชัยมงคล จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2519.

²สัมภาษณ์พระครูโสภณศีลวัตร (เริ่ม จิตติญาโณ) เจ้าอาวาสวัดควนมิตร หมู่ที่ 2 ตำบลคลองเปรี๊ยะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2544.

³สัมภาษณ์พระอธิการดำรง จนทสโร เจ้าอาวาสวัดชะแล้ หมู่ที่ 4 ตำบลชะแล้ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2544.

กิตติมहाสังฆนายกสยามวงศ์ ประเทศศรีลังกา ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชได้ทรงขอจากรัฐบาล แล้วได้พระราชทานให้พระสุนทรราชมุนิต เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2526 พระสุนทรราชมุนิตได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ในเจดีย์พระมหาธาตุวัดในวัง เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2526 ซึ่งเป็นเจดีย์พระมหาธาตุที่พระสุนทรราชมุนิตได้สร้างไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เพื่อร่วมสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี¹

ส่วนในสมัยนี้ยังมีการนิยมสร้างเจดีย์ไว้สำหรับบรรจุอัฐิธาตุของพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นที่เคารพบูชาอย่างสูงของประชาชน เช่น เจดีย์บรรจุอัฐิธาตุของหลวงปู่เฟื่อง อินทสุวรรณโณ วัดคงคาเลียบ ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เป็นต้น บางส่วนก็สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บอัฐิของประชาชนทั่วไป โดยใช้เจดีย์เป็นที่เก็บอัฐิของบรรพบุรุษ ทางวัดจะเปิดบริการให้ชาวบ้านได้จองที่รอบ ๆ เจดีย์หรือเจาะเป็นช่องเล็ก ๆ ไว้รอบฐานเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิ เช่น เจดีย์วัดรัตนวราราม เจดีย์วัดบางแก้วผดุงธรรม อำเภอบางแก้ว เจดีย์วัดวิหารเบิก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นต้น

การสร้างอุโบสถและศาลาการเปรียญ ในสมัยนี้พบว่าการสร้างอุโบสถและศาลาการเปรียญ มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก หลังจาก พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา รูปแบบอุโบสถแบบดั้งเดิมของท้องถิ่น คือ แบบทรงโถง และแบบใช้ผนังรับน้ำหนักได้หมดความนิยมไป วัดและพระสงฆ์หันมานิยมใช้รูปแบบอุโบสถแบบ ก ข ค ของกรมศิลปากรหรือกรมการศาสนาเป็นหลัก รูปแบบของอุโบสถทั้ง 3 แบบ มีลักษณะดังนี้

อุโบสถมาตรฐาน แบบ ก. เป็นอุโบสถทรงไทย ขนาดกว้าง 8.15 เมตร ยาว 23 เมตร หลังคาซ้อนกัน 3 ชั้น มีลวดลายหน้าบัน ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีประตูด้านหน้า 1 ประตู ด้านหลัง 2 ประตู และมีหน้าต่างด้านข้างด้านละ 5 ช่อง มีบันไดขึ้นทางข้างทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ 2 บันได ด้านหน้าและหลังทำเป็นมุขเด็จยื่นออกไป ฐานประตูและหน้าต่างประดับด้วยลวดลายไทยอย่างสวยงาม

อุโบสถมาตรฐาน แบบ ข. เป็นอุโบสถแบบทรงไทย ขนาดกว้าง 8.05 เมตร ยาว 18.62 เมตร หลังคาซ้อนกัน 3 ชั้น มีลวดลายหน้าบัน ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีประตูด้านหน้า 2 ประตู ด้านหลัง 2 ประตู หน้าต่างด้านข้างด้านละ 5 ช่อง ฐานประตูและหน้าต่าง

¹คณะศิษยานุศิษย์. หนังสือเนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ศีลาจารย์ (ชยันตร์ อภิสุสุภาโว) เจ้าคณะตำบลนาทวี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดในวัง ตำบลนาทวี อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระสุนทรราชมุนิต. 2528. หน้า 20.

ประดับด้วยลวดลายไทย มีบันไดขึ้นทางด้านหน้า 1 บันได และมีมุขเด็จขึ้นไปทางด้านหน้าเพียงด้านเดียว

อุโบสถมาตรฐาน แบบ ก. เป็นอุโบสถแบบทรงไทย ขนาดกว้าง 7 เมตร ยาว 21.75 เมตร หลังคาซ้อนกัน 3 ชั้น มีลวดลายหน้าบัน ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีประตูทางเข้าด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ 1 ประตู หน้าต่างด้านข้างด้านละ 5 ช่อง ชุ่มประตูและหน้าต่างประดับด้วยลวดลายไทย ด้านหน้าและด้านหลังมีมุขเด็จยื่นออกไป และมีบันไดทางขึ้นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ 1 บันได¹

รูปแบบอุโบสถเหล่านี้ทางวัดและพระสงฆ์บริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลาได้นำมาเป็นแบบในการก่อสร้าง แต่ก็ไม่ได้ยึดแบบตายตัวทีเดียว มีการปรับเปลี่ยนขนาด ประตูหน้าต่างหรือบันไดบ้างตามความเหมาะสม หรือตามกำลังเงินทุนที่ใช้ในการก่อสร้าง หรือบางครั้งมีการนำรูปแบบมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เช่น อุโบสถวัดภูเขาทอง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2535 เป็นอุโบสถแบบผสมระหว่างอุโบสถแบบ ก. กับอุโบสถแบบ ค.² เป็นต้น ส่วนตัวอย่างของอุโบสถแบบ ก. ข. ค. มีพบจำนวนมากบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น อุโบสถแบบ ก. วัดโคกเนียน อุโบสถแบบ ก. วัดทุ่งชิงหิ้ง อุโบสถแบบ ข. วัดโคกคีรี อุโบสถแบบ ข. วัดทุ่งลาน อุโบสถแบบ ค. วัดคอนสาลา อุโบสถแบบ ค. วัดท่าแค อุโบสถแบบ ค. วัดรัตนวราราม อุโบสถแบบ ค. วัดห่านโพธิ์ จังหวัดพัทลุง

นอกจากนี้ยังมีอุโบสถขนาดใหญ่ที่ถูกรื้อออกแบบขึ้นเป็นการเฉพาะวัด เช่น อุโบสถ 2 ชั้น วัดบ้านสวน อำเภอควนขนุน อุโบสถแบบ 2 ชั้น วัดควนนางพิมพ์ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง อุโบสถวัดแหลมทราย อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เป็นต้น อุโบสถสมัยนี้ต้องใช้ทุนในการก่อสร้างจำนวนมาก บางครั้งต้องใช้เวลานานหลายสิบปีจึงจะแล้วเสร็จ เพราะต้องระดมทุนจากภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ทั้งในรูปของการทอดผ้าป่า ทอดกฐิน และสร้างพระเครื่องรางของขลังออกจำหน่ายเพื่อระดมทุน

ส่วนอุโบสถที่เลียนแบบมาจากภาคอื่น ๆ ก็มีหลายแห่งที่ไม่เหมาะสมกับสภาพภูมิศาสตร์บริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังเห็นได้จากอุโบสถวัดท่าหิน ตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ

¹ดูรายละเอียดของแบบแปลนแผนผังได้ใน ธนิต อยู่โพธิ์. ทฤษฎีในการปรับปรุงรักษาถาวรวัตถุในวัด. กรมศิลปากรพิมพ์ถวายพระภิกษุและสามเณรซึ่งเข้าชมนิพัชรภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ในเทศกาลเข้าพรรษา พ.ศ. 2507.

²สัมภาษณ์พระครูพิณจิรกรกิจ (คล้อย) เจ้าคณะอำเภอควนขนุนและเจ้าอาวาสวัดภูเขาทอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

ภาพประกอบที่ 58 อุโบสถวัดท่าหิน ตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สร้าง
เลียนแบบอุโบสถวัดธรรมกาย เมื่อ พ.ศ. 2539.

จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2539 โดยเลียนแบบอุโบสถของวัดพระธรรมกาย¹ คือ หลังคาจั่วแบบศาลาไม่มีข้อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ประตุน้ำต่างใช้กระจกรอบทุกด้านทำให้เกิดความร้อนภายในและกระจกแตกได้ง่าย จึงไม่เหมาะกับสภาพอากาศร้อนชื้นและบางครั้งลมพัดแรงอาจเกิดอันตรายได้ อุโบสถที่มีลักษณะเดียวกันนี้ยังพบที่วัดศาลาไม้ไผ่ หมู่ที่ 8 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นอุโบสถแบบประหยัดของกรมการศาสนา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2531 เป็นอุโบสถขนาดเล็ก ฐานต่ำ มีข้อฟ้า แต่ไม่มีใบระกา ประตุน้ำต่างทำเป็นกระจกด้านหน้า - หลังมีมุกยื่นและเสารับปีกหลังคาด้านข้างด้านละ 4 เสา อุโบสถแบบนี้นอกจากจะแคบฐานค้ำน้ำท่วมได้ง่าย และประตุน้ำทำด้วยกระจก ซึ่งเป็นตัวเพิ่มความร้อนภายใน จึงไม่เหมาะที่จะสร้างในสภาพอากาศร้อนชื้น แต่เนื่องจากระยะนั้นทางวัดไม่มีงบประมาณ เมื่อกรมการศาสนาอุดหนุนทั้งรูปแบบอุโบสถและงบประมาณก่อสร้างทางวัดจึงรับไว้ก่อน ความจริงอุโบสถแบบประหยัดของกรมการศาสนาจะสร้างที่วัดตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง แต่ทางวัดตะโหมดไม่ยอมรับเนื่องจากอุโบสถแบบนี้ไม่ค่อยมีความสวยงามและยังเป็นอุโบสถขนาดเล็กด้วย จึงได้ย้ายมาสร้างที่วัดศาลาไม้ไผ่

การสร้างพระพุทธรูป ในสมัยนี้การสร้างพระพุทธรูปนิยมซื้อจากกรุงเทพฯ เนื่องจากสะดวกในการจัดหา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะเลียนแบบศิลปะโบราณ เช่น ศิลปะสมัยสุโขทัย ศิลปะสมัยอยุธยา ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นต้น พระพุทธรูปเหล่านี้มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ขึ้นอยู่กับความศรัทธาและเงินทุนของผู้สร้างหรือขึ้นอยู่กับสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนผู้สร้างพระพุทธรูปจะถวายวัดหนึ่งวัดใดนั้นผู้สร้างมักจะเกี่ยวข้องกับวัดนั้นมาก่อนเสมอ เช่น เป็นศิษย์วัดนั้นมาก่อน เคารพนับถือพระภิกษุสงฆ์ในวัดนั้นเป็นกรณีพิเศษ เป็นต้น การสร้างพระพุทธรูปมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นพุทธบูชาหรือเพื่ออุทิศบุญกุศลแก่บรรพบุรุษ พระพุทธรูปที่สร้างหากเป็นพระประธานในอุโบสถและศาลาการเปรียญส่วนใหญ่จะมีขนาดใหญ่ การสร้างพระพุทธรูปถวายวัดนอกจากจะเป็นการสร้างเป็นการส่วนตัวแล้วยังมีกลุ่มองค์กรหรือมูลนิธิสมาคมหรือศาลเจ้าต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้สร้างถาวยังมีกลุ่มองค์กรหรือมูลนิธิศาลเจ้าเจียงกุน วัดหงส์ประดิษฐานาม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีความศรัทธาในพุทธศาสนาได้เริ่มสร้างพระพุทธรูปเป็นพระประธานถวายไว้ตามวัดต่าง ๆ บริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ พ.ศ. 2532 ถึง พ.ศ. 2544 จำนวน 35 องค์ โดยได้คัดเลือกถวายวัดในชนบทที่อยู่ห่างไกลหรือสำนักสงฆ์ที่เกิดขึ้นใหม่ยังขาดแคลนพระพุทธรูป เช่น วัดบ้านไร่ วัดพรุชบา วัดบ่อแดง วัดเนินพิจิตร วัดทุ่งไพล วัดวิเวกวนาธรรม วัดเนินไศล วัดช่องเขา วัดเทพ

¹ สัมภาษณ์พระครูศรีธรรมวิทย์ (อุทัย อุตฺตโม) วัดท่าหิน หมู่ที่ 6 ตำบลท่าหิน อำเภอสตงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2544.

ภาพประกอบที่ 59 พระพุทธรูปนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
โปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานไว้ที่จังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2511 ชาวบ้านเรียกว่า
“พระสี่มุมเมือง”.

นิมิต สำนักสงฆ์สันติวรกุล วัดเจริญราษฎร์ วัดขุนตักห้วย วัดปลักเกล้า วัดคลองขย วัดวังไต้ วัดวิมลคุณาทร จังหวัดสงขลา¹ เป็นต้น

นอกจากจะมีการสร้างพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะแล้วยังมีการสร้างพระพุทธรูปด้วยปูนก่ออิฐหรือปูนปั้นขนาดใหญ่ที่เป็นฝีมือช่างในท้องถิ่นและช่างที่ผ่านการศึกษาศิลปะในสถานศึกษาจากส่วนกลาง พระพุทธรูปที่สร้างมีหลายรูปแบบและหลายปาง เช่น พระพุทธรูปไสยาสน์วัดประจำ พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์สำนักวิปัสสนาเขาหลวง พระพุทธรูปไสยาสน์วัดแหลมจาก พระพุทธรูปปางมารวิชัยวัดนางเหล้า พระพุทธรูปปางมารวิชัยวัดแหลมหือ พระพุทธรูปไสยาสน์วัดบ่อทรัพย์ จังหวัดสงขลา พระพุทธรูปไสยาสน์วัดเขาอ้อ พระพุทธรูปไสยาสน์วัดรัตนาราม พระพุทธรูปปางโปรดปัญจวัคคีย์วัดนิโครธาราม พระพุทธรูปปางมารวิชัยวัดเขา (ร้าง) จังหวัดพัทลุง พระพุทธรูปที่สร้างเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปแบบทั่วไปไม่มีคุณลักษณะพิเศษที่จะสร้างความศรัทธาเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ แต่พระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงเป็นที่ศรัทธาเชื่อถือของชาวบ้านนั้น จะต้องมีการวัดความเป็นมาที่ชัดเจนหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสถาบันพระมหากษัตริย์ก็จะเป็นพระพุทธรูปที่มีความสำคัญกับชาวบ้าน เพราะชาวบ้านจะนับถือพระพุทธรูปเป็นองค์แทนพระพุทธรูปเจ้าควบคู่กับความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูป ตัวอย่างพระพุทธรูปสำคัญในสมัยนี้ มีดังนี้

พระพุทธรูปนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ ประดิษฐานภายในศาลาจตุรมุขตั้งอยู่ระหว่างศาลากลางจังหวัดกับศาลจังหวัดพัทลุง เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะปางสมาธิ พระพุทธรูปองค์นี้ชาวบ้านเคารพบูชาและเชื่อว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากเป็นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ประดิษฐานที่จังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2511 ตามประวัติกล่าวว่า พระพุทธรูปนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศหรือพระสี่มุมเมือง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นและได้พระราชทานไว้ ณ จังหวัดลำปาง สระบุรี ราชบุรี และจังหวัดพัทลุง มูลเหตุเดิมนั้นเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระบรมราชศรัทธามหากุศลจะสร้างพระพุทธรูปไว้ในพุทธศาสนา แต่ยังไม่ทันได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน

ต่อมาภายหลังพระยานุรักษ์ราชมณเฑียร หัวหน้ากองการมหาดเล็กในพระราชสำนักกับพระอาจารย์ฝ้อง จินดา แห่งวัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพฯ และพล.ท.ยุทธ สมบูรณ์ อดีตเจ้ากรมรักษาดินแดนได้ร่วมปรึกษากันแล้วนำความตามพระราชดำริเดิมขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทก็ทรงรับเป็นพระบรมราชูปถัมภ์ ได้เสด็จพระ

¹มูลนิธิศาลเจ้าเจียงกุน วัดหงส์ประดิษฐานราม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. ข้อมูลการสร้างพระประธานถวายเป็นวัดต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2532 - 2544.

ราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พุทธทศพรูป ทั้ง 4 องค์ แล้วจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ประดิษฐานไว้ ทั้ง 4 มุมเมือง หรือ 4 ภาคของประเทศไทย ในส่วนภาคใต้ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานไว้ที่จังหวัดพัทลุง ตั้งแต่วันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2511¹ พระพุทธรูปองค์นี้จึงเป็นที่กราบไหว้บูชาของชาวพัทลุงและประชาชนภาคใต้มาจนปัจจุบัน

พระพุทธรูปปางมารวิชัย เป็นพระพุทธรูปประจำนครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ได้ดำเนินการก่อสร้างขึ้นในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 6 รอบ วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2542 ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เทศบาลนครหาดใหญ่ได้จัดสร้างเป็นพระพุทธรูปปางประทานพร ขนาดสูง 19.90 เมตร หล่อด้วยโลหะทองเหลือง โดยใช้รูปแบบพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร (พระพุทธรูปประจำวันประสูติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) ซึ่งประสูติวันจันทร์ พระพุทธรูปประจำพระชนมวารเป็นพระพุทธรูปปางประทานพร มีพุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปแบบสมัยรัตนโกสินทร์ ประทับยืนแบบสมถังค์ (ยืนตรง) พระหัตถ์ขวายกขึ้นแสดงปางประทานพร ส่วนพระหัตถ์ซ้ายทอดลงข้างพระวรกาย ได้นำขึ้นประดิษฐาน ณ เขาคอกหงส์บริเวณสวนสาธารณะ ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ เมื่อวันที่ 26 - 28 ตุลาคม พ.ศ. 2544 พร้อมกับประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระเกตุมาลาของพระพุทธรูป ทั้งนี้เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลและเฉลิมพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตลอดจนเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และเป็นสิริมงคลแก่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังได้ขอพระราชทานนามพระพุทธรูปจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อเป็นสิริมงคล ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามพระพุทธรูปว่า “พระพุทธรูปปางประทานพร” ตลอดจนพระบรมราชานุญาตให้ใช้ตราสัญลักษณ์งานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 6 รอบ ประดิษฐานที่ฐานพระพุทธรูป²

พระพุทธรูปมหาสุโขทัย พระพุทธรูปสิทธิดาญ และพระพุทธรูปกิตติวิมล เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะ 3 องค์ ประดิษฐาน ณ วัดในวัง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ชาวบ้านนับถือว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดในวัง ตามประวัติกล่าวว่า พระพุทธรูปมหาสุโขทัยเดิมเป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ขุนมหาสุโขทัยได้นำมาถวายพระครูประสูตโสภณ อดีตเจ้าอาวาสวัดในวัง เมื่อประมาณ พ.ศ. 2489 ต่อมา พ.ศ. 2527 พระครูวินัยธรชยันต์ (พระสุนทรราชมุนี) ได้ขอ

¹เทศบาลเมืองพัทลุง. ประวัติและความเป็นมาของพระพุทธรูปรัตนตรัยชัยวัฒน์จตุรทิศ. 2528. หน้า 2 - 4.

²เทศบาลนครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. พิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและประกอบองค์พระพุทธรูปปางประทานพร 26 - 28 ตุลาคม 2544. 2544. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

จำลองพระพุทธรูปขึ้นใหม่แล้วนำไปครอบองค์เดิมไว้ และได้ขอพระราชทานนามจากสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกทรงประทานนามว่า “สมเด็จพระพุทธิมहाสุขโข เพื่อใช้เป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของอำเภอนาทวี และเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จทรงเจิมและทรงสุหรัย ต่อมาเพื่อระลึกถึงคุณงามความดีของขุนสิทธิอาญา ผู้ริเริ่มสร้างวัดในวัง พระสุนทรราชมุนิต จึงได้สร้างเป็นพระพุทธรูปแบบศิลปะสุโขทัยไว้เป็นอนุสรณ์สำหรับประชาชนได้กราบไหว้บูชา เมื่อ พ.ศ. 2527 ส่วนพระพุทธรูปกิตติวัฒน์นั้น พระสุนทรราชมุนิต ได้สร้างขึ้นเพื่อบูชาคุณหลวงพ่อดำ กิตติวัฒน์ อดีตเจ้าอาวาสวัดในวัง โดยสร้างเป็นพระพุทธรูปแบบศิลปะเชียงแสน เมื่อ พ.ศ. 2528 พระพุทธรูปทั้ง 3 องค์ได้นำเข้าประดิษฐานไว้ในวิหารสิทธิอาญาและได้กราบทูลเชิญสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงเจิม ทรงสุหรัย และทรงประกอบพิธียกช่อฟ้า พร้อมกับวงศิลาภุคย์ศาลาการเปรียญและสมโภชพระบรมธาตุศรีสักระมณี เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528¹

พระพุทธรูปดังกล่าวนี้นั้นส่วนใหญ่ก่อนจะนำมาประดิษฐานผู้สร้างจะประกอบพิธีกรรมปลุกเสกเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ชาวบ้านเกิดความศรัทธาเชื่อถือและเป็นที่ยึดเหนี่ยวพึ่งพิงทางจิตใจ

นอกจากการสร้างพระพุทธรูปแล้ว ในสมัยนี้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนหันมานิยมสร้างรูปเหมือนของพระภิกษุมากกว่าในสมัยที่ผ่านมา และมีแนวโน้มว่าจะมีการสร้างมากขึ้นเกือบทุกวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา การเลือกรูปเหมือนของพระภิกษุนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นรูปของเจ้าอาวาสที่ทำคุณประโยชน์แก่วัดและชุมชน หรือพระเกจิอาจารย์ที่ชาวบ้านเชื่อว่ามี ความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นอนุสรณ์และกราบไหว้บูชา ดังนั้นการสร้างรูปเหมือนพระภิกษุสงฆ์ในช่วงแรก ๆ นี้ ส่วนใหญ่จะมีความผูกพันทางด้านจิตใจกับชาวบ้านมาก เพราะสร้างขึ้นด้วยความเคารพนับถือ ไม่มีผลประโยชน์อย่างอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น รูปเหมือนของสมเด็จพระเจ้าพะโคะ (พ.ศ. 2506) วัดพะโคะ พระอธิการรุ่ง (พ.ศ. 2512) วัดรามแก้ว พระอธิการเรือง (พ.ศ. 2525) วัดหัววัง พระครูจรรณานิธิ (พ.ศ. 2507) วัดคูหาสวรรค์ พระครูสังฆวิจารย์ฉันทันต์บรรพต (ทองเฒ่า) (พ.ศ. 2516) วัดเขาอ้อ พระอาจารย์นำ ชินวโร (พ.ศ. 2519) วัดดอนศาลา เป็นต้น

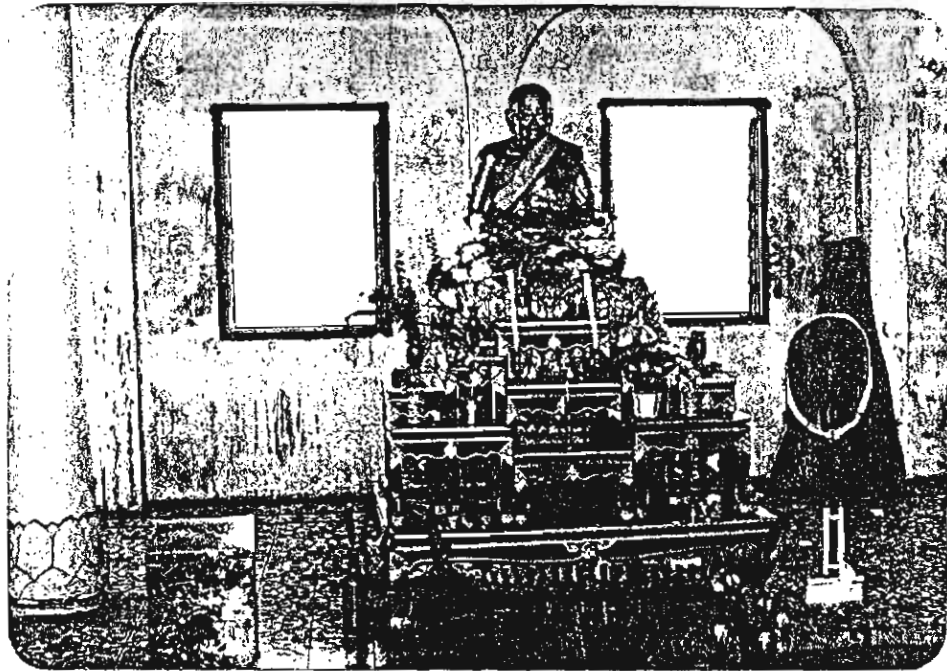
¹คณะศึกษานิเทศย์. หนังสือที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระครูปลัดสัมพิพัฒนศีลาจารย์ (ชยันตร์ อภิสุฎาโว) เจ้าคณะตำบลนาทวี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดในวัง ตำบลนาทวี อำเภอ นาทวี จังหวัดสงขลา. 2528.

ภาพประกอบที่ 60 รูปเหมือนพระครูสังฆวิจารย์จันทนบรรพต (ทองเต่า) อดีตเจ้าอาวาสวัด
เขาลือ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2516.

ต่อมาหลัง พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา การสร้างรูปเหมือนของพระภิกษุสงฆ์จะมีการเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้น คือ จะมุ่งที่ความศักดิ์สิทธิ์ของพระภิกษุมากกว่าความผูกพันทางจิตใจและความผูกพันทางชุมชน ดังจะเห็นได้ว่าในสมัยหลังนี้มีการนิยมสร้างรูปเหมือนของสมเด็จพระเจ้าพะโคะหรือหลวงพ่อดวงเหยียบน้ำทะเลจืดกระจายไปตามวัดต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจำนวนมาก และจะมากกว่าการสร้างพระพุทธรูปถาวรวัตถุ ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเท่านั้น แต่คติการสร้างรูปหลวงพ่อดวงนี้ได้ขยายไปทั่วภาคใต้และภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย ตลอดถึงตอนเหนือของประเทสมาเลเซีย นอกจากนี้บางวัดยังมีการสร้างรูปเหมือนของพระเกจิอาจารย์ต่างวัดต่างถิ่น และต่างภาคมาไว้ที่เดียวกัน เช่น วัดโคกสมานคุณ อำเภอบางใหญ่ สร้างรูปเหมือนของหลวงพ่อดวงเหยียบน้ำทะเลจืด หลวงพ่อเงิน วัดบางคลาน จังหวัดพิจิตร สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ หรือวัดบางเขียด อำเภอลำสนธิ จังหวัดสงขลา สร้างรูปเหมือนของสมเด็จพระเจ้าพะโคะ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร หลวงพ่อสด วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ หลวงพ่อรักษ์ (พระครูศิริวัฒนกิจ วัดโคกสวาย อำเภอบ้านปลิว จังหวัดพิจิตร) หลวงพ่อเพียร วัดบางเขียด พ่อท่านคล้าย วัดจันทร์ อำเภอดงรัก จังหวัดนครราชสีมา พระครูยก วัดบางเขียด พระอุปัชฌาย์เทือก จังหวัดพิจิตร และพระครูพิทักษ์ธรรมวงศ์ อดีตเจ้าคณะอำเภอบ้านปลิว จังหวัดพิจิตร เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การสร้างรูปเหมือนของพระภิกษุสงฆ์บางครั้งเกินความจำเป็นและสิ้นเปลืองงบประมาณที่ส่วนใหญ่ได้รับจากการบริจาคของชาวบ้านในท้องถิ่นและการระดมทุนจากต่างถิ่น แต่เนื่องจากการสร้างรูปเหมือนในช่วงหลังนี้มุ่งไปที่ความศักดิ์สิทธิ์เพื่อดึงดูดให้ประชาชนจากต่างถิ่นหรือชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวสิงคโปร์ มาเลเซีย ที่นับถือพุทธศาสนาเข้ามาบูชาและบริจาคทุนเข้าวัดมากขึ้น ทำให้วัดมีรายได้จากส่วนนี้เป็นจำนวนมาก สามารถนำมาพัฒนาวัดในด้านอื่น ๆ จนบางครั้งวัดได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด นอกจากนั้นยังมีการนิยมสร้างรูปเจ้าแม่กวนอิมขึ้นตามวัดต่าง ๆ อีกจำนวนมาก โดยเฉพาะวัดในตัวเมืองใหญ่ ๆ ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความเชื่อของกลุ่มคนบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนจะให้ความเคารพบูชาเจ้าแม่กวนอิมเป็นอย่างมาก และเป็นกลุ่มที่สามารถระดมทุนได้มาก จึงทำให้วัดต่าง ๆ สร้างรูปเจ้าแม่กวนอิม เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าวัดและบริจาคทรัพย์บำรุงพุทธศาสนา เช่น วัดแหลมพ้อ วัดโคกสมานคุณ วัดนางเหล้า จังหวัดสงขลา วัดคูหาสวรรค์ สำนักวิปัสสนาวิมุตติบวร วัดพุทธคุณ จังหวัดพัทลุง เป็นต้น ส่วนรูปเจ้าแม่กวนอิมที่ใหญ่ที่สุด ได้แก่ รูปเจ้าแม่กวนอิมแกะสลักจากหินหยกขาว จากมณฑลเหอเป่ย์ สาธารณรัฐประชาชนจีน ประดิษฐานบนเขาคอหงส์ในบริเวณสวนสาธารณะ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดสงขลา มีขนาดสูง 9.90 เมตร ซึ่งเทศบาลนครหาดใหญ่สร้างขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองในปีฉลูจนาภิเษกและ

ภาพประกอบที่ 61 รูปหล่อสมเด็จพระเจ้าพะโคหรือหลวงพ่อดวงเหียบหน้าทะเลจืด วัดพะโค
ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2506.

ภาพประกอบที่ 62 พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดสุทธาวาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง
จังหวัดพัทลุง เข้าคณะภิกษุ 18 (พ.ศ. 2516 - 2540).

ทำพิธีเปิด เมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2540 ถือได้ว่าเป็นจุดรวมความศรัทธาในองค์เจ้าแม่กวนอิมของชาวสงขลาและหาดใหญ่ได้เป็นอย่างดี

2.2 การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้จะมีการเปลี่ยนไปตามบทบาทบุญดีแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งมีโครงสร้างเช่นเดียวกับพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ทุกประการ¹

โครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ประกอบด้วย

1. สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์และตราพระบัญชาโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายอาญาแพ่ง ทรวงดำรงตำแหน่งประมุขสงฆ์ และประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

2. มหาเถรสมาคม ประกอบด้วย ประธาน กรรมการ โดยตำแหน่ง และกรรมการที่แต่งตั้ง มี สมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน และสมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการ โดยตำแหน่ง และกรรมการที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง ได้แก่ พระราชาคณะ ไม่ต่ำกว่า 4 รูป แต่ไม่เกิน 8 รูป²

3. เจ้าคณะใหญ่ปกครองคณะสงฆ์ ประกอบด้วย เจ้าคณะใหญ่หนกลาง หนเหนือ หนตะวันออก หนใต้ และเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต การปกครองแยกตามนิกายสงฆ์ โดยเจ้าคณะใหญ่หนทั้ง 4 ปกครองคณะสงฆ์มหานิกาย และเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต ปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุต³

4. การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย

ภาค แบ่งออกเป็น 18 ภาค มีผู้ปกครองเป็นเจ้าคณะภาค และรองเจ้าคณะภาค

จังหวัด แบ่งตามอาณาจักร มีผู้ปกครองเป็นเจ้าคณะจังหวัด และรองเจ้าคณะจังหวัด

อำเภอ แบ่งตามอาณาจักร มีผู้ปกครองเป็นเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะอำเภอ

ตำบล แบ่งตามอาณาจักร มีผู้ปกครองเป็นเจ้าคณะตำบล และรองเจ้าคณะตำบล⁴

¹คณินันต์ จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. 2532.

หน้า 34.

²พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543.

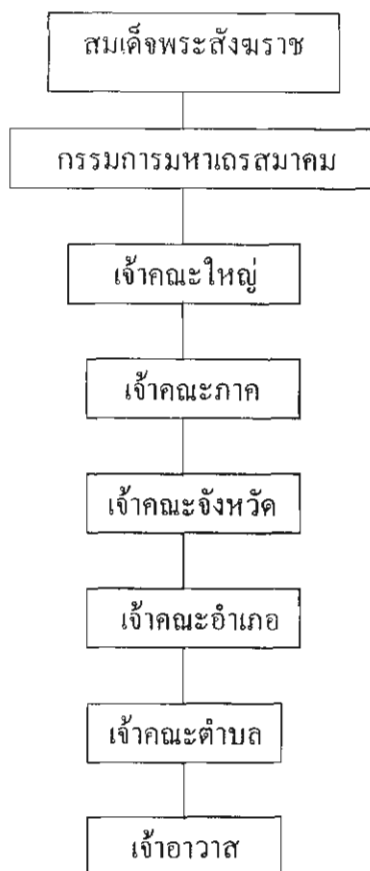
หน้า 94 - 96.

³คณินันต์ จันทบุตร. เรื่องเดิม. หน้า 35.

⁴พระวิสุทธิโสภณ. เรื่องเดิม. หน้า 100 - 101.

ส่วนในระดับวัดมีเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ภายในวัดนั้น¹ นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งสำคัญที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับคณะสงฆ์อีก 2 ตำแหน่ง คือ พระอุปัชฌาย์และไวยาวัจกร²

แผนภูมิที่ 4 แสดงการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

ที่มา : พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2539. หน้า 44.

ส่วนการปกครองคณะสงฆ์บริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลาขึ้นอยู่กับเจ้าคณะหนใต้ และเจ้าคณะภาค 18 ซึ่งประกอบด้วย 6 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง จังหวัดสตูล จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส ส่วนอำเภอหัวไทรและอำเภอชะอวด

¹ กนึ่งนิตย จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. 2532. หน้า 35.

² พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 101.

จังหวัดนครศรีธรรมราช ขึ้นกับเจ้าคณะภาค 16¹ การปกครองคณะสงฆ์ในแต่ละระดับมีรายละเอียดดังนี้

1. การปกครองระดับภาค หลังจากมีการเปลี่ยนเจ้าคณะตรวจการภาคเป็นเจ้าคณะภาค ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 อำนาจหน้าที่เดิมของเจ้าคณะตรวจการภาคก็เปลี่ยนเป็นอำนาจของเจ้าคณะภาค ตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2506 ข้อ 3 ได้ระบุไว้ว่า “(4) ในส่วนที่เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะตรวจการให้เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะภาค ดังที่ระบุไว้ว่า อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะตรวจการ มีอำนาจหน้าที่ควบคุมสั่งการ และแนะนำชี้แจงกิจการอันเกี่ยวกับการบริหารคณะสงฆ์ ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย สังฆานัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับและระเบียบ”² ดังรายละเอียดตามกฎหมายเถรสมาคมฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะภาคที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตภาคของตนไว้ว่า

1. ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎหมายเถรสมาคม ข้อบังคับหรือระเบียบมหาเถรสมาคม คำสั่งมหาเถรสมาคม และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช
2. ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปด้วยดี
3. วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยชั้นจังหวัด
4. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะจังหวัดให้เป็นไปโดยชอบ
5. ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณร ผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตนและตรวจตรา ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับให้เป็นไปโดยเรียบร้อย³

¹พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 238.

²ประพัฒน์ ศรีณรงค์. ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 อธิบายเรียงลำดับมาตรา. 2506. หน้า 104 - 105.

³มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 30 - 31.

การแต่งตั้งเจ้าคณะภาคเป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม และมหาเถรสมาคมอาจแต่งตั้งให้มีรองเจ้าคณะภาคได้ตามความจำเป็น¹

ในส่วนของการแต่งตั้งเจ้าคณะภาค 18 ฝ่ายมหานิกายระยะแรกมีการแต่งตั้งพระพุทโธภาส (พิน ชุตินฺธรมหาเถระ) เมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมปัญญาบดี เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าคณะภาคทั้ง 18 ภาค และได้แต่งตั้งให้พระวิสุทธิวงศาจารย์ วัดเทพธิดาราม กรุงเทพฯ เป็นรองเจ้าคณะภาค 18 และได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะภาค 18 ในเวลาต่อมา² พระวิสุทธิวงศาจารย์ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะภาค 18 ตั้งแต่ พ.ศ. 2507 ถึง พ.ศ. 2516

ต่อมา พ.ศ. 2516 ได้แต่งตั้งให้พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดฺตโม) วัดกุหาสวรรค์ อำเภอมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ขณะที่ยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพปริยัติมุนี เป็นเจ้าคณะภาค 18 จนถึง พ.ศ. 2540 ได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค 18³ ส่วนเจ้าคณะภาค 18 สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งให้ พระธรรมรัตนกร (สังัด ปญฺญาวุโ) วัดกะพังสุรินทร์ จังหวัดตรัง เป็นเจ้าคณะภาค 18 ส่วนเจ้าคณะภาค 18 ฝ่ายธรรมยุต ระยะแรกได้มีการแต่งตั้งให้สมเด็จพระวันรัต (จิบ ฐิตธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ เป็นเจ้าคณะภาค 16 , 17 , 18 (จังหวัดในภาคได้ทั้งหมด)⁴

การแต่งตั้งเจ้าคณะภาคส่วนใหญ่เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงคุณความรู้ทางด้านพระปริยัติธรรมและเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับคณะสงฆ์ส่วนกลางหรือสัมพันธ์กับกรรมการมหาเถรสมาคมค่อนข้างสูง ดังเห็นได้จากกรณีของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดฺตโม) ท่านได้เดินทางจากจังหวัดพัทลุงเข้าไปศึกษาอยู่ที่สำนักวัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพฯ ตั้งแต่ยังเป็นสามเณรจนกระทั่งมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ จึงได้ทำการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ อุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2469 โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทว) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมงคลราชมุนี (ฝ่ง) วัดสุทัศน์เทพวราราม เป็นพระกรรมวาจา พระปริยัติบัณฑิต (ดำ) เจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ด้วยเหตุนี้ในเวลาต่อมา

¹ประพัฒน์ ตรินรงค์. ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 อธิบายเรียงลำดับมาตรา. 2506. หน้า 105.

²เรื่องเดิม.

³วัดกุหาสวรรค์. อมตจารึกพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

⁴ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. “สมเด็จพระวันรัต (จิบ ฐิตธมฺโม) วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร”, ใน ระโนดสังสรณ์ ครั้งที่ 19. 2529. หน้า 16.

⁵พระมหากระจำจ ประปณฺโณ. “ชีวิตและงานของพระเทพปริยัติมุนี (เพียร อุดฺตโม) ป.ธ. 7”, ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบ ของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 6.

ท่านจึงเป็นที่รู้จักของพระเถระชั้นผู้ใหญ่เป็นอย่างดี ประกอบกับพระธรรมปิฎกยาติเป็นผู้สนใจและตั้งใจศึกษาพระปริยัติธรรม จนสอบได้เปรียญธรรม 7 ประโยค เมื่อออกไปอยู่จังหวัดพัทลุงก็ได้ส่งเสริมการศึกษาพุทธศาสนาทั้งแผนกธรรมและบาลีให้เจริญก้าวหน้ามาจนปัจจุบัน ทำให้ท่านมีความดีความชอบมาก มีการเลื่อนสมณศักดิ์มาเรื่อย ๆ จนได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองชั้นหิรัญบัฏที่พระธรรมปิฎกยาติ และเป็นเจ้าคณะภาค 18 ถึง 6 สมัย (พ.ศ. 2516 - 2540) รวม 24 ปี¹ เช่นเดียวกันสมเด็จพระวันรัต (จิบ ฐิตธมโม) วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ พระบ้านนอกจากตำบลตะเคียน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา ซึ่งอุปสมบทที่วัดศาลาลหลวงล่าง ตำบลท่าบอน อำเภอรโนด เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2469 โดยมีพระรัตนธัมมิ (จู อิสสรญาโณ) วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เมื่อครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระราชเมธีเจ้าอาวาสวัดมณีมาวาส และเจ้าคณะจังหวัดสงขลา เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูวิจารณ์ศีลคุณ (แดง ปุณฺณโก) วัดเกษตรชลธิ (วัดตะเคียน) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่ออุปสมบทแล้ว ได้เดินทางเข้าไปกรุงเทพฯ ศึกษาพุทธศาสนา ณ สำนักวัดโสมนัสวิหาร จนสอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยค ต่อมาพระสิริปัญญาภรณ์ (เยี่ยม ตฤตฺถสโร) เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร ถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2489 สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตตมหาเถร) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ซึ่งต่อมาได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงแต่งตั้งให้พระมหาจิบ ฐิตธมโม เป็นเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร ทำให้ท่านเป็นที่รู้จักของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ อย่างกว้างขวางและเป็นที่เคารพของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป จนได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ตามลำดับตั้งแต่พระราชาคณะสามัญที่ “พระอมรภูมิ” เมื่อ พ.ศ. 2489 พระราชอมรภูมิ พ.ศ. 2494 พระเทพอมรภูมิ พ.ศ. 2496 พระธรรมวรลังการ พ.ศ. 2500 เจ้าคณะรองสมเด็จพระราชาคณะที่พระธรรมปิฎกยาติ พ.ศ. 2510 สมณศักดิ์ที่พระธรรมปิฎกยาตินี้กล่าวกันว่า สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) วัดมกุฏกษัตริยาราม ทรงตั้งขึ้นใหม่เพื่อเลื่อนนามพระธรรมปิฎกยาติของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย และต่อมา พ.ศ. 2520 จึงได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่สมเด็จพระวันรัต² และเมื่อเปลี่ยนตำแหน่งเจ้าคณะตรวจการภาคเป็นเจ้าคณะภาคตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 สมเด็จพระวันรัต (จิบ ฐิตธมโม) ในฐานะพระเถระชั้นผู้ใหญ่ทางสายคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะธรรมยุตภาค 16 , 17 , และ 18 คือดูแลปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตทั้ง 14 จังหวัดภาคใต้³ ดังได้กล่าวมาแล้ว

¹ วัฑฒนาธรรม. อมตจารึกพระธรรมปิฎกยาติ. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

² ฐิตธมโม สุทธิสงกรม. “สมเด็จพระวันรัต (จิบ ฐิตธมโม) วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร”, ใน ระโนดสังสรค์ ครั้งที่ 19. 2529. หน้า 8 - 10.

³ เรื่องเดิม. หน้า 16.

2. การปกครองระดับจังหวัด แม้ว่าจะมีการยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 แล้วประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ทำให้อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสงฆ์ จังหวัดเปลี่ยนไปเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดหรือผู้รักษากรในหน้าที่เจ้าคณะจังหวัด¹ ซึ่งอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดในสมัยนี้ มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดของตน เช่นเดียวกับเจ้าคณะภาค ข้อ (1) เพิ่มการดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ ตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน (ข้อ 3) ...วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะอำเภอ ข้อ (4) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะอำเภอให้เป็นไปโดยชอบ² ในส่วนของเจ้าคณะจังหวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาสมัยนี้ในระยะแรก ๆ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคล คือจังหวัดพัทลุง มีพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดตโม) เมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพปริยัติมุนี วัดคูหาสวรรค์ เป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ฝ่ายมหานิกาย จนถึงปี พ.ศ. 2516 พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดตโม) ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าคณะภาค 18 ทำให้พระราชปฏิญาณมุนี (สงร อิทฺธิมโย) วัดคูหาสวรรค์ เมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่พระพิศาลธรรมรังสี รองเจ้าคณะจังหวัด ได้รับเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ต่อมาปี พ.ศ. 2527 พระราชปฏิญาณมุนี (สงร อิทฺธิมโย) ได้มรณภาพ จึงทำให้พระเทพญาณโมลี (มณฑล กิตฺติโสภโณ) วัดคูหาสวรรค์ ซึ่งเป็นรองเจ้าคณะจังหวัด ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุงมาจนปัจจุบัน (พ.ศ. 2545)

ในส่วนของคณะสงฆ์ธรรมยุตจังหวัดพัทลุง พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน ฌมฺมสโร) วัดกุฎาภิมุข เป็นเจ้าคณะจังหวัดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2477 จนถึง พ.ศ. 2537 จึงเปลี่ยนเป็นพระปริยัติสารเวที (สุทัศน์ ทสฺสโน) วัดกุฎาภิมุข

ส่วนจังหวัดสงขลา พระราชรัตนโมลี (แสง ดิสฺสโร) วัดแหลมทราย ยังคงเป็นเจ้าคณะจังหวัดฝ่ายมหานิกาย จนท่านมรณภาพ เมื่อ พ.ศ. 2516 พระเทพมุนี (กลั่น ศรนรินทร์) วัดโคกสมาณคุณ เมื่อยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระอรอดโมลี ได้เป็นเจ้าคณะจังหวัดรูปต่อมา จนเมื่อพระเทพมุนี (กลั่น ศรนรินทร์) มรณภาพ พ.ศ. 2539 พระราชวชิราภรณ์ (นิมิต จิตฺตทนฺโต) วัดโคกสมาณคุณ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดสงขลาจนปัจจุบัน (พ.ศ. 2545) และเป็นรองเจ้าคณะภาค 18 เมื่อ พ.ศ. 2545

¹ ประพัฒน์ ศรีณรงค์. ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 อธิบายเรียงลำดับมาตรา. 2506. หน้า 81.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 31.

ในส่วนของคณะสงฆ์ธรรมยุต จังหวัดสงขลา พระเทพวิสุทธิคุณ (เถียม อติโน) วัดมัทธิมาวาส ยังคงเป็นเจ้าคณะจังหวัด จนมรณภาพ พ.ศ. 2522 พระราชศีลสังวร (ช่วง อุดนเวที) วัดมัทธิมาวาส รองเจ้าคณะจังหวัดสงขลา จึงได้เป็นเจ้าคณะจังหวัด ต่อมาเมื่อ พระราชศีลสังวร (ช่วง อุดนเวที) มรณภาพ พ.ศ. 2524 พระราชธรรมมงคลโกศล ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระวินัยโมลี (ขาว อุทโย) วัดมัทธิมาวาส รองเจ้าคณะจังหวัดจึงได้เป็นเจ้าคณะจังหวัดสงขลา เมื่อพระราชธรรมมงคลโกศล (ขาว อุทโย) มรณภาพ พ.ศ. 2545 พระราชศีลสังวร (ผ่อง จิรธมโม) วัดมัทธิมาวาส รองเจ้าคณะจังหวัดได้เป็นเจ้าคณะจังหวัดสงขลา¹

ข้อนำสังเกตตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุต มีการสืบทอดและมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด โดยฝ่ายมหานิกายนั้นจะอยู่ที่วัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง และวัดโคกสพานคุณ จังหวัดสงขลา ส่วนฝ่ายธรรมยุตจะอยู่ที่วัดภูผากิมุข จังหวัดพัทลุง และวัดมัทธิมาวาส จังหวัดสงขลา เนื่องจากวัดดังกล่าวนี้เป็นวัดศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์และเป็นพระอารามหลวงยกเว้นวัดภูผากิมุข จึงเป็นวัดสำคัญที่รวมของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงสมณศักดิ์ ดังนั้นการแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดจะมีการแต่งตั้งรองเจ้าคณะจังหวัดควบคู่กันด้วย ซึ่งเป็นที่รู้กันว่าจะเป็นผู้ที่จะสืบทอดตำแหน่งต่อไป เช่น พระราชปฏิภาณมุนี (สรง อิทธิมโย) เป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง พระเทพญาณโมลี (มณฑล กิตติโสภโณ) เมื่อยังเป็นพระมหามณเฑียรกิจคือโสภโณ เป็นรองเจ้าคณะจังหวัด พระเทพวิสุทธิคุณ (เถียม อติโน) เป็นเจ้าคณะจังหวัดสงขลา (ธรรมยุต) พระราชศีลสังวร (ช่วง อุดนเวที) เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดสงขลา เป็นต้น ซึ่งลักษณะการสืบทอดตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดในลักษณะเช่นนี้จะยังคงมีต่อไป

ตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดถือได้ว่าเป็นตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์สูงสุดในแต่ละจังหวัดที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ภายในจังหวัด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นไปตามนโยบายของคณะสงฆ์ส่วนกลางและกระทรวงศึกษาธิการ รูปแบบการปกครองถูกกำหนดโดยระเบียบ กฎเกณฑ์จากส่วนกลางเกือบทั้งหมด ด้วยเหตุนี้การปกครองคณะสงฆ์จึงมุ่งความสงบเรียบร้อยในระบบอุปถัมภ์ แบบพ่ออุปถัมภ์บุตรมากกว่าการอุปถัมภ์เพื่อผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน จนบางครั้งดูเหมือนว่าระบบการปกครองคณะสงฆ์มีความอ่อนแอเกินไปในการที่จะบริหารจัดการกับพระสงฆ์ผู้ปฏิบัตินอกกรอบพระธรรมวินัยหรือขัดแย้งในวงการพระสงฆ์หรือกับฆราวาส ส่วนใหญ่จะใช้หลักการประนีประนอม จึงจะสามารถทำให้คณะสงฆ์ในจังหวัดอยู่ร่วมกันอย่างสงบ

¹ สัมภาษณ์พระครูโสภณวินัยการ (ศิริธมฺ) เจ้าคณะอำเภอเมืองสงขลา - สิงหนคร (ธรรมยุต) ที่วัดมัทธิมาวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546.

3. การปกครองระดับอำเภอ ในสมัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอที่มีรูปแบบจัดการปกครองในรูปของคณะกรรมการสงฆ์อำเภอไปเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอโดยตรง ไม่ต้องมีคณะกรรมการสงฆ์ ตามกฎหมายธรรมนูญ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2506) ได้ระบุไว้ว่า “ 6 ในหน่วยที่เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสงฆ์อำเภอให้เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอหรือผู้รักษาการในหน้าที่เจ้าคณะอำเภอ”¹ ซึ่งเจ้าคณะอำเภอมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอของตน เช่นเดียวกับเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะภาค ข้อ 3 ... วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะตำบล ข้อ 4 แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะตำบลให้เป็นไปโดยชอบ²

การปกครองคณะสงฆ์อำเภอบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอนุโลมให้เป็นไปตามเขตอำเภอของฝ่ายอาณาจักร ปรากฏว่าในสมัยนี้มีอำเภอเกิดขึ้นใหม่จำนวนมากตามการเพิ่มขึ้นของประชากร คือ จังหวัดพัทลุง มี 11 อำเภอ จังหวัดสงขลา มี 16 อำเภอ และอำเภอชะอวด อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ยังคงเดิม เจ้าคณะอำเภอแต่ละแห่ง จึงมีบทบาทสำคัญในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอให้มีความสงบเรียบร้อย การแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอจึงต้องพิจารณาพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถทางพุทธศาสนาอย่างแตกฉานพอสมควร และที่สำคัญคือเป็นพระสงฆ์ที่ใกล้ชิดกับเจ้าคณะจังหวัดหรือมาจากสำนักเดียวกัน เนื่องจากสำนักเรียนพุทธศาสนาระดับสูงบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาไม่มากนักจึงทำให้พระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่มาจากสำนักเรียนเดียวกัน เช่น สำนักเรียนวัดมณีนิมิตวาส สำนักเรียนวัดเลียบ สำนักเรียนวัดโคกสมาณคุณ จังหวัดสงขลา สำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง เป็นต้น จึงเป็นสิ่งที่ปกติที่พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะรู้จักและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน พระภิกษุสงฆ์เหล่านี้เมื่อเรียนไประดับหนึ่ง จนสามารถสอบได้เปรียญธรรมหรือนักธรรมก็จะได้รับการยกย่องจากสังคมและเป็นที่ยอมรับของวงการสงฆ์ จึงมักจะได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล และเจ้าคณะอำเภอ ซึ่งขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของเจ้าคณะจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ และยังคงคำนึงถึงความพึงพอใจของชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งด้วย การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงเป็นระบบอุปถัมภ์แบบพ่ออุปถัมภ์บุตร เจ้าคณะอำเภอแต่ละอำเภอเมื่อได้รับการแต่งตั้งแล้วจะเป็นเจ้าคณะอำเภอตลอดชีวิต หากไม่ลาออกเสียก่อนเพราะชราภาพหรือปฏิบัติหน้าที่ไม่ได้เพราะสุขภาพไม่อำนวย ด้วยเหตุนี้บางครั้งจึงทำให้การบริหารคณะสงฆ์ไม่เจริญก้าวหน้าเพราะเป็นเจ้าคณะอำเภอระยะนานเกินไป

¹ ประพัฒน์ ตรีณรงค์. ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 อธิบายเรียงลำดับมาตรา. 2506. หน้า 81.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 31.

4. การปกครองระดับตำบล ในสมัยนี้การปกครองระดับตำบลเป็นไปตามเขตตำบลของฝ่ายอาณาจักร อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เป็นไปตามกฎหมายธรรมนูญ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ได้กำหนดให้เจ้าคณะตำบลมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตตำบลของตนเช่นเดียวกับเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะภาค ข้อ (3) ... วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้าอาวาส ข้อ (4) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสให้เป็นไปโดยชอบ ข้อ (5) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าอาวาสและพระภิกษุสามเณร...' ต่อมา พ.ศ. 2541 มีการแก้ไขปรับปรุงอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลใหม่ตามกฎหมายธรรมนูญ ฉบับที่ 23 (พ.ศ. 2541) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลไว้ว่า

1. ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎหมายธรรมนูญ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

2. ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

3. ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าอาวาส

4. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสให้เป็นไปโดยชอบ

5. ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าอาวาสและภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

6. ตรวจสอบประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน¹

ส่วนพระภิกษุผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลได้นั้นจะต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่งคือ มีพรรษาพื้น 5 กับมีสำนักอยู่ในเขตอำเภอนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะตำบลนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า 2 ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในตำบลนั้นมาแล้ว ไม่ต่ำกว่า 4 ปี หรือเป็นพระภิกษุมีสถิตศักดิ์หรือพระคณาจารย์หรือเป็นเปรียญธรรมหรือนักธรรมชั้นเอก

¹มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดิ. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 31.

²พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 271 - 272.

แต่หากไม่สามารถคัดเลือกพระภิกษุตามคุณสมบัติดังกล่าวได้ เจ้าคณะจังหวัดสามารถพิจารณา
ผ่อนผันได้เฉพาะกรณีโดยการอนุมัติของเจ้าคณะภาค¹ การแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลในอำเภอหนึ่ง
อำเภอใด เจ้าคณะอำเภอนั้นจะต้องคัดเลือกพระภิกษุผู้มีความรู้ความประพฤติดี ร่างกายไม่ทุพพล
ภาพ ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอาชญากรรมที่พึงรังเกียจมาก่อน หรือไม่เคยถูกถอดถอน หรือถูก
ปลดจากตำแหน่งใดเพราะความผิดมาก่อน² เมื่อได้พระภิกษุตามคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว เจ้าคณะ
อำเภอเสนอเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง เมื่อได้แต่งตั้งแล้วให้แจ้งกรมการศาสนา และรายงาน
เจ้าคณะภาคเพื่อทราบต่อไป³

การปกครองระดับตำบลบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้เป็นช่วงที่ประชากรและวัดมี
จำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดตำบลใหม่ๆ เพิ่มขึ้นด้วย ดังปรากฏว่า ปี พ.ศ. 2542 จังหวัดพัทลุง
มีตำบลทั้ง 65 ตำบล จังหวัดสงขลา มี 117 ตำบล อำเภอชะอวด มี 6 ตำบล และอำเภอหัว
ไทร มี 11 ตำบล เจ้าคณะตำบลแต่ละตำบลในอำเภอหนึ่งๆ จะมีไม่เท่ากัน เนื่องจากบางตำบลที่
มีขนาดใหญ่อาจแบ่งตำบลเป็น 2 เขต มีเจ้าคณะตำบลได้ 2 รูป เช่น เจ้าคณะตำบลชะอวดเขต
1 เจ้าคณะตำบลชะอวดเขต 2 เจ้าคณะตำบลท่าเสม็ดเขต 1 เจ้าคณะตำบลเสม็ดเขต 2⁴ เจ้าคณะ
ตำบลคูขุดเขต 1 เจ้าคณะตำบลคูขุดเขต 2⁵ แต่บางตำบลมีขนาดเล็กหรือมีวัดจำนวนน้อยก็อาจ
รวม 2 ตำบล มีเจ้าคณะตำบล 1 รูป เช่น เจ้าคณะตำบลลำไพล - ท่าม่วง อำเภอเทพา จังหวัด
สงขลา เจ้าคณะตำบลชุมพล - ดิหลวง อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นต้น ส่วนจำนวน
เจ้าคณะตำบลทั้งหมด ปรากฏตามตารางที่ 17

¹พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543.
หน้า 284.

²เรื่องเดิม. หน้า 279.

³เรื่องเดิม. หน้า 284.

⁴สำนักงานศึกษาธิการอำเภอชะอวด. ข้อมูลทะเบียนวัดอำเภอชะอวด จังหวัด
นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2542.

⁵สำนักงานศึกษาธิการอำเภอสทิงพระ. ข้อมูลทะเบียนวัดอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา
พ.ศ. 2542.

ตารางที่ 17 จำนวนเจ้าคณะตำบล แยกตามคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย พ.ศ. 2542

ที่	รายชื่อจังหวัด/อำเภอ	จำนวนเจ้าคณะ ตำบล คณะสงฆ์ มหานิกาย	จำนวนเจ้าคณะ ตำบล คณะสงฆ์ ธรรมยุต	หมายเหตุ
1	จังหวัดพัทลุง	30	3	
2	จังหวัดสงขลา	57	7	
3	อำเภอชะอวด	7	-	
4	อำเภอหัวไทร	5	-	
รวม		99	10	

5. การปกครองระดับวัด วัดในที่นี้หมายถึงวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและวัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา มีฐานะเป็นสำนักสงฆ์ วัดในพุทธศาสนาเป็นสถานที่พำนักของพระภิกษุสามเณรที่ต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชุมชน ดังนั้นผู้ปกครองวัดหรือเจ้าอาวาสวัดจึงต้องมีการคัดเลือกพระภิกษุสงฆ์เข้ามาทำหน้าที่ให้เหมาะสมและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนและชาวบ้านในชุมชน ซึ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้กำหนดหน้าที่และอำนาจเจ้าอาวาสวัด ไว้ว่า

มาตรา 37 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

1. บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
2. ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งมหาเถรสมาคม

3. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

4. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

มาตรา 38 เจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้

1. ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอาศัยอยู่ในวัด
2. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด
3. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัดทำงานภายในวัดหรือให้

ทำทัณฑ์บน หรือให้ขอขมาโทษในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติดำล้าง
เจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบ
หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม¹

ส่วนคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นเจ้าอาวาส กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 24 (พ.ศ. 2541)
กำหนดไว้ว่า

ข้อ 26 พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง ดังนี้

1. มีพรรษาพื้น 5 และ
2. เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้น²

การแต่งตั้งเจ้าอาวาสยกเว้นพระอารามหลวงให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะ
อำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าสังักัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอ ไม่มีรองเจ้าคณะตำบลให้เจ้าคณะ
อำเภอเลือกเจ้าอาวาสในตำบลนั้นรวมกันทั้งหมดไม่น้อยกว่า 3 รูป ร่วมกันพิจารณาคัดเลือกพระ
ภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังได้กล่าวมาแล้ว ให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเสนอเจ้าคณะจังหวัดเพื่อพิจารณา
แต่งตั้ง แต่หากว่าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วย
ให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเสนอเจ้าคณะภาค เพื่อเจ้าคณะภาคพิจารณาแต่งตั้ง³

ในส่วนการแต่งตั้งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงนอกเขตกรุงเทพมหานคร พระภิกษุนั้นจะ
ต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. มีพรรษาพื้น 10
2. เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์
3. มีสมณศักดิ์
 - ก. ไม่ต่ำกว่าพระราชคณะชั้นสามัญสำหรับพระอารามหลวงชั้นเอก
 - ข. ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอก สำหรับพระอารามหลวงชั้นโท

¹มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะ
สงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 31 - 32.

²พระวิสุททธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543.
หน้า 285.

³เรื่องเดิม.

- ก. ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโทหรือพระครูสัญญาบัตรที่มีนิตยภัตไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโท สำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี¹

การแต่งตั้งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุตามคุณสมบัติดังกล่าว แล้วเสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับ เพื่อบรรจุพระอารามพิจารณา แต่หากว่าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่แล้ว ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะภาคดำเนินการตามลำดับ เพื่อสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม²

ในส่วนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญ จำนวน 5 วัด ได้แก่ วัดมณีมาวาส วัดโคกสมานคุณ วัดชัยมงคล วัดโนนวัง จังหวัดสงขลา และวัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง และวัดทั่วไปจำนวน 636 วัด รายละเอียดดังตารางที่ 18

ตารางที่ 18 จำนวนวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แยกตามจังหวัด พระอารามหลวง และวัดทั่วไป พ.ศ. 2542

ที่	รายชื่อจังหวัด	พระอารามหลวง	วัดทั่วไป	หมายเหตุ
1	จังหวัดพัทลุง	1	228	ที่พักสงฆ์ 31
2	จังหวัดสงขลา	4	362	ที่พักสงฆ์ 74
3	จังหวัดนครศรีธรรมราช (อำเภอชะอวดและอำเภอหัวไทร)	-	46	
รวม		5	636	105

ที่มา : ข้อมูลสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา อำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2542.

¹พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 286.

²เรื่องเดิม. หน้า 287.

วัดต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ภายใต้การปกครองดูแลของเจ้าอาวาส ดังนั้นความเจริญก้าวหน้า ความสงบเรียบร้อย ตลอดจนความร่มรื่นของวัดนั้นจึงขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของเจ้าอาวาส ร่วมกับชาวบ้านบริเวณวัด การจะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากนักน้อยเพียงใด จึงขึ้นอยู่กับ วัตรปฏิบัติของเจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ ที่จะสร้างความศรัทธา และความเคารพนับถือให้ชาวบ้านเชื่อมั่น ค่อดัวเจ้าอาวาส หากวัดใดชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเจ้าอาวาสมากวัดนั้นจะทำกิจกรรมอะไรก็ ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี แต่หากเจ้าอาวาสวัดใดชาวบ้านไม่ให้ความเคารพไม่ เชื่อถือก็จะทำให้วัดนั้นพัฒนาไปได้ยาก ซึ่งการจะสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านนั้น หลวงพ่อรุ่ง อิศฺสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้เคย แนะนำการปฏิบัติตัวของพระสงฆ์ไว้ว่า “โอบอ้อมอารี วชิโรภาส สงเคราะห์ประชาชน วางตน พอดี”¹ คือการใช้ความเมตตา พุดจาไพเราะอ่อนหวาน ช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือด ร้อน และเจ้าอาวาสต้องวางตนให้พอดีทั้งทางธรรมและทางโลกจึงจะเรียกศรัทธาจากชาวบ้านได้ โดยภาพรวมจากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลตามวัดต่าง ๆ พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าอาวาส กับชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นไปค่อนข้างดีที่ต้องพึงพิงซึ่งกันและกัน มีส่วนน้อยเท่านั้นที่มีปัญหา ขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ของวัดและความประพฤติกที่ไม่เหมาะสมของเจ้าอาวาสวัดบางรูป ส่วน ที่ควรปรับปรุงและพบมากตามวัดต่าง ๆ คือความสกปรกกรุงรังของอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ และบริเวณวัด แต่ก็มีบางวัดจัดได้สะอาด ร่มรื่น และสงบ เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ของสมณะและประชาชนผู้มีใจฝึกใจวัตรธรรม เช่น วัดป่าติโลยต์ วัดกุหาสวรรค์ วัดป่าตอ วัด เขียนบางแก้ว วัดบางแก้วผดุงธรรม วัดถ้ำสุมะโน วัดเขาแดงตะวันตก จังหวัดพัทลุง วัดชัย มงคล วัดป่ากันตพงศ์ วัดเขารูปช้าง วัดโลการาม วัดคลองเปล วัดดอน วัดหัวถนน วัดพังลา จังหวัดสงขลา เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในสมัยนี้พบว่าเจ้าอาวาสวัดบางแห่งมีความขัดแย้งกับชาวบ้านบางกลุ่ม อัน เนื่องมาจากการมีวัตรปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมบางประการ และเกี่ยวข้องกัผลประโยชน์ของวัดเกิด ขึ้นเป็นครั้งคราว จนนำไปสู่ความแตกแยกและความเสื่อมศรัทธาของชาวบ้านในท้องถิ่น ดังกรณี ตัวอย่างของพระสุนทรราชมุนี (ขันธ์ อภิสฺสฺสฺสฺสฺสฺส) เจ้าอาวาสวัดในวัง ตำบลนาทวี อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา มีวัตรปฏิบัติหลายอย่างที่ไม่เหมาะสมในสมณเพศ เช่น ค้าไม้เถื่อน เกี่ยวข้องกับการส่งคนทั้งชาวบ้านและพระภิกษุสามเณร ผลประโยชน์ด้านการเงินของวัด เสพ เมถุน เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มทนไม่ได้ จึงได้รวมตัวกันโดยการนำของนายศักดิ์ รัตน เสถียร กำนันตำบลนาทวี นายหิย์ เบ้งหมาน นายอุทธรณ์ แก้วพรหม และพระปลัดสุพัฒน์

¹สัมภาษณ์พระครูสันติรัตนคุณ (สุรินทร์) เจ้าอาวาสวัดรามแก้ว หมู่ที่ 2 ตำบลรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2545.

อริโย (พระครูสุวรรณารักษ์) เจ้าอาวาสวัดนาทวี¹ ได้ร้องเรียนไปตามหน่วยงาน สถานต่าง ๆ และคณะสงฆ์ ทั้งในระดับจังหวัดและส่วนกลาง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ถึงปี พ.ศ. 2542 ได้ร้องเรียนไปหน่วยงานต่าง ๆ ถึง 23 แห่ง เช่น กองกับการตำรวจภูธรจังหวัดสงขลา ศูนย์ดำรงจังหวัดสงขลา กองปราบปราม กรมตำรวจ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด นายกรัฐมนตรี อธิบดีกรมตำรวจ ตลอดจนการถวายฎีกาสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เป็นต้น จนในที่สุดตำรวจจากกองปราบปรามส่วนกลางได้เดินทางลงมาจับกุมเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2543 และวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2543 พระสุนทรราชมุนิต (ชยันตร์ อภิสุสุภาโว) ต้องลาสิกขาจากสมณเพศถูกดำเนินคดีตามความผิด²

จากกรณีดังกล่าวมีข้อน่าสังเกตว่า พระสุนทรราชมุนิต ((ชยันตร์ อภิสุสุภาโว) เป็นพระภิกษุหนุ่มอายุเพียง 28 ปี ได้สร้างผลงานในการพัฒนาวัด พัฒนาสังคม และสาธารณสงเคราะห์อย่างกว้างขวาง จนเป็นที่เชื่อถือศรัทธาของประชาชนจำนวนมาก และได้รับการเลื่อนสมณศักดิ์อย่างรวดเร็วจนได้เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ซึ่งก่อนข้างจะผิดปกติในความเจริญก้าวหน้าทางสมณศักดิ์ แต่เบื้องหลังความเจริญก้าวหน้าทางสมณศักดิ์นี้คือการปฏิบัตินอกกรีตของสมณเพศจนนำไปสู่การจับกุมและต้องลาสิกขาปิดฉากความอัปยศทางคณะสงฆ์ นอกจากนี้แล้วเรื่องความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์ที่ไม่เหมาะสมกับสมณเพศในระดับเจ้าอาวาสยังมีอีกหลายแห่งที่เกิดขึ้นในสมัยนี้ เช่น เจ้าอาวาสวัดควนกรวด อำเภอเมืองพัทลุง และเจ้าอาวาสวัดโคกน้ำหัก อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง ถูกกล่าวหาว่าเสพเมถุน หรือเจ้าอาวาสวัดวิหารเบิกทำร้ายร่างกายเจ้าอาวาสวัดวัง ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้บางครั้งทางคณะสงฆ์ก็ไม่สามารถดำเนินการให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยหรือกฎระเบียบทางการปกครองได้ เช่น เจ้าอาวาสวัดควนกรวดเพียงถูกปลดจากเจ้าอาวาส แต่ไม่สามารถบังคับให้ลาสิกขาได้ เป็นต้น

6. พระอุปัชฌาย์ เป็นพระภิกษุผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เป็นประธานและรับผิดชอบในการบรรพชา อุปสมบท สามเณรและพระภิกษุ³ จึงถือได้ว่าพระอุปัชฌาย์เป็นตำแหน่งสำคัญในสถานะผู้ให้กำเนิดพระภิกษุสามเณร โดยทั่วไปในเขตการปกครองคณะสงฆ์ระดับตำบลหนึ่ง ๆ มีการกำหนดให้มีพระอุปัชฌาย์ได้ตำบลละ 1 รูป เว้นแต่มีความจำเป็นอาจมีการแต่งตั้งได้

¹สัมภาษณ์นายหิี เบ็งหมาน บ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 1 ตำบลสะทอน อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2545.

²เรื่องเดิม.

³พระวิสุทธีโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 240.

มากกว่า 1 รูป เมื่อพระอุปัชฌาย์มีความสำคัญ จึงจำเป็นต้องกำหนดคุณสมบัติให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ ดังที่กฎหมายตราศรัทธา ฉบับที่ 17 (พ.ศ. 2536) ลงวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2536 ได้กำหนดคุณสมบัติพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งพระอุปัชฌาย์ไว้ว่า

1. มีตำแหน่งในทางปกครองชั้นเจ้าอาวาสขึ้นไปเว้นแต่พระอารามหลวง
2. มีพรรษาพ้น 10
3. ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถหรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรืออาพาธเป็นโรคติดต่อ เช่น โรคเรื้อน หรือวัณโรคในระยะอันตราย
4. มีประวัติความประพฤติดี
5. เป็นที่นับถือของประชาชน ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์
6. เป็นเปรียญหรือนักธรรมชั้นเอก เว้นแต่ในบางท้องถิ่นซึ่งเจ้าคณะพิจารณาเห็นสมควรผ่อนผัน
7. มีความสามารถฝึกสอนผู้อยู่ในปกครองให้เป็นภิกษุสามเณรที่ดีตามพระธรรมวินัย และสามารถบำเพ็ญกรณียกิจอันอยู่ในหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ได้
8. มีความรู้ความสามารถ ทำอุปสมบทกรรมให้ถูกต้องตามพระวินัยและระเบียบแบบแผนของคณะสงฆ์¹

พระอุปัชฌาย์มีหน้าที่ให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรภายในเขตรับผิดชอบของตน คือ เจ้าอาวาสภายในวัดของตน เจ้าคณะตำบลภายในเขตตำบลของตน เจ้าคณะอำเภอภายในเขตอำเภอของตน เจ้าคณะจังหวัดภายในเขตจังหวัดของตน เจ้าคณะภาคภายในเขตภาคของตน และเจ้าคณะใหญ่ภายในเขตหนของตน พระอุปัชฌาย์เมื่อให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรแล้ว มีหน้าที่ต้องถือเป็นการธุระปกครองดูแลสั่งสอนสัทธวิธีทางของตนให้ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติต้องชวนชวนให้ได้รับการศึกษาพระธรรมวินัย²

พระอุปัชฌาย์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้พบว่ามีพระภิกษุจำนวนมากได้รับการแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ โดยเฉพาะเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลต่าง ๆ มักจะได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์อีกหน้าที่หนึ่งด้วย เพราะถือว่าเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงคุณความรู้ทางพุทธศาสนา พระอุปัชฌาย์ในสมัยนี้พบว่ามีความสัมพันธ์กับผู้บวชหรือสัทธวิธีทางของ

¹พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 241.

²เรื่องเดิม. หน้า 242 - 243.

คนน้อยลง เนื่องจากพระอุปัชฌาย์ต้องทำหน้าที่บรรพชาอุปสมบทให้แก่กุลบุตรจำนวนมาก บางครั้งพระอุปัชฌาย์กับผู้บวชไม่เคยรู้จักกันมาก่อน บางครั้งบวชตามประเพณี และบางครั้งบวชเพื่อแก้บน เมื่อบวชแล้วก็แยกย้ายไปจำพรรษาตามวัดต่าง ๆ จึงทำให้ขาดความใกล้ชิดกับพระอุปัชฌาย์ การสั่งสอนอบรมจึงเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ พระอุปัชฌาย์จึงทำหน้าที่เพียงให้การบรรพชาอุปสมบทเท่านั้น

7. ระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุง ระเบียบนี้มีการประกาศใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2498 ซึ่งเป็นระเบียบที่ว่าด้วยการห้ามมิให้เลี้ยงสุรามรณะของมีนเมาและการฆ่าสัตว์มีพระคุณในงานบวช นับว่าเป็นระเบียบกติกาสงฆ์ที่มีประโยชน์ทำให้ประหยัดในเชิงเศรษฐกิจและป้องกันสิ่งชั่วร้ายผิดศีลธรรม ไม่ให้เข้ามาแปดเปื้อนในงานบรรพชาอุปสมบท ซึ่งเป็นงานมหากุศลหรืองานบุญอันยิ่งใหญ่ได้ดีมาก¹ ในระยะแรก ๆ พบว่ามีปัญหาบ้างในบางพื้นที่ของจังหวัดพัทลุง เนื่องจากชาวบ้านได้เคยปฏิบัติกันมาอย่างเคยชินกับรูปแบบการจัดงานแบบเดิม ๆ ที่ต้องเลี้ยงแขกด้วยสุราของมีนเมา การพนันในงานและการฆ่าสัตว์เพื่อเลี้ยงแขก ซึ่งในเรื่องกติกาสงฆ์นี้ พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดฺตโม) จะให้พระอุปัชฌาย์ทุกรูปในจังหวัดพัทลุงถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แม้แต่ตัวท่านเองก็ต้องลงไปดูแลติดตามผลด้วยตัวเอง ดังตัวอย่าง เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2503 ท่านไปในงานศพโยมพระใบฎีกากลับ เจ้าอาวาสวัดโคกเนียน และนายแดง น้องชายขอ บวชหน้าไฟ ปรากฏว่าในงานนี้มีการฆ่าสัตว์ที่เป็นพาหนะ ท่านจึงไม่ยอมบวชให้ ท่านได้บันทึกเรื่องนี้ไว้ว่า

ตอนเย็นไปงานศพโยมท่านใบฎีกากลับ วัดโคกเนียน ท่านต้องการจะให้นายแดง น้องชายอุปสมบทหน้าไฟ เมื่อได้โอกาสไปในงานนี้ด้วยตนเอง ก็เข้าไปดูในครัวไฟเห็นแกงเนื้อสัตว์พาหนะ ทั้ง ๆ ที่เป็นที่พักจักอยู่แล้ว อุบาสกคนหนึ่งยังรีบเร่งให้อุปสมบทให้จนได้ จึงได้นำออกมานอกประสาสน์ชี้แจงให้ทราบจึงได้เสียบไป เรื่องนี้ถือปฏิบัติกันมาหลายปีแล้ว²

ส่วนพระอุปัชฌาย์บางรูปที่ไม่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดก็จะถูกเรียกมาตักเตือน ดังกรณีของพระครูศรีรัตนรักษ์ (วรรณ) เจ้าคณะตำบลปากพะยูน วัดรัตนาราม อำเภอปากพะยูน

¹ สัมภาษณ์พระครูวิเวกรัตน์ (กระจ่าง ปริบูรณ์) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2544.

² วัดคูหาสวรรค์. อรรถาธิบายพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

ไม่ค่อยเอาใจใส่เกี่ยวกับกติกาสงฆ์ แต่เมื่อท่านได้พูดคุยทำความเข้าใจกันพระครูศรีรัตนรักษ์ (วรรณ) ก็ยอมจะปฏิบัติตาม ดังที่ได้บันทึกไว้เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2503 ว่า

โดยขบวนกลับนี้พระครูศรีรัตนรักษ์ เจ้าคณะตำบลปากพะยูนี่ร่วมมาด้วย พอว่างจากพระเณรได้สนทนากับท่านพระครูศรีรัตนรักษ์ เรื่องระเบียบการที่คณะสงฆ์วางไว้ให้ปฏิบัติเสียบ้าง เพราะท่านผู้นี้ไม่ค่อยเอาใจใส่ในระเบียบการคณะสงฆ์ ทำอะไรมักทำตามอารมณ์เป็นที่หนักใจแก่คณะกรรมการสงฆ์อำเภอ ท่านก็ยอมจะปฏิบัติตามไป¹

นอกจากนี้หากพระอุปัชฌาย์รูปใดปฏิบัติฝ่าฝืนกติกาคณะสงฆ์ดังกล่าวก็จะมีการสอบสวนและลงโทษพระอุปัชฌาย์ด้วย ดังเห็นได้จากกรณีของพระครูวิริยโสภณ (บัว) เจ้าอาวาสวัดเกาะยาง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นพระอุปัชฌาย์ในงานอุปสมบทของ ส.ค.ท.ขาว ที่วัดทุ่งชิงหิ้ง อำเภอควนขนุน โดยเจ้าภาพจัดงานเลี้ยงสุรา เนื้อสัตว์พาหนะ และเล่นการพนันกันในวัด พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดฺตโม) จึงมีหนังสือไปถึงพระพุทธิธรรมธาดา (บุญทอง) เจ้าคณะอำเภอควนขนุน วัดสุวรรณวิชัย ทำการสอบสวนความจริง ได้ความว่าเป็นจริงตามที่ถูกกล่าวหา คณะกรรมการสงฆ์จังหวัดพัทลุง ได้พิจารณาโทษพระครูวิริยโสภณ (บัว) ฐานละเมิดกติกาสงฆ์ เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2504 ที่ประชุมมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ให้ดำเนินโทษพระครูวิริยโสภณ (บัว) แต่ก่อนหน้านั้นได้มีคนรู้จักใกล้ชิดพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดฺตโม) พยายามวิ่งเต้นเพื่อขอให้ลดหย่อนโทษให้ ดังที่พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดฺตโม) ได้บันทึกไว้ว่า

ประชุมคณะกรรมการสงฆ์จังหวัด ณ ภูมิตามักคี ขาดเจ้าคุณพระภัทรกิจโกศล พิจารณาเรื่อง พระครูวิริยโสภณ บวช ส.ค.ท. ขาว ซึ่งงานนั้นเลี้ยงเนื้อสัตว์พาหนะ สุรา และมีการเล่นพนันด้วยหลายประเภท พระครูวิริยโสภณรู้แล้ว ฝ่าฝืนกติกาสงฆ์ คณะกรรมการสงฆ์จังหวัด ลงความเห็นเป็นเอกฉันท์ว่าควรดำเนินโทษพระครูวิริยโสภณ ส่วน ส.ค.ท. ขาว ที่จัดงานเป็นการฝ่าฝืนกฎของคณะสงฆ์นั้น ได้แจ้งไปผู้กำกับฯ ด้วยแล้ว

อนึ่ง เมื่อได้สั่งให้เจ้าคณะอำเภอสอบสวนการกระทำของพระครูวิริยโสภณ นั้น มีคนที่ข้าพเจ้าเกรงใจได้มาหาขอความกรุณาลดหย่อนผ่อนโทษ 4 ราย ขอนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าคนเรามากไม่ค่อยนึกถึงข้อความว่ารับผิดชอบ มีแต่จะรับชอบโดยส่วนเดียว ไม่ค่อยคำนึงถึงความเสียหาย ซึ่งจะบังเกิดขึ้นแก่ส่วนรวม คนรักงานและคนทำงานต้อง

¹วัดคูหาสวรรค์. อมตจารึกพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

คำนึงถึงส่วนรวมให้มาก ลดอคติลงให้ได้มากที่สุดงานจึงจะได้ผล ต่อไปผู้อยู่ได้บังคับบัญชาก็จะเกรงใจไม่ดั่งนั้นไปไม่รอดรายไหนก็รายนั้น ขณะเขียนบันทึกนี้มีผู้มาหาขอเรื่องอีก 1 ราย¹

เมื่อส่งลงโทษพระครูวิริยโสภณ (บัว) ไปแล้ว ในส่วนของ ส.ค.ท. ขาว ที่ส่งเรื่องไปให้ผู้กำกับตำรวจภูธรจังหวัดพัทลุงสืบสวน ปรากฏว่าเมื่อสอบแล้วได้ผลว่า เนื้อสัตว์กับสุราซื้อมาจากตลาด ส่วนการพนันไม่มี ซึ่งเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงการทำงานของตำรวจในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดีว่ามีเลศนัยแอบแฝง ดังที่พระธรรมปิฎกยาบติ (เพียร อุดตโม) ได้ให้ทัศนะในเรื่องนี้ไว้เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2504 ว่า

มีตำรวจเอาหนังสือผู้กำกับมาให้ความเรื่องตอบหนังสือที่ให้สอบสวนพระภิกษุขาว (เป็นตำรวจอำเภอควนขนุนลาบวช) งานนี้อาศัยอิทธิพลว่าเป็นตำรวจ ได้จัดงานบวชตัวเอง มีเลี้ยงสุรา ฆ่าสัตว์พาหนะ และมีการพนันหลายประเภทได้สืบสวนภายนอกแล้ว เรื่องความจริงทุกอย่าง จึงมีหนังสือถึงผู้กำกับให้สืบสวนสอบสวนดูได้ผลเป็นอย่างไรตอบให้ทราบ มี ร.ต.อ. คนหนึ่ง สังกัดอำเภอควนขนุน ไปสืบพี่สาวผู้บวชคนหนึ่ง พ่อตาคนหนึ่ง ครู ร.ร. พุ่งชิงหนึ่งคนหนึ่ง ความว่าเหล่าซื้อเขามา 2 เท (2 ที่) เนื้อสัตว์พาหนะซื้อมาจากตลาด การพนันไม่มี การสอบบุคคลประเภทนี้ไม่สอบเสียดีกว่าเสียเวลาเสียเงินเปล่า ๆ ตั้งแต่เริ่มมีระเบียบนี้ของคณะสงฆ์มีผู้ฝ่าฝืน 2 ราย ส่วนแต่เป็นตำรวจทั้ง 2 ราย ตำรวจนี้ชอบทำเรื่องฝ่าฝืน ทำให้เป็นที่รังเกียจของประชาชน เมื่อวงการตำรวจตกอยู่ในสภาพนี้ ความสงบสุขไม่มีวันบังเกิด²

ระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุงนี้ไม่ได้ใช้อยู่เฉพาะในจังหวัดพัทลุงเท่านั้น เพราะหลังจากพระธรรมปิฎกยาบติ (เพียร อุดตโม) ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะภาค 18 แล้ว 2 ปี คือ ในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการนำกติกาสงฆ์ที่เคยประกาศใช้ในจังหวัดพัทลุงไปประกาศใช้ในระดับภาคด้วย โดยความเห็นชอบสนับสนุนจากรองเจ้าคณะภาค คือ พระราชนันท์มุนี (ปัญญานันทภิกขุ) และคณะสงฆ์ภาค³ จึงทำให้ระเบียบกติกาสงฆ์นี้ได้ใช้อย่างแพร่หลายในจังหวัดพัทลุง สงขลา

¹ วัคคุหาสวรรค์. อมตจารึกพระธรรมปิฎกยาบติ. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

² เรื่องเดิม.

³ สุภาคย์ อินทองคง และพ่วง บุขรรัตน์. “พระธรรมปิฎกยาบติ (เพียร อุดตโม)”, ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2542 เล่ม 10. 2542. หน้า 4979.

ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล แต่ความเข้มข้นของระเบียบนี้อยู่ที่จังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา ดังตัวอย่างประกาศคณะสงฆ์อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เรื่อง เล่นการพนันและเลี้ยงสุรกายในวัด ลงวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2520 ห้ามไม่ให้มีการเล่นการพนันและเลี้ยงสุราในการจัดงานกุศลต่าง ๆ ภายในวัด เช่น งานศพ งานบวชนาค เป็นต้น ซึ่งได้ระบุไว้ในประกาศว่า

ด้วยปรากฏว่าในปัจจุบันนี้ การจัดงานกุศลต่าง ๆ ขึ้นภายในวัด เป็นต้นว่าจัดงานศพ และงานบวชนาค เจ้าภาพได้จัดให้มีการเล่นการพนันบ้าง เลี้ยงสุราเมรัยบ้าง ทำให้เป็นที่เสื่อมเสียแก่วัดและพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

อาศัยอำนาจตามคำสั่งคณะสงฆ์จังหวัดสงขลา ที่ 190/2520 ลงวันที่ 11 กรกฎาคม 2520 และคำสั่งกรมการศาสนา ที่ 38233/2482 ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482 จึงขอให้วัดทุกวัดในเขตอำเภอจะนะ ประกาศให้ประชาชนทราบว่าคุณคณผู้ใดที่จะมาจัดงานกุศลทุกอย่างในวัด ห้ามเล่นการพนันทุกประเภทและเลี้ยงสุราทุกชนิดภายในบริเวณวัด หากเจ้าภาพคนใดไม่อาจปฏิบัติตามประกาศนี้ได้ ห้ามไม่ให้เจ้าอาวาสอนุญาตจัดงานกุศลขึ้นภายในวัดเป็นอันขาด¹

การประกาศใช้ระเบียบกติกาสงฆ์ห้ามจัดเลี้ยงสุราเมรัยของมีนเมา การฆ่าสัตว์พาหนะ และการเล่นพนันในงานบรรพชาอุปสมบทได้ก่อประโยชน์แก่สังคมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเดิมการจัดงานทุกอย่างของชุมชนบริเวณนี้ เช่น งานศพ งานบวชนาค และงานกุศลอื่น ๆ มักนิยมให้มีการพนันแอบแฝงอยู่ในงานเสมอ และทำเป็นงานใหญ่ มีการฆ่าวัวฆ่าควายเลี้ยงแขกที่มาช่วยงาน ทำให้เกิดการสิ้นเปลืองโดยไม่จำเป็น เมื่อได้ประกาศใช้ระเบียบกติกาสงฆ์ดังกล่าว จึงทำให้บางท้องถิ่นมีปัญหาบ้างในการปฏิบัติในช่วงต้น ๆ แต่หากทุกพื้นที่ปฏิบัติตามระเบียบนี้ก็จะทำให้พื้นที่ที่ยังไม่ปฏิบัติตามต้องหันมาปฏิบัติตามด้วย อย่างไรก็ตามการปฏิบัติตามระเบียบกติกาสงฆ์ดังกล่าวก็ถือได้ว่าเป็นการถือปฏิบัติตามศีลห้านั่นเอง ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข นี่เป็นส่วนหนึ่งของคุณูปการที่พระธรรมปัญญาบดี (เพชร อุดฺตโม) ได้ฝากไว้กับแผ่นดินนี้

2.3 การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

¹พระครูธรรมศาสนโสภณ. ประกาศคณะสงฆ์อำเภอจะนะ เรื่องเล่นการพนันและเลี้ยงสุรกายในวัด ลงวันที่ 25 สิงหาคม 2520.

การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมในสมัยนี้มีการขยายตัวของการศึกษาและการตีความหลักพุทธธรรมอย่างกว้างขวาง เพื่อให้ทันกับความเจริญของบ้านเมืองและสอดคล้องกับสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาของพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา การศึกษาพระธรรมวินัยของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยนี้ได้รับการส่งเสริมจากคณะสงฆ์และรัฐบาลมากกว่าสมัยที่ผ่านมา โดยส่งเสริมให้วัดเปิดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมขึ้นจำนวนมาก ปรากฏว่าในจังหวัดสงขลา มีสำนักวัดต่าง ๆ ที่เปิดสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม 45 วัด แผนกบาลี 14 วัด รวม 59 วัด ผู้เรียนประมาณ 1,579 รูป/คน¹ ส่วนจังหวัดพัทลุงมีวัดที่เปิดสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม 78 วัด และแผนกบาลี 1 วัด รวม 79 วัด ผู้เรียน 2,301 รูป/คน² นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2545 คณะสงฆ์ธรรมยุตได้ส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโกราช สาขาสงขลา โดยเปิดการสอนที่วัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา และในปีเดียวกัน คณะสงฆ์มหานิกายร่วมกับคณะสงฆ์อนัมนิกายแห่งประเทศไทย โดยการสนับสนุนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เปิดสอนพุทธศาสนา ในระดับปริญญาตรีให้แก่พระภิกษุสามเณรนานาชาติ เช่น สิงคโปร์ ไต้หวัน เกาหลี เวียดนาม จีน เป็นต้น โดยให้นามสถานศึกษาว่า “มหาปัญญาวิทยาลัย” ตั้งอยู่บริเวณวัดถาวราราม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา³ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการส่งเสริมการศึกษาพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรทั้งชาวไทยและนานาชาติดังได้กล่าวแล้ว ทำให้พระภิกษุสามเณรมีความตื่นตัว ในการศึกษาพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลก เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ก้าวทันกับความเจริญของสังคมปัจจุบัน

การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แม้ว่าจะเปิดการเรียนการสอนตามวัดต่าง ๆ จำนวนมาก ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมากกว่าแผนกบาลี คือ ในจำนวนทั้งหมด 138 วัด เปิดสอนแผนกธรรม 123 วัด และแผนกบาลี 15 วัด การเปิดสอนพระปริยัติธรรมของวัดจำนวนมากนี้ บางวัดก็มีนักศึกษาน้อยบางวัดก็มีมาก เฉพาะที่มีนักศึกษามากทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลีก็มีหลายวัด เช่น วัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง วัดหงษ์ประดิษฐาราม วัดธรรมโฆชน์ วัดหัวป้อมโน วัดโนวัง จังหวัดสงขลา เป็นต้น

¹สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา. ข้อมูลการศาสนา. 2542. หน้า 23 - 24.

²สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. รายงานกิจการพระพุทธศาสนา จังหวัดพัทลุง ประจำปี 2542, 2543. หน้า 25.

³มหาปัญญาวิทยาลัย. การประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “แผนพัฒนามหาปัญญาวิทยาลัย” ระยะที่ 1 (ปี 2545 – 2549) 12 ธันวาคม 2545 ณ วิทยาลัยเมืองหาดใหญ่. 2545. หน้า 1.

การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมในสมัยนี้ถือว่าเป็นงานสำคัญของวัดทุกวัดที่จะต้องดำเนินการตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 37 ได้บัญญัติให้เจ้าอาวาสมีหน้าที่เป็นธุระ ในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ก็คือการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมให้แก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนแห่งวัดนั้น ๆ นั้นเอง¹ การจัดการศึกษาปริยัติธรรมของวัดต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้โอนไปจัดสถานศึกษาและการเรียนการสอนทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี ตามระเบียบองค์การศึกษาว่าด้วยการจัดศาสนศึกษา พุทธศักราช 2494² โดยการเรียนการสอนในสำนักเรียนปริยัติธรรมต่างๆ ใช้วิธีการสอน อธิบายให้อ่านจากตำราและหนังสือเรียน มีการทอ้งจำให้แปลภาษามครเป็นภาษาไทย และแปลภาษาไทยเป็นภาษามครเป็นส่วนใหญ่ การเรียนการสอนในรอบปีหนึ่งนิยมแบ่งเป็น 3 ภาค คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ภาควิสาขะ เริ่มตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 8 ภาคพรรษา เริ่มตั้งแต่ แรม 9 ค่ำ เดือน 8 จนถึงขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 และภาคปวารณา เริ่มตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 12 จนถึงวันก่อนเริ่มสอบธรรมสนามหลวง 1 วัน คือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ภาควิสาขะ เริ่มตั้งแต่ ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 ถึงขึ้น 9 ค่ำ เดือน 8 ภาคพรรษา เริ่มตั้งแต่ แรม 9 ค่ำ เดือน 8 จนถึงขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 ภาคปวารณา เริ่มตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 12 จนถึงแรม 13 ค่ำ เดือนนี้ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมทุกแห่งจะปิดเรียนในวันธรรมสวนะหรือวันพระ และวัดสำคัญทางพุทธศาสนาในปีหนึ่งการศึกษาธรรมต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 150 ชั่วโมง บาลีต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 300 ชั่วโมง³

ส่วนสำนักเรียนพระปริยัติธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่สำคัญและมีชื่อเสียงมากที่สุดจนได้รับฉายา “ดักสิลาปักษ์ใต้” ได้แก่ วัดคูหาสวรรค์ สำนักเรียนแห่งนี้ได้เปิดเรียนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2469 และมีความเจริญก้าวหน้ามาก ตั้งแต่ พ.ศ. 2479 เมื่อพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดฺตโม) เข้ามารับผิดชอบในการจัดการเรียนการสอนดังได้กล่าวมาแล้ว ต่อมาหลัง พ.ศ. 2500 พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดฺตโม) ได้จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ โดยการจัดสอนแผนกธรรมตั้งแต่นักธรรมตรีถึงนักธรรมเอก แบ่งเป็น 3 ห้องเรียน

¹ชาเรื่อง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ. 2527. หน้า 135.

²เรื่องเดิม.

³เรื่องเดิม.

⁴พระครูแก้ววราภรณ์ (กระจ่าง ปรีญฺโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สัมมนากลุ่มที่วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2544.

คือ นักรธรรมตรี 1 ห้อง นักรธรรมโท 1 ห้อง และนักรธรรมเอก 1 ห้อง ส่วนแผนกบาลีจะสอนตั้งแต่เปรียญธรรม 1 ประโยค จนถึงเปรียญธรรม 6 ประโยค แบ่งชั้นเป็น 6 ชั้น 9 ห้อง คือ ชั้นไวยากรณ์ 3 ห้อง แปลธรรมบท 1 ห้อง เปรียญธรรม 1 - 2 ประโยค 1 ห้อง เปรียญธรรม 3 ประโยค 1 ห้อง เปรียญธรรม 4 ประโยค 1 ห้อง เปรียญธรรม 5 ประโยค 1 ห้อง และเปรียญธรรม 6 ประโยค 1 ห้อง¹ ในส่วนที่เป็นครูสอนนั้นพระธรรมปิฎกยาบติ (เพียร อุดตโม) จะคัดเลือกพระภิกษุที่จบเปรียญธรรมตั้งแต่ 4 ประโยคขึ้นไป มีนิสัยสุจริตเยือกเย็น เหมาะแก่การเป็นครูผู้ธรรม ยินดีถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์โดยไม่หวังวิชา และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี² ครูส่วนใหญ่ที่เข้ามาสอนล้วนแต่เป็นศิษย์เก่าสำนักเรียนวัดกุหาสวรรค์ทั้งที่เป็นพระภิกษุในวัดกุหาสวรรค์และจากวัดต่าง ๆ ในจังหวัดพัทลุง เช่น วัดนาท่อม วัดอัมพวันาราม วัดอินทราวาส วัดนิโครธาราม วัดโคกเนียน วัดบ้านสวน วัดควนแร่ เป็นต้น ผลจากการบริหารจัดการการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของพระธรรมปิฎกยาบติ (เพียร อุดตโม) ทำให้มีพระภิกษุสามเณรสอบเปรียญธรรมได้ตั้งแต่ 1 ประโยคถึง 9 ประโยค และสอบนักรธรรมตรีถึงนักรธรรมเอกได้ในแต่ละปีจำนวนมาก จนทำให้สำนักเรียนวัดกุหาสวรรค์ได้รับรางวัลสำนักเรียนดีเด่นจากกรมการศาสนา เมื่อปี พ.ศ. 2526³ ผลการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของสำนักเรียนวัดกุหาสวรรค์เท่าที่สามารถรวบรวมได้ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2542 ส่วนหนึ่งที่ยังจบเปรียญธรรม 3 ประโยค ถึง 9 ประโยค มีรายละเอียดดังตารางที่ 19

¹ สัมภาษณ์พระเทพญาณโมลี (มณฑล กิตติโสภโณ) เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง วัดกุหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2544.

² สิริพร พงศ์พิพัฒน์พันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปิฎกยาบติ (เพียร อุดตโม) วัดกุหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2540. หน้า 38.

³ สัมภาษณ์พระเทพญาณโมลี (มณฑล กิตติโสภโณ). เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง วัดกุหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2544.

ตารางที่ 19 แสดงผลการสอบเปรียญธรรมได้ตั้งแต่ 3 ประโยค - 9 ประโยค ของสำนักเรียน
วัดกุหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ปีพุทธศักราช 2500 - 2542

ปี พ.ศ.	รวม	3 ประโยค	4 ประโยค	5 ประโยค	6 ประโยค	7 ประโยค	8 ประโยค	9 ประโยค	หมายเหตุ
2500	16	3	3	5	2	1	1	1	
2501	14	1	3	5	3	1	1	-	
2502	20	3	6	9	2	-	-	-	
2503	16	5	5	5	3	-	1	-	
2504	7	-	1	2	1	3	-	-	
2505	19	6	3	5	1	1	1	2	
2506	10	-	-	8	1	1	-	-	
2507	20	2	4	10	2	2	-	-	
2508	23	1	4	11	2	3	-	2	
2509	9	-	1	7	-	1	-	-	
2510	7	1	-	4	1	1	-	-	
2511	7	-	1	2	3	1	-	-	
2512	2	-	1	1	-	-	-	-	
2513	3	1	1	-	1	-	-	-	
2514	7	-	3	4	-	-	-	-	
2515	1	-	-	-	1	-	-	-	
2516	8	1	5	1	1	-	-	-	
2517	12	1	5	4	1	1	-	-	
2518	5	1	4	-	-	-	-	-	
2519	12	2	5	4	1	-	-	-	
2520	15	5	7	2	1	-	-	-	
2521	8	-	6	2	-	-	-	-	
2522	13	2	4	3	-	2	-	2	
2523	2	-	2	-	-	-	-	-	
2524	8	2	4	1	1	-	-	-	
2525	10	3	2	3	-	2	-	-	

ปี พ.ศ.	รวม	3 ประโยค	4 ประโยค	5 ประโยค	6 ประโยค	7 ประโยค	8 ประโยค	9 ประโยค	หมายเหตุ
2526	9	2	6	1	-	-	-		
2527	10	1	7	1	-	1	-	-	
2528	8	4	2	1	1	-	-	-	
2529	14	7	4	2	1	-	-	-	
2530	16	11	2	2	1	-	-	-	
2531	6	1	1	2	2	-	-	-	
2532	9	4	4	1	-	-	-	-	
2533	8	6	-	1	1	-	-	-	
2534	6	5	1	-	-	-	-	-	
2535	19	9	4	4	-	2	-	-	
2536	16	9	4	3	-	-	-	-	
2537	7	5	-	-	1	1	-	-	
2538	6	-	1	4	-	1	-	-	
2539	8	4	4	-	-	-	-	-	
2540	4	1	3	-	-	-	-	-	
2541	2	1	1	-	-	-	-	-	
2542	7	7	-	-	-	-	-	-	
รวม	427	112	125	119	35	25	4	7	

ที่มา : หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตตมมหาเถระ)

วันอาทิตย์ที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2543.

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์มีความเจริญก้าวหน้ามาก มีพระภิกษุสามเณรสอบได้เปรียญธรรมในชั้นสูง ระหว่าง 5 ประโยค ถึง 9 ประโยค มากในช่วง พ.ศ. 2500 - 2508 ในปี พ.ศ. 2508 ถือได้ว่าเป็นปีที่พระภิกษุสามเณรสอบเปรียญธรรมได้มากที่สุด 23 รูป รองลงมา พ.ศ. 2502 และ พ.ศ. 2507 สอบได้เปรียญธรรมเท่ากัน 20 รูป ส่วนปีที่มีการสอบเปรียญธรรมได้ 9 ประโยค ได้แก่ ปี พ.ศ. 2500 สอบได้ 1 รูป พ.ศ. 2505 สอบได้ 2 รูป แต่หลังจาก พ.ศ. 2508 การสอบได้เปรียญธรรมของพระภิกษุสามเณรก็เริ่มลดน้อยลง ปีที่สอบได้น้อยที่สุด ได้แก่ ปี พ.ศ. 2515 สอบได้ 1 รูป

และ พ.ศ. 2512 , พ.ศ. 2523 , และ พ.ศ. 2541 สอบได้ปีละ 2 รูป ในช่วงหลังๆ ส่วนใหญ่พระภิกษุสามเณรจะสอบเปรียญธรรมได้ระหว่าง 3 ประโยค ถึง 5 ประโยค เมื่อสรุปภาพรวมจะพบว่าช่วงประโยค 3 ประโยค 4 และ 5 ประโยค เป็นช่วงที่พระภิกษุสามเณรสอบผ่านกันมาก โดย ประโยค 4 สอบได้มากที่สุด 125 รูป รองลงมา ประโยค 5 สอบได้ 119 รูป และ ประโยค 3 สอบได้ 112 รูป เหตุผลที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากช่วงนี้เป็นระดับต้นกับระดับกลางที่ยังไม่ยากจนเกินไป แต่อีกเหตุผลหนึ่งพระภิกษุสามเณรที่สอบได้เปรียญธรรมตั้งแต่ 5 ประโยคขึ้นไป มักจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้สอนพระปริยัติธรรมด้วยจึงไม่มีเวลาที่จะศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป ซึ่งเป็นระดับที่ยากขึ้น และพระภิกษุเหล่านี้มักจะได้แต่งตั้งให้ไปปกครองวัดต่าง ๆ หรือเป็นพระสังฆาธิการแยกย้ายไปอยู่ตามวัดต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดพัทลุงและจังหวัดอื่น ๆ ทั้งที่มรณภาพไปแล้วและที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น พระธรรมรัตนกร (สงัด ปญญาวุโร) เจ้าคณะภาค 18 วัดกะพังสุรินทร์ จังหวัดตรัง พระสิทธิธรรมคณี เจ้าคณะจังหวัดตรัง วัดจอมไตร พระเทพปัญญาสุริ (พร้อม โกวิท) รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช เจ้าอาวาสวัดแจ้ง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น นอกจากนี้มีบางส่วนที่ได้ลาสิกขาออกไปทำงานราชการและส่วนตัวก็มีจำนวนมาก จึงถือได้ว่าพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดฺตโม) เป็นผู้พัฒนาทรัพยากรบุคคลโดยอาศัยหลักของพุทธศาสนาหรือการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ ซึ่งท่านจะพูดอยู่เสมอ¹ การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ทำให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์เชื่อมโยงของพระภิกษุในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งภาคใต้และภาคอื่น ๆ นอกจากนี้พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดฺตโม) ยังให้การสนับสนุนการเปิดสอนพระปริยัติธรรมในพื้นที่อื่น ๆ โดยส่งครูไปช่วยสอนหรือเปิดสำนักเรียนขึ้นใหม่ เช่น ให้การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดกะพังสุรินทร์ จังหวัดตรัง สำนักเรียนวัดราชบุรณบุรี จังหวัดสงขลา สำนักเรียนวัดราชบุรณะ (วัดช้างไห้) จังหวัดปัตตานี สำนักเรียนวัดขันเงิน จังหวัดชุมพร เป็นต้น² ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลาหรือดักสิลาปักยได้ดังได้กล่าวมาแล้ว

¹พระครูวิจิตรวราภรณ์ (กระจำง ปรีชญฺโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สัมมนากลุ่มที่วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2544.

²สิริพร พงศ์พิพัฒน์พันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุดฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2540. หน้า 48 - 51.

2. พุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

พุทธธรรมในสมัยนี้ได้รับการสนใจศึกษาค้นคว้าจากภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนอย่างกว้างขวางมาก จึงทำให้เกิดผู้รู้ทางพุทธศาสนาขึ้นมากมาย เช่น พุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) แห่งสวนโมกขพลารามหรือวัดธารน้ำไหล จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระปัญญาภินนทภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) แห่งวัดชลประทานรังสฤษฎ์ จังหวัดนนทบุรี พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) แห่งวัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม เป็นต้น พระเถระผู้ทรงคุณความรู้เหล่านี้ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพุทธศาสนาในแง่มุมต่าง ๆ อย่างลุ่มลึกและมีการตีความหลักพุทธธรรมใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับระบบเหตุผลนิยม หรือวิทยาศาสตร์นิยม ซึ่งเป็นการปฏิรูปพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง มีตัวอย่างเห็นได้ชัดในกรณีของท่านพุทธทาสภิกขุ ดังที่พระไพศาล วิสาโล ได้อธิบายไว้ว่า

ตัวอย่างที่ชัดเจนย่อมได้แก่การปฏิรูปพุทธศาสนาโดยท่านพุทธทาสภิกขุ จริงอยู่ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นผู้ที่โยงพุทธศาสนาเข้ากับวิทยาศาสตร์เสมอ (หนังสือชุดธรรมโฆษณ์เล่มหนึ่งถึงกับตั้งชื่อว่าธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์) แต่วิทยาศาสตร์ของท่านหมายถึงความเป็นเหตุเป็นผลตามกระบวนการของธรรมชาติ ซึ่งสามารถพิสูจน์และประจักษ์แก่ทุกคนได้โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ซึ่งตรงข้ามกับการกะเง็งคิดคำนึงในทางปรัชญาหรือการสักแต่ว่าเชื่อโดยไม่พิสูจน์ด้วยตนเองอย่างไสยศาสตร์หรือศาสนาอื่น ๆ ในทัศนะของท่าน การทดลองและการไตร่ตรองด้วยเหตุผลคือวิธีการสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนามีความเป็นวิทยาศาสตร์ พร้อมกันนั้นท่านก็นิยามวิทยาศาสตร์ให้มีความหมายคลุมถึงเรื่องจิตใจด้วย มิใช่จำกัดเฉพาะปรากฏการณ์ที่รับรู้ได้ด้วยอายตนะทั้ง 5 อย่างที่มักเข้าใจกัน อย่างไรก็ตามในความเห็นของท่าน สิ่งที่พุทธศาสนามีมากกว่าวิทยาศาสตร์ก็คือจุดหมายเพื่อการพ้นทุกข์สิ้นเชิง โดยที่บุคคลจะพ้นทุกข์ไม่ได้เลยหากขาดการปฏิบัติให้เกิดปัญหานอนหลุดพ้นจากอวิชชาและอุปาทานทั้งปวง ตรงนี้เองเป็นสิ่งที่การคิดด้วยเหตุผลล้วน ๆ ไม่สามารถเข้าถึงได้

วิธีคิดทางพุทธธรรมของพระเถระผู้ทรงคุณความรู้เหล่านี้ได้รับการเผยแพร่โดยการปาฐกถาธรรมตามสถานที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง และจัดพิมพ์หลักธรรมออกเผยแพร่ให้พุทธศาสนิกชนได้ศึกษา เช่น หนังสือชุดธรรมโฆษณ์ ของพุทธทาสภิกขุ หนังสือพุทธธรรม ของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) เป็นต้น หลักธรรมเหล่านี้ได้เข้ามาเผยแพร่และมีอิทธิพลในหมู่

¹พระไพศาล วิสาโล. แนวโน้มของพุทธศาสนาไทยในศตวรรษที่ 21. 2544. หน้า 4 – 5.

พระภิกษุสามเณรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่สนใจศึกษาค้นคว้าพุทธศาสนาตามแนวใหม่นอกจากนี้ท่านพุทธทาสภิกขุและท่านปัญญานันทะภิกขุยังได้ออกไปเผยแพร่ธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นครั้งคราว เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ ปาฐกถาธรรมที่โรงเรียนช่างไม้ (วิทยาลัยเทคนิคพัทลุง) เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2504 ท่านปัญญานันทะภิกขุ ปาฐกถาที่เรือนจำพัทลุง วันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2504¹ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พุทธธรรมตามแนวใหม่นี้แพร่หลายมากในหมู่พระ นักศึกษา และปัญญาชน แต่วัดต่าง ๆ ที่อยู่ในชนบทห่างไกลพระสงฆ์นิยมท่องจำตามคัมภีร์หรือพระไตรปิฎกยังไม่ตื่นตัวต่อการศึกษาค้นคว้าพุทธธรรมมากนักก็ยังคงยึดพุทธธรรมตามแบบเดิมหรือตามตัวอักษรในคัมภีร์ที่เน้นเรื่องนรก - สวรรค์ โลกพระศรีอาริยมงคลไครย และเรื่องของบุญกุศลในการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา พระสงฆ์กลุ่มนี้จึงยังขาดการศึกษาค้นคว้าพุทธธรรมอย่างมีเหตุมีผล ผลงานการศึกษาทางพุทธธรรมใหม่ ๆ จึงไม่เกิดขึ้น ทำให้ปัญญาชนมองว่าหลักพุทธธรรมเป็นสิ่งไม่มีเหตุมีผล จากการศึกษาในสมัยนี้พบว่าบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาไม่พบผลงานทางด้านพุทธธรรมที่ลึกซึ้งมากนัก การอธิบายธรรมเป็นไปตามแบบเดิม ๆ แม้ว่าจะมีพระภิกษุสงฆ์หลายรูปพยายามตีความหลักพุทธธรรมตามแบบใหม่ที่มีเหตุมีผลเพื่อปรับใช้ต่อการพัฒนาชุมชนและสังคมท้องถิ่นอยู่บ้าง เช่น การตั้งธนาคารชีวิตของพระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เศรษฐบุญโญ) วัดดอน ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา การตั้งสถานลานวัดตะโหนดของพระครูอุทิตกิจจาทรและพระครูสุนทรกิจจานุโยค (พะล่อง เศรษฐบุญโญ) วัดตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง เป็นต้น แต่ก็ยังเป็นเพียงส่วนน้อยเมื่อเทียบกับวัดและพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก ส่วนพุทธธรรมที่น่าสนใจในสมัยนี้ มีรายละเอียดดังนี้

2.1 พุทธธรรมที่เกี่ยวกับการสงเคราะห์ญาติในทางพุทธศาสนาได้แบ่งความสัมพันธ์ทางเครือญาติออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ญาติทางสายโลหิต และญาติทางธรรม ดังที่ พระมหาแผ้ว กิตติญาโณ วัดคูหาสวรรค์ (ปัจจุบันเป็นพระครูกิตติญาณโกวิท เจ้าอาวาสวัดวังคำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง)² ได้กล่าวไว้ว่า

ญาติทางสายโลหิต หมายถึง บุคคลผู้เกี่ยวข้องกันทางสายโลหิต นับตามพระวินัยของพุทธศาสนาทั้งในบาลีและทั้งอรรถกถา นับได้ 7 ชั่ว คือ ตั้งแต่ผู้นับขึ้นไปข้างบน 3 ชั่วคน ได้แก่ บิดามารดา 1 ปู่ย่า 1 ปู่ทวดยายทวด 1 รวมเป็น 3 นับลงไปข้างล่างอีก 3 ชั่ว ได้แก่ ลูก 1 หลาน 1 และเหลนอีก 1 รวมเป็น 3 รวมกับผู้นับด้วยเป็น

¹วัดคูหาสวรรค์. อมตจารึกพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

²พระมหาแผ้ว กิตติญาโณ. “ธรรมะเรื่องการสงเคราะห์ญาติ”, ใน หนังสืออนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุอัฐิพระครูจรรยาภรณ์ (ตุค เกสโร ปุรินทราภิบาล) วันที่ 6 - 7 สิงหาคม 2507 ณ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2507. ไม่มีเลขหน้า.

7 ชั่วโมง 7 ชั่วโมงไปแล้วตามพระวินัยไม่นับว่าเป็นญาติ บุคคลดังกล่าวนี้ควรให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จะนำความเจริญมาสู่ตน หากทะเลาะจะทำให้เกิดความเสื่อม ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสั่งสอนไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายบุคคลผู้ไม่รู้อุปการะคุณ ประทุษร้ายต่อพวกญาติของตน ย่อมถึงหาญนะ คือความเสื่อมทรามโดยส่วนเดียว แต่บุคคลผู้รู้อุปการะคุณ มีความรักสามัคคี ยอเยี่ยงนั้บถือ ไม่ประทุษร้ายต่อหมู่ญาติ รู้จักตอบแทนในสมัยอันควร ย่อมถึงความเจริญโดยส่วนเดียว”

ญาติทางธรรม หมายถึง ผู้คนที่คุ้นเคยกัน ให้ความช่วยเหลือบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่กันตามสมควร บุคคลผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นญาติทางธรรม หรือผู้ที่นับถือศาสนาเดียวกัน ญาติทางธรรมจึงกว้างขวางกว่าญาติทางสายโลหิต ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า “วิสาข ปรมา ญาติ” แปลว่า ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างประเสริฐ และธรรมะที่เป็นเครื่องสงเคราะห์มี 4 ประการ ได้แก่ ทานหรือการให้ปันสิ่งของที่ควรให้ปัน ให้ด้วยการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สงเคราะห์อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน ปิยวาจา เป็นการพูดจาน่ารัก อ่อนโยน ไม่หยาบคาย ไม่นินทาว่าร้ายเมื่ออยู่ดับหลัง อตถจริยา เป็นการบำเพ็ญประโยชน์แก่กัน ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ญาติ แก่มิตร หรือแก่สังคม ทั้งการช่วยเหลือทางวัตถุ การดักเตือนสั่งสอน และการให้กำลังใจต่อผู้อื่น สมานัตตตา เป็นการวางตัวไว้เสมอเหมาะสมกับฐานะ เคารพนับถือต่อญาติผู้ใหญ่ รักใคร่เอ็นดูต่อญาติผู้น้อย

ธรรมะทั้ง 4 ประการนี้เรียกตามหมวดธรรมว่า สังคหวัตถุธรรม เป็นธรรมเครื่องสงเคราะห์ระหว่างญาติต่อญาติ มิตรต่อมิตร ผู้บังคับบัญชาต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ให้ความรัก ความสามัคคีที่นำไปสู่ความสุขความสำเร็จของบุคคลและส่วนรวม ซึ่งพุทธศาสนิกชนและพระสงฆ์บริวณคุ่มทะเลสาบสงขลาได้ใช้เป็นแนวในการปฏิบัติเกื้อกูลต่อญาติพี่น้องและสังคมทั่วไป เช่น วัดโคกนาว อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เอื้อเฟื้อที่พักแก่ผู้ป่วย วัดวิเวกนาสรม อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา เอื้อเฟื้อที่พักและบำบัดรักษาผู้ติดเชื้อเอดส์ วัดถ้ำเขารูปช้าง อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา เอื้อเฟื้อเลี้ยงดูให้ที่พักแก่ผู้มาปฏิบัติธรรม วัดไม้เลียบ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช เอื้อเฟื้อที่พักและบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด วัดต่าง ๆ ที่รับเด็กนักเรียนเป็นเด็กวัดและส่งเสริมให้การศึกษาที่สูงขึ้น เป็นต้น

‘พระมหาแพ้ว กิตติญาโณ. “ธรรมะเรื่องการสงเคราะห์ญาติ”, ใน หนังสืออนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุอัฐิพระครูบุญกรณีย์ (ตด เกสโร ปุรินทราภิบาล) วันที่ 6 - 7 สิงหาคม 2507 ณ วัดกุหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2507. ไม่มีเลขหน้า.

2.2 พุทธธรรมที่เกี่ยวกับศีล ศีลเป็นพุทธธรรมที่พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ปฏิบัติสืบต่อเนื่องมาทุกยุคทุกสมัย เพราะเป็นระเบียบวินัยของคนดี หลักของศีลอย่างน้อยเป็นสิ่งที่ทำให้ไม่เบียดเบียนใคร ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ลักทรัพย์ของผู้อื่น ไม่ประพฤติดูถูกเมียดผู้อื่น ไม่พูดให้ร้าย ไม่พูดคำหยาบกับใคร ไม่เสพหรือดื่มของมึนเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมสุขภาพ¹ สมัยนี้จึงมีการตีความหรือวิเคราะห์ศีล 5 ให้เห็นเหตุและผลที่แท้จริงหรือแก่นแท้ของหลักธรรมที่ปฏิบัติเพื่อให้เป็นคนดีและสังคมมีความสงบ หากไม่ปฏิบัติตามศีลก็จะทำให้ตนเองและสังคมไม่สงบเรียบร้อย เมื่อพิจารณาศีล 5 พบว่ามีสาระดละประโยชน์ สรุปได้ว่า ศีลข้อ 1 เป็นศีลรักษาชีวิต ศีลข้อ 2 รักษาเศรษฐกิจและทรัพย์สินสมบัติให้เจริญก้าวหน้า ศีลข้อ 3 รักษาครอบครัวให้เจริญด้วยคุณงามความดี ศีลข้อ 4 รักษาเกียรติในคำพูดให้คนอื่นเชื่อถือฟัง เพราะไม่พูดเท็จ และศีลข้อ 5 เป็นการรักษาสุขภาพทางกาย ทางใจ ให้เป็นปกติเรียบร้อย² คนที่มีศีลเหล่านี้จึงย่อมเป็นคนดี ที่ทำให้สังคมมีความสงบเรียบร้อยและเกิดความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นได้จากการรักษาศีล และการรักษาศีลจะทำให้จิตสงบเกิดปัญญา³ได้ด้วยตน ดังที่ พระครูวิจิตรกิตติคุณ (เปลื้อง ปญฺญวนโต) อดีตเจ้าอาวาสวัดบางแก้วผดุงธรรม อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ได้บันทึกไว้ว่า “ศีลจริง สังฆะจริง คึงจิตตรง ครองผ้าธง เป็นนักพรต หมดปัญหา เฟ่งในกาย เมื่อจิตคลาย เกิดปัญญา เห็นตัวอวิชชา ฐู้ได้ชัด ปังจัดตั้ง”⁴

2.3 พุทธธรรมที่เกี่ยวกับทาน ทานเป็นเรื่องของการให้มีทั้งธรรมทานและวัตถุทาน ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ยึดถือปฏิบัติกันมา เพราะเชื่อว่าการให้ทานจะได้บุญกุศลพบกับความสุขความเจริญ แต่การให้นั้นผู้ให้จะต้องให้ด้วยใจจริงจึงจะบังเกิดอานิสงส์ตามที่ต้องการ ดังที่ สีนวล มากนวล ได้กล่าวถึงการให้ทานเงินทองเพื่อสร้างอุโบสถวัดป่าพะยอม อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ไว้ว่า

เรื่องให้ทานการอุทิศจิตจำนงค์	พระพุทธรองครับรองว่าของดี
แต่การให้จะต้องใช้ให้ครบองค์	หนึ่งประสงค์ว่าจะให้ไม่ตระหนี่

¹พระราชันท์มนู (ปัญญานันทะภิกขุ). “ธรรมเทศนาในงานบำเพ็ญกุศลศพอดีตท่านชื่อน สุวรรณศิริ”, ใน หนังสือที่ระลึกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเพลิงศพนายชื่อน สุวรรณศิริเป็นกรณีพิเศษ. 2528. หน้า 20.

²เรื่องเดิม.

³พระครูวิจิตรกิตติคุณ (เปลื้อง ปญฺญวนโต). “คำกลอนสอนใจ”, ใน ที่ระลึกในวาระทำบุญครบรอบ 50 วัน ถวายหลวงปู่เปลื้อง ปญฺญวนโต วัดบางแก้วผดุงธรรม ตำบลท่ามะเค็ด อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง. 2540. หน้า 82.

เรียกว่าบุรพเจตนาตามบาลี	สองยินดีในขณะที่สละไป
สามระลึกถึงทานท่านละแก้ว	ยังผ่องแผ้วมิได้เสื่อมความเลื่อมใส
ไม่เสียดายภายหลังถึงเลใจ	หากห้วงโยจะไม่ว่างอารมณ์ปอง
รับสาราคว่าสตาบคว่างฉวย	อย่าเสียดายอยู่นะท่านท่านจะหมอง ¹

การให้ทานครั้งยิ่งใหญ่ที่พุทธศาสนิกชนนำมาอ้างอิงกันอยู่เสมอ คือ การให้ทานของพระเวสสันดรเพื่อให้บรรลุพระโพธิญาณในเบื้องหน้า จึงยอมสละบุตรกัณหาชาติให้เป็นทานแก่ชูชก ดังที่ สีนวล มากนวล ได้กล่าวไว้ว่า

พระพุทธองค์ทรงสละสมบัติครอง	จากพี่น้องพระชนกชนนี
เป็นพระเวสสันดรก่อนมาตรัส	ให้ทานสัตว์ช้างม้าค่ากรุงศรี
อีกพระลูกทั้งสองน้องกับพี่	ทั้งกัณหาชาติพลีให้ทาน
ໃ้ช้ตระหนี่เหนียวหน่วงถูกลวงล่อ	จากชูชกยอผู้ขอทาน
ด้วยบุรพเจตนามาแต่เนิ่น	หวังนิพพานกว่าจะพบต้องอบรม ²

การให้ทานของพุทธศาสนิกชนและพระภิกษุสงฆ์ในสมัยนี้พบว่าต่างก็มีเป้าหมายที่แตกต่างกัน บางกลุ่มบริจาคทานเพื่อหวังความสุขความเจริญในเบื้องหน้า บางกลุ่มหวังเพื่อโลกหน้าจะพบกับสวรรค์หรือโลกพระศรีอาริยมตไศรย บางกลุ่มหวังเพื่อได้รับสิ่งตอบแทนที่เป็นวัตถุมงคลหรือเครื่องรางของขลัง ดังนั้นบางครั้งการบริจาคทานจึงถูกกำหนดเป็นเงินทองไว้ล่วงหน้าว่าจะต้องบริจาคทานเท่าไรจึงจะได้วัตถุสิ่งของหรือจารึกชื่อเป็นอนุสรณ์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เจตนาเดิมของทานผิดเพี้ยนไปจากหลักพุทธธรรม กลายเป็นบริจาคทานเพื่อหน้าตา เกียรติและศักดิ์ศรีของผู้บริจาคที่ผูกขาดการทำบุญเพื่อแลกกับสิ่งตอบแทน ทำให้ชาวบ้านผู้ยากจนหมดโอกาสที่จะได้รับสิ่งตอบแทนเพราะเงินบริจาคไม่พอ จนบางครั้งชาวบ้านมักจะพูดว่า “หลวงพ่อบุญแต่คนรวย” ซึ่งเป็นเรื่องน่าห่วงใยสำหรับวัดต่าง ๆ ที่นำหลักพุทธธรรมมาใช้แค่แอบแฝงผลประโยชน์อย่างอื่น แม้จะอ้างว่าเพื่อจรรโลงหรือพัฒนาพุทธศาสนาก็ตาม เพราะเป็นการผิดหลักพุทธธรรม

¹สินวล มากนวล. อภิธานทานการจากงานฉลองโบสถ์วัดป่าพยอม คำแปลป่าพยอม
อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2503, 2503. หน้า 10.

²เรื่องเดิม, หน้า 10 - 11.

บทที่ 4

บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542

พุทธศาสนาเป็นศาสนาสำคัญที่ประชาชนส่วนใหญ่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลายอมรับนับถือสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน จึงทำให้พุทธศาสนามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชนอย่างแนบแน่นและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในแถบนี้มาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน อันเห็นได้จากบทบาทของวัดและพระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังที่ ค่วน ศรีนวล อดีตครูใหญ่โรงเรียนสงขลาวิทยาสถาณิธิ ได้กล่าวถึงไว้ว่า

ขึ้นต้นพวกเราอยู่ละรือยล้วนเคยอาศัยความสงัดของวัดเป็นสถานเล่าเรียน พระสงฆ์เป็นคุณครูด้วย เป็นผู้ปกครองด้วย ลานวัดอันกว้างขวางเดียนรีน คือสนามกรีฑาสารพัดร่มไม้ร่มกวีเป็นโรงอาหาร และเป็นที่หย่อนใจกลางวันระหว่างเรียน งานเทศกาลที่ใหญ่ ๆ เราก็กู้กันที่วัด เครื่องใช้ไม้สอยอะไรขาดตกก็วิ่งไปหยิบยืมได้จากวัด วัดอีกน๊ะแหละเป็นสถานมหรสพอันมโหฬาร ตลอดวันตลอดคืนกันก็ยังมี พ่อท่านสมภารของเราเป็นได้ทั้งครู นักเทศน์ หมอยา อุณาโตตุลาการ ไปจนถึงหมอฤกษ์ยามผูกขาดตามพงศนาคให้คู่วิาห์ วัดเป็นสังคมใหญ่ เป็นสมรภูมิ มีสมาชิกมากมายไม่จำกัด เป็นที่พึ่งอาศัยของสัตว์ผู้ยาก เช่น ขอทานหรือคนหลงทาง เป็นที่ไขว่คว้าจิตใจใครมีเครื่องเกียรติเครื่องยศอยากอวดก็ไปอวดกันได้ที่วัด วัดย่อมเป็นที่วัดอะไรต่อมิอะไรกันได้เกือบทุกอย่าง กระทั่งลูกสาวเขาที่หน้าตาสวยหน่อย เราก็มักไหวหาวเสียด ๆ ว่า “พอไปวัดไปวาจะเพื่อนได้”¹

จากข้อมูลดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี บทบาทเหล่านี้ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เนื่องจากพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มิได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่มีการเชื่อมโยงปฏิสัมพันธ์กับหน่วยอื่นหรือสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยเฉพาะกระแสนาพัฒนาในด้านสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อให้ประเทศทันสมัยตามแบบอย่างประเทศตะวันตก และกระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามามีอิทธิพล

¹ค่วน ศรีนวล. “วัดกับโรงงาน”, ใน หนังสือที่ระลึกงานประจำปีจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 108.

ในสังคมแถบนี้ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับพัฒนาการของพุทธศาสนาดังได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นในบทนี้จึงขอแบ่งช่วงบทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในรอบ 100 ปี ออกได้ดังนี้

1. บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474
2. บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499
3. บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 เป็นช่วงที่อยู่ในระยะของการปฏิรูปการปกครองของประเทศ การปฏิรูปการศึกษา และการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งได้ส่งผลให้พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะบทบาทของพุทธศาสนาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม บทบาทที่สำคัญของพุทธศาสนาหรือบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสมัยนี้ที่เด่นชัด ได้แก่ บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษา บทบาทด้านการพัฒนาชุมชน และเกื้อกูลสังคม บทบาทด้านการส่งเสริมพุทธาคมไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ บทบาทด้านการส่งเสริมและเผยแผ่ธรรม และบทบาทด้านการส่งเสริมศิลปะ ประเพณี และพิธีกรรม ซึ่งแต่ละบทบาทมีรายละเอียดดังนี้

1. บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษา

วัดและพระสงฆ์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องมาแล้ว ตั้งแต่สมัยก่อน พ.ศ. 2442 โดยในสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียนอย่างปัจจุบัน การศึกษาเล่าเรียนของกุลบุตรต้องอาศัยศาลาวัด อุโบสถ และศาลาการเปรียญ มีพระภิกษุสงฆ์เป็นครูสอน ส่วนนักเรียนเป็นบุตรชาวบ้านในชุมชนต้องมาพักนอนที่วัดทำนองโรงเรียนกึ่งนอน ดังที่ สิบาข ดาวโรจน์ อดีตศึกษาธิการอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ได้กล่าวถึงการศึกษาสมัยก่อน พ.ศ. 2442 ไว้ว่า

การเรียนในสมัยนี้ยังไม่มีโรงเรียน ได้ศึกษาเล่าเรียนกันแต่วิชาหนังสือ วิชาเลข และฝึกการฝีมือตลอดจนจรยามารยาทไปด้วย โดยอาศัยเล่าเรียนกับพระสงฆ์ตามวัด นักเรียนต้องมาพักนอนที่วัด การเรียนนั้นผู้เรียนต้องชวนช่วยตัวเองมาก จึงจะสำเร็จครูหรืออาจารย์คือพระจะทำหน้าที่ที่เรียกว่าบอกหนังสือเท่านั้น การอธิบายที่แจ้ง

ไม่มี เมื่อเข้าเรียนใหม่ ๆ อาจารย์จะเขียนแบบ นโม ให้อ่านในกระดานดำแผ่นยาว ๆ ประมาณ 1 เมตร กว้าง 6 - 8 นิ้ว ทาขม่าดำหน้าเดียว เขียนด้วยดินสอพอง¹

การเรียนในสมัยนั้นนักเรียนจะให้ความเคารพนับถือบูชาครูอาจารย์มาก เมื่อพ่อแม่นำบุตรหลานไปฝากเรียนกับครูอาจารย์ครั้งแรกจะต้องทำพิธีไหว้ครูเสียก่อน โดยจัดนำหญ้าแพรก ดอกมะเขือ ดอกเข็ม รูปเทียน และหมากพลู เป็นเครื่องบูชาครู พิธีไหว้ครูนิยมจัดในวันพฤหัสบดีที่ถือกันว่าเป็นวันครู เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ผู้เรียนและเชื่อกันว่าจะทำให้สำเร็จผลแก่ผู้เรียน จึงจะถือได้ว่าเป็นศิษย์มีครู นอกจากนี้ก่อนเรียนทุกวันผู้เรียนจะมีการท่องบทหรือสวดบทไหว้ครูที่เรียกว่า “ไหว้สัจดี” หรือ “ไหว้สวัสดี” ซึ่งมี 2 บท คือ “ไหว้สัจดีน้อย” หรือ “ไหว้สัจดีน้อย” และบท “ไหว้สัจดีใหญ่” บทไหว้สัจดีมีพบหลายสำนวนในบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลา แต่ที่แปลกกว่าสำนวนอื่นเป็นของหลวงพ่อเจ็ก จิตรมโน อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาแดงตะวันตก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ได้บันทึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2479 โดยนำบทไหว้สัจดีน้อยและไหว้สัจดีใหญ่มารวมกัน ตั้งชื่อว่า “ไหว้สัจดีน้อยและใหญ่”² หลังจากนั้นครูอาจารย์จะให้นักเรียนคัดเขียนและอ่าน นโม ซึ่งมีวิธีอ่านอยู่ 2 วิธี ดังที่ สีสลาข ถาวโรจน์ ได้กล่าวถึงการอ่าน นโม วิธีแรกอ่านธรรมดาตามตัวอักษร ตั้งแต่ตัวแรกไปจนตัวสุดท้าย มีวิธีอ่านดังนี้

นโม พุ (พูด) ท (ท่าย) ย ส (สิด) ท (ทม) อ อา อี อี อี อี อี อู อุ ฤ ฤ ฤ ฤ ฤ ฤ
เอ แอ ไอ ไอ (ไอ้) โอ เอา อำ อะ³ เมื่ออ่านวิธีแรกจำแล้ว อาจารย์จะให้เริ่มอ่านวิธีที่ 2 เรียกว่า “วิธีอ่านประโยชน์” มีวิธีอ่านดังนี้

น (อ่านว่า น เปลา) โม (อ่านว่า โม ไม้โอ) พุ (พูดขึ้นชื่อ) ท (ท เปลา) ทา (ทาลากข้าง) ย (ยอเปลา) ส (สิดตีพิมพ์ไม้เสียบหนูหนึ่งอัน) ท (ท เปลา) (ทมเปลา) อ (อ เปลา) อา (อาลากข้าง) อี (อีพิมพ์เปลา) อี (อีไม้เสียบหนูหนึ่งอัน) อี (อีจุดใน) อี (อีไม้เสียบหนู 2 อัน) อุ (อุตินชื่อ) อุ (อุตินทบ) ฤ (รีตินเดียว) ฤ (รีสองติน) ฤ (ลีตินเดียว) ฤ (ลีสองติน) เอ (เอไม้ขีดหน้าหนึ่งอัน) แอ (ไม้ขีดหน้าสองอัน) ไอ (ไอไม้โอ) ไอ (ไอไม้้วน) โอ (โอไม้โอ) เอา (เอาไม้ขีดหน้าลากข้าง) อำ (อำจำบนลากข้าง) อะ (อะประหลังสองหน่วย)⁴

¹ สีสลาข ถาวโรจน์. สภาพอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 20.

² หลวงพ่อเจ็ก จิตรมโน. ตำราโรงศพ พ.ศ. 2479.

³ สีสลาข ถาวโรจน์. เรื่องเดิม.

⁴ เรื่องเดิม.

เมื่อนักเรียนหัดเขียนและหัดอ่าน นโม จนจำได้แล้ว ครูอาจารย์ก็จะให้เริ่มอ่านและเขียน ก ข ต่อไปจน ก กา และ ก กา แจกลูก จนถึงเรียนแม่กน กค กบ กก กม เกย เมื่อจำได้แล้ว จึงให้หัดอ่านหนังสือเป็นเล่มที่สร้างขึ้นเอง เรียกว่า “หนังสือบุค” หรือ “สมุดข่อย” ซึ่งแต่งเป็น คำประพันธ์ร้อยกรอง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่นำมาจากนิทานชาดกในพุทธศาสนา เช่น สุบิน มหาชนก โคบุตร พระสุธน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหนังสือที่เจ้าอาวาสหรือนักปราชญ์ในท้องถิ่น แต่งขึ้นเพื่อใช้สอนนักเรียนและประชาชนทั่วไป เช่น สุตทริกรรมของพระอุดมปิฎก (สอน) อดีตเจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพฯ (เดิมอยู่วัดสุนทราวาส ตำบลปิ่นเตา อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง) มั่นเทศยอดคำของหลวงพ่อดอง อดีตเจ้าอาวาสวัดควนพนางตุง อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง¹ ภาษิตลึงสอนหลานของพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) อดีตเจ้าอาวาสวัดจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นต้น

เมื่อเรียนหนังสือไทยได้แล้วครูอาจารย์ก็จะเริ่มสอนหนังสือขอมและเลขตามวิธีโบราณต่อไป แต่นักเรียนส่วนมากพออ่านออกเขียนได้ก็จะออกจากวัดเสียก่อนที่จะได้เรียนหนังสือขอม เพื่อช่วยพ่อแม่ประกอบกิจการงาน มีบางคนที่สนใจอยากจะเรียนรู้หนังสือให้สูงขึ้นก็จะบวชเรียนอยู่ในวัด หัดเรียนเขียนอักษรขอม หัดแต่งคำประพันธ์และเรียนภาษาบาลีไปด้วย ที่เรียกกันว่า “หนังสือใหญ่”² นอกจากนี้เมื่อเรียนหนังสือขอมได้แล้ว ครูอาจารย์ก็จะสอนวิชาไสยศาสตร์และยาสมุนไพรหรือวิชาหมอพื้นบ้านให้กับผู้เรียนเพื่อไว้ป้องกันตัวและช่วยเหลือผู้คนในท้องถิ่น

ข้อมูลดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่า โดยสภาพทั่วไปวัดและพระสงฆ์ในบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลามีความใกล้ชิดกับประชาชนเป็นอย่างมาก และมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการให้การศึกษาแก่บุตรหลานของชาวบ้าน การเรียนการสอนในช่วงนี้เน้นการอ่านออกเขียนได้ และคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา ส่วนระบบการศึกษายังไม่มีการจัดที่เป็นระบบแบบแผนชัดเจน แต่ละวัดต่างก็สอนกันไปตามธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2441 ทางรัฐบาลกลางได้เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาหัวเมือง จึงได้ดำเนินการเพื่อจัดการศึกษาหัวเมืองให้เป็นระเบียบแบบแผน โดยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ “ประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง” เมื่อวันที่ 11

¹ขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์). หนังสือเรื่องของฉัน. 2513. หน้า 18. เรื่องมันเทศยอดคำนี้ สีสาท ถาวโรจน์ ระบุว่า อดีตเจ้าอาวาสวัดทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอกวนขนุน เป็นผู้แต่งขึ้นแต่ไม่ทราบ พ.ศ. เท่าใด.

²สีสาท ถาวโรจน์. สภาพอำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 20.

พฤตจิกายน ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441)¹ ประกาศฉบับนี้มุ่งให้ผู้เรียนมีความประพฤติชอบ และเพื่อให้ประกอบอาชีพในทางที่ชอบ² และวัตถุประสงค์นี้จะสำเร็จได้ก็โดยให้ “พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายช่วยเอาภาระสั่งสอนกุลบุตรทั้งหลายให้ศรัทธาเลื่อมใสพระรัตนไตรย์และมีวิชาความรู้อันเป็นสารประโยชน์”³ ดังนั้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นผู้ดำเนินการ ด้วยความอุดหนุนของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพและข้าหลวงเทศาภิบาลทุกมณฑล⁴ เพื่อจัดการศึกษาหัวเมืองให้มีระบบแบบแผนที่ชัดเจน สำหรับการเบิกจ่ายเงินและตำราเรียนสนับสนุนการเรียนเป็นหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยโดยมีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนการสอบไล่เป็นหน้าที่รับผิดชอบของกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสกับกระทรวงมหาดไทย⁵

หลังจากสมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงรับเป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษาหัวเมืองแล้ว พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งพระราชาคณะออกไปเป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษาในมณฑลต่าง ๆ ทุกมณฑล⁶ เพื่อให้ผู้อำนวยการแต่ละมณฑลมีหน้าที่ออกไปตรวจสอบสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในมณฑลที่ตนรับผิดชอบ และจัดทำบัญชีวัด พระภิกษุสามเณร ศิษย์วัด และโรงเรียนซึ่งมีอยู่แต่เดิม⁷

ผู้อำนวยการจัดการศึกษาในมณฑลต่าง ๆ ทรงแต่งตั้งจากเจ้าคณะมณฑล มีทั้งหมด 13 รูป ดังนี้

พระธรรมไตรโลกาจารย์	เป็นผู้อำนวยการมณฑลกรุงเทพฯ
พระเทพกวี	เป็นผู้อำนวยการมณฑลกรุงเก่า
พระเมธาธรรมรศ	เป็นผู้อำนวยการมณฑลนครสวรรค์

¹ณรงค์ นุ่นทอง. “การจัดการศึกษาของเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัชกาลที่ 5”, ใน วิวัฒนาการการศึกษาของนครศรีธรรมราช. 2525. หน้า 13.

²ปก แก้วกาญจน์. รายงานวิจัยพัฒนาการทางการศึกษาในภาคใต้ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ. 2503. 2531. หน้า 38.

³กระทรวงศึกษาธิการ. เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2511. หน้า 207.

⁴หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 12/7 รายงานประชุมพิเศษเรื่องจัดการศึกษาทั่วประเทศ 26 กันยายน ร.ศ. 117.

⁵เรื่องเดิม.

⁶ณรงค์ นุ่นทอง. เรื่องเดิม. หน้า 16.

⁷ณรงค์ นุ่นทอง. เรื่องเดิม.

พระราชวิ	เป็นผู้อำนวยการมณฑลพิษณุโลก
พระอมรารักขิต	เป็นผู้อำนวยการมณฑลปราจีนบุรี
พระสุคุณคณาภรณ์	เป็นผู้อำนวยการมณฑลจันทบุรี
พระอมรโมลี	เป็นผู้อำนวยการมณฑลนครไชยศรีและมณฑลราชบุรี
พระศาสนดิลก	เป็นผู้อำนวยการมณฑลชุมพร
พระมหานุนายก	เป็นผู้อำนวยการมณฑลภูเก็ต
พระราชวิ	เป็นผู้อำนวยการมณฑลนครราชสีมา
พระศิริธรรมมุนี	เป็นผู้อำนวยการมณฑลนครศรีธรรมราช
พระญาณรักขิต	เป็นผู้อำนวยการมณฑลอิสาน
พระอุดรคณารักษ์	เป็นผู้อำนวยการมณฑลบูรพา ¹

เมื่อพระศิริธรรมมุนี (ม่วง รตนธโช) หรือพระรัตนธัชมุนี วัดท่าโพธิ์ เมือง นครศรีธรรมราช ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้อำนวยการการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช และปัตตานี ในปี พ.ศ. 2442 พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ได้เริ่มบทบาทในการจัดการ ศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลปัตตานี โดยได้ออกไปจัดการศึกษา เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2442 จนได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้น 21 โรง ดังที่ปรากฏในรายงานตรวจการศึกษา มณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ. 119 ไว้ตอนหนึ่งว่า

วิธีตรวจนั้นคือได้พบปะกับเจ้าอธิการแล้วนัดประชุมในที่แห่งหนึ่ง ๆ กรวาะ 20 รูปบ้าง 30 รูปบ้าง พร้อมด้วยนายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ราษฎรเป็นอันมาก ได้ชี้แจงข้อ พระราชประสงค์และพรณาคณประโยชน์ของการศึกษา และการศาสนาให้ประชุมชน เหล่านั้นมีความเลื่อมใส เพื่อบรรเทาความตื้นตันของเขา มิให้เข้าใจผิดไปอย่างอื่น และได้ แจกแบบเรียนให้ไว้ตามวัดที่ควรแจก ให้หนังสือบุพพสิกขา และหนังสือการสอน ศาสนาบางวัด ถ้าวัดใดควรมีโรงเรียนได้จัดขึ้นไว้ตามสมควรแก่ภูมิประเทศนั้น ๆ รวม โรงเรียน 21 โรง²

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 12/4 สรุปรายงานจัดการคณะ การ ศาสนาและการศึกษาหัวเมือง ปี ร.ศ. 117 - 118.

² พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 2.

สำหรับในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลานั้น พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ได้พิจารณาจัดตั้งโรงเรียนขึ้นภายในวัด ที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองพัทลุงและเมืองสงขลา ดังนี้

1. การจัดตั้งโรงเรียนในหัวเมืองพัทลุง

การเดินทางมาจัดการศึกษาในหัวเมืองพัทลุง พ.ศ. 2442 ของพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ได้รับการต้อนรับจากข้าราชการฝ่ายปกครองและคณะสงฆ์เป็นอย่างดี โดยพระยาอภัยบริรักษ์ (เนตร) ผู้ว่าราชการเมืองพัทลุงให้การอุดหนุน เพื่อให้ได้ตั้งโรงเรียนขึ้นในเมืองนี้ โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นมีดังนี้

1.1 โรงเรียนนอภยานิवास ตั้งที่วัดวัง อำเภอกกลางเมือง (อำเภอเมือง) การตั้งโรงเรียนที่วัดวัง พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช)¹ ได้พิจารณาความเหมาะสมและเหตุผลไว้ว่า ที่แขวงกลางเมืองนี้ วัดวังมีพระสงฆ์ 6 รูป ศิษย์วัด 25 คน ควรตั้งโรงเรียนหลวงได้ แต่พระปลัดมากเจ้าอธิการวัดนั้นความรู้ยังอ่อนไม่ควรเป็นอาจารย์ จึงได้ปรึกษากับพระครูภาชาติ พระครูการาม พระปลัดมาก และพระปลัดหนู จัดให้พระปลัดเอียดกับพระวินัยรเทพ เป็นครูสอนไปพลางก่อน พระปลัดมากเจ้าอธิการรับเป็นผู้ดูแลการทั่วไปในโรงเรียน พระครูการามกับพระปลัดหนู รับเป็นผู้คัดเลือกศิษย์ที่เป็นคนฉลาด ๆ ในวัดนั้น ๆ ส่งเข้ามาให้เล่าเรียนและจัดการการเปรียญวัดวังเป็นโรงเรียนไปพลางก่อน ได้ตกลงตั้งโรงเรียนที่วัดวังชื่อว่า “โรงเรียนนอภยานิवास” ซึ่งมีเหตุผลพอที่จะเชื่อได้ว่าวัดวังควรตั้งโรงเรียนหลวงได้นั้น มีดังนี้²

1. วัดนี้ตั้งอยู่กลางที่ชุมชนและเป็นวัดที่ข้าราชการในหัวเมืองพัทลุง ประชุมถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นประจำทุกปี

2. เจ้าอธิการในวัดมีความตั้งใจใคร่จะตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด และเป็นผู้ดูแลการทั่วไปในโรงเรียนด้วย

3. วัดนั้นตั้งอยู่ใกล้ที่ว่าการเมืองและที่ว่าการอำเภอด้วย

4. พระปลัดเอียด พระวินัยรเทพ เป็นผู้ที่ได้เล่าเรียนภาษามคธ แปลกัมภีร์ชาดก ธรรมบท อภิธรรม สามนต์ออก เมื่อได้รับคำชี้แจงให้สอนตามวิธีแบบเรียนของหลวง แบบเลขอย่างฝรั่งแล้วก็พอสอนในชั้นต้นได้

5. ข้าหลวงผู้ช่วยรักษาราชการและผู้ว่าราชการเมืองมีความตั้งใจอุดหนุนโดยเข้มแข็ง

6. ถ้าโรงเรียนได้รับผลประโยชน์ของหลวงบ้างแล้วก็จะเจริญได้

¹พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศุภสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 21 - 22.

²เรื่องเดิม. หน้า 22 - 23.

ส่วนเหตุผลของความเสื่อมมีทางเดียวคือ จะหาครูสอนที่มีความรู้อย่างสมัยใหม่ได้ยาก หากแก้ปัญหานี้ได้เชื่อว่าโรงเรียนนี้ก็จะมีความเจริญได้

1.2 โรงเรียนรอนราชบริรักษ์ ตั้งที่วัดมะขามทอง อำเภออุคร (อำเภอควนขนุน) การจัดตั้งโรงเรียนนี้เนื่องจากในอำเภออุครไม่มีวัดที่ควรที่จะจัดตั้งโรงเรียนได้ พระรัตนธัมมิ (ม่วง รตนธโช) จึงได้ปรึกษากับคณะสงฆ์ กรรมการอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ทุกฝ่ายมีความเห็นว่าถ้าได้ตั้งโรงเรียนขึ้นคงจะมีนักเรียนไม่ต่ำกว่า 40 คน ประกอบกับหลวงรอนราชมนตรีกรมการอำเภอรับเป็นผู้อุดหนุน ก็จะออกทุนเองและจะเรียไประชาชนที่มีศรัทธาให้ตั้งโรงเรียนขึ้นที่วัดมะขามทอง กำหนดเปิดโรงเรียน พ.ศ. 2443 ให้ตั้งชื่อว่า “โรงเรียนรอนราชบริรักษ์” นอกจากนี้ยังได้คัดเลือกพระอธิการนุ้ย วัดกุฎี (วัดสุวรรณวิชัย) ส่งไปศึกษากับพระมหาไว ที่วัดท่าโพธิ์ เมืองนครศรีธรรมราช เพื่อจะได้กลับมาเป็นครูสอนในโรงเรียนนี้¹

1.3 โรงเรียนเทวภักดีพุลเฉลิม ตั้งอยู่ที่วัดห้วยลึก อำเภอทักษิณ (อำเภอปากพะยูน) สำหรับวัดห้วยลึกในเวลานั้นมีพระสงฆ์ 20 รูป ศิษย์วัด 25 คน พระรัตนธัมมิ (ม่วง รตนธโช) ได้พิจารณาแล้วเห็นควรจัดตั้งโรงเรียนได้ แต่ผู้ที่จะเป็นอาจารย์สอนยังไม่มี จึงได้คัดเลือกให้พระแดงเจ้าอธิการวัดนั้นส่งไปศึกษาที่โรงเรียนวัดมัชฌิมาวาส เมืองสงขลา เพื่อจะได้กลับมาเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนนี้ และได้แจกแบบเรียนไว้ 10 เล่ม หลวงเทพภักดีกรมการอำเภอเป็นผู้อุดหนุนโรงเรียน จึงให้ชื่อว่า “โรงเรียนเทวภักดีพุลเฉลิม” แต่อย่างไรก็ตามการที่จะพัฒนาโรงเรียนนี้ให้เจริญคงกระทำไม่ได้ช้า เนื่องจากเป็นวัดที่อยู่ห่างไกลที่ว่าการอำเภอ และประชาชนในแถบนี้ยังไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา²

2. การตั้งโรงเรียนในหัวเมืองสงขลา

เมืองสงขลาเป็นหัวเมืองใหญ่และเป็นเมืองท่าที่สำคัญของภาคใต้ที่ติดต่อสัมพันธ์กับนานาชาติ จึงทำให้บ้านเมืองสงขลามีความเจริญมากทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นการจัดการศึกษาให้กับประชาชนเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำความเจริญมาสู่บ้านเมืองได้ โดยเฉพาะการจัดการศึกษาแบบใหม่ตามแบบโรงเรียนในกรุงเทพฯ ฯ ซึ่งวัดและพระสงฆ์หัวเมืองสงขลาให้ความสนใจจัดขึ้นเป็นครั้งแรกที่วัดมัชฌิมาวาส เมื่อ พ.ศ. 2431 การตั้งโรงเรียนในหัวเมืองสงขลา มีรายละเอียดดังนี้

2.1 โรงเรียนเจ้าคุณภัทระและโรงเรียนมหาวชิราวุธวิทยา ตั้งอยู่ที่วัดมัชฌิมาวาส อำเภอกลางเมือง การจัดการศึกษาในเมืองสงขลาความจริงได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นภายในวัด

¹พระรัตนธัมมิ (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมมิ. 2478. หน้า 24.

²เรื่องเดิม. หน้า 27 - 28.

มัชฌิมาวาสเป็นครั้งแรกในสมัยที่พระภิกษุธรรมธาดา (แจ้ง) เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2431 ทำการเปิดสอนที่ศาลาการเปรียญ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2431 เรียกชื่อว่า “โรงเรียนเจ้าคุณภักตร์”¹ มีนักเรียน 40 - 50 คนเกือบทุกปี ทำให้โรงเรียนมีความเจริญขึ้นตามลำดับ แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2438 พระภิกษุธรรมธาดา (แจ้ง) เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสได้เดินทางกลับกรุงเทพฯ ทำให้โรงเรียนแห่งนี้ต้องยุติการเรียนการสอน ขณะเดียวกันในปี พ.ศ. 2439 พระยาสุมนนัยวินิต (ปั้น สุขุม) ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ได้เปิดโรงเรียนขึ้นที่จวนพระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2439 ให้ชื่อว่า “โรงเรียนมหาวชิราวุธ” เนื่องจากการฉลองสมโภชพระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร จึงได้ขนานนามโรงเรียนนี้ว่า “มหาวชิราวุธ” เพื่อเป็นพระเกียรติยศแด่พระองค์ท่านสืบไป²

ต่อมาในปี พ.ศ. 2442 พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) มีความเห็นว่าวัดมัชฌิมาวาสมีความเหมาะสมที่จะตั้งโรงเรียนหลวงได้ จึงคิดจะย้ายโรงเรียนมหาวชิราวุธมาไว้ที่วัดนี้ แต่ต้องปรึกษากับ พระยาสุมนนัยวินิต (ปั้น สุขุม) เสียก่อน ดังปรากฏหลักฐานในรายงานจัดการศึกษา³ ได้ระบุไว้ว่า

ในท้องที่แขวงกลางเมืองสงขลา⁴ วัดมัชฌิมาวาสมีพระธรรมยุติกนิกาย 37 รูป สามเณร 7 รูป ศิษย์วัด 25 คน ควรตั้งโรงเรียนหลวงได้ พระครูวิสุทธิโมลี เป็นเจ้าคณะฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เป็นผู้เอาใจใส่ในการที่จะให้มีโรงเรียนนั้นโดยแข็งแรง พระสงฆ์ในวัดนั้น พระสุนักเรียนวิทยาลัยควรเป็นครูอย่างดีได้ แต่ยังไม่พอกับนักเรียน เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าโรงเรียนซึ่งพระยาสุมนนัยวินิตตั้งขึ้นไว้ที่บ้านพระยาวิเชียรฯ นั้น ต้องขอยืมโรงงานของพระยาวิเชียรฯ ทำโรงเรียนอยู่ยังไม่เป็นหลักฐานลงได้ อยากจะใคร่ย้ายโรงเรียนนั้นเข้ามาไว้ในวัดมัชฌิมาวาส เพื่อจะได้นายเลขครูโรงเรียนนั้นให้มาเป็นครูในวัดมัชฌิมาวาสต่อไป แต่จำเป็นจะต้องปรึกษาหารือกับพระยาสุมนนัยวินิตเห็นชอบก่อนจึงจะได้ และต้องรอกอยพระยาสุมนฯ กลับจากเมืองกลันตันก่อนจึงจะได้ปรึกษาการเรื่องนี้

¹คณะกรรมการจัดงานสงกรานต์ประจำปีจังหวัดสงขลา “โรงเรียนเจ้าคุณภักตร์”, ใน หนังสือที่ระลึกงานประจำปีจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 115.

²คณะกรรมการจัดงานประจำปีจังหวัดสงขลา “โรงเรียนเจ้าคุณภักตร์”, ใน หนังสือที่ระลึกงานประจำปีจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 119.

³พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนา กับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 29.

หลังจากพระยาสุมนัยวินิต (ปั่น สุขุม) กลับจากตรวจราชการเมืองกลันตันแล้วได้ปรึกษากับพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ตกลงให้ย้ายโรงเรียนมหาวชิราวุธไปตั้งในวัดมัชฌิมาวาส ให้ชื่อว่า “โรงเรียนมหาวชิราวุธวิทยา” ดังปรากฏหลักฐานในรายงานจัดการศึกษาฯ ระบุไว้ว่า

วันที่ 18 (เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2442 - ผู้วิจัย) พระยาสุมนฯ กลับจากเมืองกลันตันมาเยี่ยมถึงที่พักได้ปรึกษาการศึกษาดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ตกลงว่าจะได้ย้ายโรงเรียนที่กล่าวแล้วนั้นมาไว้ในวัดมัชฌิมาวาส จัดศาลาการเปรียญเป็นโรงเรียนไปพลางก่อน จัดนายเถยเป็นอาจารย์ที่ 1 นายคำเป็นอาจารย์ที่ 2 พระใบฎีกาเอียดเป็นอาจารย์ที่ 3 พระขุนนักเรียนวิทยาลัยเป็นคนมีโรคมก จะเป็นครูอยู่ประจำเป็นนิตย์ไม่ได้ แต่ขอรับเป็นผู้ช่วยครูทั้ง 3 ชั้น แลชี้แจงวิธีสอนให้ดำเนินไปตามแบบแผนมหามกุฏราชวิทยาลัย พระครูวิสุทธิโมลีกับพระเกสโร (จัน) รับเป็นผู้ดูแลการทั่วไปในโรงเรียน พระยาสุมนฯ เป็นหัวหน้าข้าราชการเป็นผู้อุดหนุนโดยแข็งแรง จัดโต๊ะเก้าอี้ให้จนพอกับนักเรียน 127 คน เปิดโรงเรียนในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ศกนี้ โรงเรียนนี้ ชื่อว่า มหาวชิราวุธวิทยา¹

โรงเรียนนี้จึงถือได้ว่าเป็นโรงเรียนแรกที่เปิดสอนแบบโรงเรียนหลวงในกรุงเทพฯ และโรงเรียนนี้ต่อไปจะเจริญรุ่งเรืองได้ด้วยเหตุผล 5 ประการ² ดังนี้

1. วัดนี้เป็นวัดตั้งอยู่กลางชุมชน เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนมากกว่าวัดอื่น ๆ ในเมืองนี้
2. ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชผู้อุดหนุนโรงเรียนนี้มีอิทธิพลนิยมรักใคร่ในการศึกษา ดูเหมือนว่าจะมากกว่าการอื่น ๆ อุดสาหะมาเยี่ยมโรงเรียนอยู่บ่อย ๆ
3. พระครูวิสุทธิโมลีและพระเกสโร (จัน) เป็นผู้เอาใจใส่ตรวจตราดูแลการศึกษาอยู่เสมอ
4. ประชาชนในตำบลนี้มีนิสัยชอบการศึกษาอยู่มาก
5. ครูผู้สอนตั้งใจสอนด้วยความเต็มใจ

2.2 โรงเรียนหฤทัยวิทยา ตั้งอยู่ที่วัดน้ำขาว อำเภอจะนะ การตั้งโรงเรียนที่วัดน้ำขาวนี้เนื่องจากในตำบลนี้ยังหาวัดที่มีความพร้อมจะตั้งโรงเรียนไม่ได้ พระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ ยังมีความรู้ไม่พอ และประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม จึงไม่สนใจในทางการศึกษา

¹พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนาฉบับฉัณนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 31.

²เรื่องเดิม. หน้า 32.

แต่หลวงต่างใจข้าหลวงผู้รักษาราชการกับพระมหานุกาฬ ผู้ว่าราชการเมืองจะนะ มีความคิดจะให้ตั้งโรงเรียนขึ้นและรับจะเป็นผู้อุดหนุนช่วยเหลือต่อไป พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) พิจารณาแล้วจึงให้ตั้งโรงเรียนขึ้นที่วัดน้ำขาว ให้ชื่อว่า “โรงเรียนหฤทัยวิทยา” ดังปรากฏในรายงานจัดการศึกษาฯ ตอนหนึ่งว่า

ในวัดน้ำขาวพระอ้าเป็นคนฉลาด พอจะศึกษาให้เป็นครูได้ ตกลงว่าจะได้ตั้งโรงเรียนที่วัดน้ำขาวตำบล I (ชื่อว่า หฤทัยวิทยา) โรงเรียนตำบลนี้เห็นจะเจริญช้า แต่ว่าหลวงต่างใจคนนี้เป็นคนฉลาด ปฏิบัติราชการในหน้าที่ของตนเรียบร้อย เป็นที่สรรเสริญของราษฎรมาก คู่อริอาศัยเป็นสัปบุรุษอยู่ด้วย ถ้าเธอนั้นอุดหนุนแข็งแรงแล้วบางทีจะเจริญได้¹

2.3 โรงเรียนกุมาพิสมัย ตั้งอยู่ที่วัดจะทิ้งพระ อำเภอปละท่า (อำเภอสติงพระ) การจัดตั้งโรงเรียนที่วัดนี้เนื่องจากเป็นวัดที่มีพระสงฆ์และศิษย์วัดพักอาศัยอยู่จำนวนมาก และขุนภูมิเมือง (หมี สุขุม) นายอำเภอ และกำนัน ผู้ใหญ่บ้านให้ความสนใจที่จะตั้งโรงเรียนขึ้นให้ได้ พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) จึงตกลงจะให้ตั้งโรงเรียนที่วัดนี้ให้ชื่อว่า “โรงเรียนกุมาพิสมัย” ดังปรากฏหลักฐานในรายงานจัดการศึกษาฯ ไว้ว่า

ในแขวงอำเภอนี้วัดจะทิ้งพระมีพระสงฆ์ 20 รูป ศิษย์วัด 18 คน ควรตั้งโรงเรียนได้ ขุนภูมิเมืองรับเป็นผู้อุดหนุนตามกำลัง จัดพระครูเจ้าอธิการหมวดวัดนั้นเป็นอาจารย์ จัดศาลาการเปรียญเป็นโรงเรียน กำหนดจะให้เปิดสอนในต้นศก 119 นี้ ตกลงว่าจะได้ตั้งโรงเรียนที่วัดจะทิ้งพระ 1 ตำบล (ชื่อว่ากุมาพิสมัย)²

ส่วนรายละเอียดที่เกี่ยวกับครู นักเรียน และโรงเรียนวัดในระยะแรก ปรากฏตามหลักฐานตามตารางที่ 20

¹พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 34.

²เรื่องเดิม. หน้า 40.

ตารางที่ 20 จำนวนโรงเรียนวัด ครู และนักเรียนในเมืองพัทลุงและเมืองสงขลา ร.ศ. 118, ร.ศ. 119, และ ร.ศ. 121

เมือง	อำเภอ	ชื่อโรงเรียนวัด	ร.ศ. 118		ร.ศ. 119		ร.ศ. 121		หมายเหตุ
			นร.	ครู	นร.	ครู	นร.	ครู	
พัทลุง	กลางเมือง	โรงเรียนวัดวัง	20	2	55	1	62	2	ย้ายจากวัด มะขามทอง ย้ายจากวัด ห้วยลึก
	ปากประ	โรงเรียนวัดวิหารสูง	20	1	16	1	20	1	
	ปากพะยูน	โรงเรียนวัดปากพะยูน	15	1	15	1	-	-	
รวม	3	3	55	4	86	3	82	3	
สงขลา	กลางเมือง	โรงเรียนวัดมัชฌิมา	127	2	67	3	97	3	
	ปละท่า	วัด (มหาวชิราวุธ)							
	จะนะ	โรงเรียนวัดจะทิ้งพระ (ภูมิพิสมัย) โรงเรียนวัดน้ำขาว (หฤทัยวิทยา)	18 19	1 1	18 22	1 1	- -	- -	
รวม	3	3	164	4	107	5	97	3	

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศร. 12/34. รายงานการจัดการศึกษามณฑล นครศรีธรรมราชของพระศิริธรรมมุนี ร.ศ. 119, ร.ศ. 120, และ ร.ศ. 122.

การจัดตั้งโรงเรียนวัดแบบสมัยใหม่ทั้ง 6 แห่ง ในระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2443 ของพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) คงได้กล่าวมาแล้วนี่ถือได้ว่าเป็นบทบาทสำคัญของพระสงฆ์ในการวางรากฐานทางการศึกษาสมัยใหม่ให้แก่ประชาชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในขณะที่เดียวกันก็ถือได้ว่า พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เป็นตัวแทนของรัฐบาลกลางหรือคณะสงฆ์ส่วนกลางที่ถูกส่งมาเพื่อจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์และจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่หรือตามแบบหลวง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากท้องถิ่นเป็นอย่างดี เนื่องจากพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เป็นคนท้องถิ่นเมืองนครศรีธรรมราช จึงเป็นที่ยอมรับของพระสงฆ์ กรรมการเมือง และประชาชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างดี หลังจากนั้นเพื่อเป็นการสนับสนุนโรงเรียนวัดให้เจริญก้าวหน้า และถือเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องดำเนินการต่อไปในเรื่องการจัดการศึกษา รัฐบาลกลางจึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) เมื่อวันที่

16 มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก 121¹ ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ระบุบทบาทหน้าที่การให้การศึกษาแก่กุลบุตร ของเจ้าอาวาสวัดไว้ชัดเจนในมาตรา 13 ข้อ 6 ซึ่งได้ระบุไว้ว่า “ข้อ 6 ที่จะป็นธุระให้กุลบุตรซึ่งอาศัยเป็นศิษย์อยู่ในวัดนั้นได้ร่ำเรียนวิชาความรู้ตามสมควร”² ดังนั้นหลัง พ.ศ. 2445 จึงได้เกิดโรงเรียนวัดขึ้นอีกหลายวัด เช่น โรงเรียนวัดพิบูลทอง ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2457 โรงเรียนวัดทะเลน้อย ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2456 โรงเรียนวัดควนปิ่นเต่า ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2458 โรงเรียนวัดกุฎี ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2458 โรงเรียนวัดลานแชะ ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 2459³ เป็นต้น โรงเรียนวัดทั้ง 5 โรงเรียนนี้ตั้งอยู่ในเขตอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง การศึกษาในระยะแรกทางวัดได้ใช้ศาลาการเปรียญ อุโบสถ หรือศาลาภายในวัดเป็นสถานที่เรียนหนังสือ โดยได้รับการสนับสนุนจากพุทธศาสนิกชนบริเวรรอบ ๆ วัด ร่วมมือกับพระภิกษุในการจัดสร้างขึ้น ซึ่งจะเกิดผลดี 2 ประการ คือ ประการแรก สถานที่เหล่านี้เป็นที่ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์และประกอบพิธีทางศาสนาของชาวบ้านถือได้ว่าเป็นการสร้างบุญในพุทธศาสนา ประการที่สอง เป็นที่สำหรับนักเรียนได้ศึกษาเล่าเรียนและที่ประชุมกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านในชุมชน

นอกจากนี้แล้วยังมีโรงเรียนวัดเกิดขึ้นกระจายตัวไปในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา อีกจำนวนมาก ตามความพร้อมของวัดต่าง ๆ ที่เริ่มเห็นความสำคัญของการศึกษาแบบใหม่ แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่มีปัญหาในการจัดการเรียนการสอนในระยะแรกนี้คือขาดครูผู้สอนและอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบในการเรียนการสอน เช่น แบบเรียน สมุด ดินสอ บางแห่งสถานที่เรียนไม่พอหรือไม่มั่นคง เป็นต้น ส่วนใหญ่จึงยังเป็นพระสงฆ์ภายในวัดนั้น ๆ แม้ว่าทางรัฐพยายามให้การสนับสนุนช่วยเหลืออย่างเต็มที่ แต่ก็ยังขาดงบประมาณอีกมาก ดังนั้นวัดและชาวบ้านในท้องถิ่นจึงต้องพึ่งตนเองเป็นหลัก โดยการเรียไ้เงินทองหรือแรงงานเพื่อช่วยเหลือบำรุงการศึกษาให้อยู่ได้ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับพลังศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อวัดหรือพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นผู้นำ หากว่าวัดหรือพระสงฆ์เป็นที่ศรัทธาของชาวบ้านมากก็จะเกิดพลังการพัฒนามาก แต่หากตรงกันข้ามก็จะเกิดความล่าช้าในการพัฒนาบำรุงการศึกษา ภาระหนักก็จะตกอยู่ทางฝ่ายรัฐที่ต้องเข้าไปช่วยเหลือในทุก ๆ ด้าน ดังตัวอย่างของโรงเรียนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยเห็นได้ในปี พ.ศ. 2455 พระครูวินัยธรรม เจ้าคณะแขวงพังไกร (อำเภอหัวไทร) ได้ร่วมมือกับหลวงอนุสรสิทธิกรรม นายอำเภอ กำนัน – ผู้ใหญ่บ้าน ราษฎร นายป่าน ครูใหญ่ นายมี ครูรอง และนักเรียน

¹พระวิสุทธีโสภณ. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 130.

²หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 16/2. ร่างพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121. (16 - 18 มิ.ย. 121).

³ลีลาช ถาวโรจน์. สภาพอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 20.

โรงเรียนวัดท่าซอม อำเภอเขาพังไกร (อำเภอหัวไทร) จังหวัดนครศรีธรรมราชจัดการบริจาคทรัพย์สินของให้แก่โรงเรียนวัดท่าซอม เป็นจำนวนมาก เช่น โต๊ะนักเรียน โต๊ะครู กระดานดำ หนังสือเรียน เป็นต้น คิดเป็นเงิน จำนวน 406.23 บาท¹

เนื่องจากพื้นที่บริเวณอำเภอเขาพังไกร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ห่างไกลและกันดารมากในสมัยนี้ การเดินทางติดต่อได้สะดวกเฉพาะทางเรือเท่านั้น จึงทำให้วัดที่อยู่ห่างไกล แม้จะเปิดโรงเรียนวัดและการเรียนการสอนดำเนินมาระยะหนึ่ง มักจะประสบกับปัญหาการขาดแคลนครูผู้สอน เพราะผู้สอนส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์หากโรงเรียนใดที่ครูเป็นฆราวาสก็มักจะไม่มีเงินจ้าง จึงทำให้ครูผู้สอนอยู่ได้ไม่นาน ดังกรณีในปี พ.ศ. 2457 นายพันตรีขุนวิชัยประชาบาล ผู้บังคับการตำรวจภูธรมณฑลนครศรีธรรมราช ได้เดินทางไปตรวจราชการอำเภอต่าง ๆ ครั้งหนึ่งได้ไปหยุดพักที่วัดบางพระในแขวงอำเภอเขาพังไกร พระหนุเจ้าอาวาสวัดนั้นได้แจ้งว่าโรงเรียนวัดบางพระได้หยุดสอนมา 1 เดือนแล้ว เพราะไม่มีเงินจะจ้างครู ขุนวิชัยประชาบาลได้ตรวจดูเห็นว่ามียังนักเรียนยังคงค้างอยู่ที่วัดอีกมาก จึงรับที่จะช่วยเหลือ เมื่อขุนวิชัยประชาบาลกลับมาถึงสงขลาได้บอกบุญแก่ข้าราชการหลายคนด้วยกัน เพื่อเป็นการอุดหนุนการศึกษาของมณฑลนครศรีธรรมราช ได้มีข้าราชการและพ่อค้าบางคนร่วมกันบริจาคเงินช่วยเหลือ เป็นเงิน 120.50 บาท ขุนวิชัยประชาบาลได้นำเงินจำนวนนี้ส่งไปถวายพระหนุ พระหนุได้เปิดโรงเรียนใหม่ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2457 แม้จะได้รับเงินช่วยส่วนหนึ่งแล้วก็ตาม แต่โรงเรียนนี้ก็ยังขาดแคลนเครื่องมือเครื่องใช้ประกอบการสอน เช่น บาญชีเรียกชื่อกระดิ่งตีสัญญาณ ชื่อคที่จะเขียน เป็นต้น² ซึ่งทางรัฐต้องช่วยเหลือต่อไป

ต่อมาในปี พ.ศ. 2458 ทางอำเภอเหนือ (อำเภอหาดใหญ่) จังหวัดสงขลา ร่วมกับกำนันผู้ใหญ่บ้านและราษฎรตำบลน้ำน้อย และตำบลแม่ทอม จัดสร้างโรงเรียนขึ้นในวัดน้ำน้อยกับวัดคูเต่า โดยการเรียไ้เงินและสิ่งของมาช่วยเหลือการสร้างโรงเรียนส่วนหนึ่งอีกส่วนหนึ่งเป็นค่า

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศร.51.6/19 เรื่อง เมืองนครศรีธรรมราช บอกราชซื้อผู้ให้สิ่งของและรายชื่อสิ่งของแก่โรงเรียนวัดท่าซอม อำเภอเขาพังไกร (27 มี.ค. 2455).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศร.51.6/26 เรื่อง หลวงวิชัยประชาบาล ถวายบาญชีรายชื่อผู้ที่บริจาคทรัพย์บำรุงโรงเรียนวัดบางพระในเมืองนคร (9 มี.ค. 2457 - 11 ส.ค. 2458).

เงินเดือนครูผู้สอน¹ โรงเรียนทั้ง 2 จึงสามารถเปิดรับนักเรียนทำการสอน โดยการอุปถัมภ์ของ วัฒนายนและวัดคูเต่า

ส่วนในจังหวัดพัทลุงช่วงนี้วัดและพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษา มีการตั้งโรงเรียนวัดสืบต่อจากที่พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโร) ได้วางพื้นฐานไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2442 ดังได้กล่าวมาบ้างแล้ว บางโรงเรียนมีการสร้างใหม่ บางโรงเรียนที่สร้างมาแล้วมีความเจริญมากขึ้นจนสถานที่และอาคารที่เรียนไม่เพียงพอ จึงต้องขยับขยายให้เป็นไปตามจำนวนนักเรียนที่เพิ่มมากขึ้น ดังกรณีตัวอย่าง ในปี พ.ศ. 2457 โรงเรียนวัดคูหาเต่า (วัดภูผาภิมุข) อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง มีสถานที่คับแคบไม่พอกับจำนวนนักเรียน นายอำเภอเมืองพัทลุงกับพระปลัดเปลี่ยน (ต่อมาเป็นพระธรรมจักษการามุนี) เจ้าอธิการวัดคูหาเต่า (วัดภูผาภิมุข) ได้จัดการเรียกริเงินข้าราชการและราษฎร ชื่อที่หักหัวหน้ากุสัจเงินเป็นเรือนฝากระดานหลังคา สังกะสี 1 หลัง ครัว 1 หลัง ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับวัดคูหาเต่า เป็นเงิน 280 บาท² ยกให้เป็นสถานที่เล่าเรียนหนังสือของนักเรียน

นอกจากนี้แล้ว พ.ศ. 2461 พระอธิการแดง เจ้าอาวาสวัดตะเครียะ อำเภอทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง เป็นผู้ที่มีความเอื้อเฟื้อเพื่อเป็นการอุดหนุนการศึกษาได้มอบผู้สำหรับเก็บเครื่องใช้ แก่โรงเรียนวัดตะเครียะ จำนวน 1 คู่ ทำด้วยไม้สัก กว้าง 3 ฟุต 2 นิ้ว ลึก 1 ฟุต สูง 5 ฟุต มีกระงก 6 บาน ราคาประมาณ 30 บาท³

โรงเรียนที่สร้างขึ้นในวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในระยะช่วงต้นนี้เห็นได้ว่าส่วนใหญ่อยู่ได้ด้วยการอุดหนุนของพระภิกษุสงฆ์และได้รับสิ่งของจากการบริจาคของข้าราชการ พ่อค้า ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ เพราะรัฐบาลยังมีงบประมาณเข้ามาช่วยเหลือได้น้อยมาก ซึ่งส่งผลให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์เด่นชัดมากขึ้นในสมัยนี้ แต่หลังจากมีการจัดตั้งโรงเรียนวัดแบบสมัยใหม่ขึ้นระยะหนึ่ง การจัดการเรียนการสอนก็ประสบกับปัญหา การขาดบุคลากรหรือพระสงฆ์ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาแบบใหม่ และยังมีวัดอีกจำนวนมากในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ยังคงสอนตามแบบเดิม และประการสำคัญทางฝ่ายรัฐบาลเองก็ไม่สามารถสนับสนุนด้านบุคลากรและงบประมาณในการดำเนินการได้เพียงพอ แม้ทางรัฐจะพยายามเข้าไปจัดการศึกษา

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ.51.6/32 เรื่อง นายอำเภอเหนือช้างแจ้ง เรื่องที่ตั้งโรงเรียนที่วัฒนายนและวัดคูเต่า (29 ก.ย. - 12 ต.ค. 2458).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ.51.6/23 เรื่อง หลวงนานานิคมวิจารณ์ ยกที่ดินซึ่งซื้อจากหัวหน้ากุสัจให้แก่โรงเรียนวัดคูหาเต่า (12 พ.ค. 25 - 25 ก.พ. 2457)

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ.51.6/57 เรื่อง ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงขอถวายพระราชมุศลที่มีผู้ให้สิ่งของบำรุงโรงเรียนวัดตะเครียะ (18 เม.ย. - 12 ต.ค. 2461)

แทนวัด โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาพุทธศักราช 2464 ให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2464 เป็นต้นไป พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดให้เด็กทุกคนที่มีอายุ 7 ปีบริบูรณ์ เรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนจนอายุ 17 ปีบริบูรณ์ โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน¹ ถือเป็นหน้าที่ของรัฐ แต่จัดได้ไม่ทั่วถึงเนื่องจากขาดบุคลากรและงบประมาณในการดำเนินการ ด้วยเหตุนี้โรงเรียนต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงยังกระจายอยู่ตามวัดต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2473 พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา) เป็นกรรมการมณฑลนครศรีธรรมราช ได้พิจารณาเห็นว่า การเล่าเรียนของประชาชนในมณฑลนี้ส่วนใหญ่ยังอาศัยวัดคือโรงเรียนตั้งอยู่ในบริเวณวัดหรือที่ดินของวัดมากกว่าตั้งอยู่เอกเทศ เจ้าอาวาสส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี ประชาชนก็ให้ความนิยมส่งบุตรหลานเข้าไปศึกษาเล่าเรียนเป็นจำนวนมาก จนสถานที่ไม่เพียงพอ ยิ่งวัดที่อยู่ห่างไกลในชนบทโอกาสที่จะเปิดโรงเรียนเพื่อสอนหนังสือแบบสมัยใหม่มีความยากลำบากหลายประการ เช่น สถานที่ไม่พอหรือไม่แข็งแรงพอ พระสงฆ์ที่มีความรู้ตามการศึกษาสมัยใหม่ไม่มี เป็นต้น ประการสำคัญคือวัดถือว่าการศึกษาเป็นหน้าที่ของรัฐตามพระราชบัญญัติการประถมศึกษาพุทธศักราช 2464 จึงทำให้นักเรียนขาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษา ด้วยเหตุนี้พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา) จึงคิดว่าควรจะมีการฟื้นฟูให้มีโรงเรียนวัดขึ้นอย่างทั่วถึง ดังนั้นในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2474 พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา) ได้เดินทางไปกรุงเทพฯ ประชุมกับพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุดตโม) เจ้าคณะรองหนใต้ เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสและเป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชก็ได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดี² หลังจากนั้นจึงได้เชิญกรรมการจังหวัดในมณฑลนครศรีธรรมราชทั้ง 6 จังหวัด ได้แก่ นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส มาประชุมปรึกษาราชการที่จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 - 16 สิงหาคม พ.ศ. 2474³ เพื่อให้วัดในจังหวัดต่าง ๆ ดำเนินการตั้งโรงเรียนวัดขึ้นสอนบุตรหลานชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งจะได้บุญกุศลมาก ไม่ว่ารัฐบาลหรือชาวบ้านในท้องถิ่นก็จะยังเห็นคุณธรรมของวัดและพระภิกษุสงฆ์ อันเป็นแนวทางที่จะน้อมใจให้ประชาชนยังเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ซึ่งวัดย่อมได้ประโยชน์หลายอย่าง ที่สำคัญมีดังนี้⁴

1. เด็กจะมีสถานที่เรียน ประชาชนมีความรู้ ผู้ที่จะบวชเรียนล้วนแต่เป็นผู้มีความรู้

¹ปก แก้วกาญจน์. รายงานวิจัยพัฒนาการทางการศึกษาในภาคใต้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ. 2503. 2531. หน้า 63 - 64.

²พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา). เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474. 2476. หน้า ค.

³เรื่องเดิม.

⁴เรื่องเดิม. หน้า 7 - 8.

2. มีเงินไว้บำรุงสถานที่บ้าง ให้รางวัลแก่ครูบ้าง จะทำให้ได้ครูที่ดี ๆ
 3. ทำให้เด็กผู้หญิงสามารถเข้าเรียนหนังสือมีความรู้เท่าเทียมเด็กผู้ชาย เป็นกำลังสำคัญในการช่วยบำรุงวัดในเวลาต่อไป
 4. วัดวาอารามจะรุ่งเรืองทั้งการคณะ การศาสนา และการศึกษา
- การที่จะให้วัดในมณฑลนครศรีธรรมราชดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้นทุกวัดได้นั้น รัฐควรดำเนินการดังนี้¹

1. รัฐบาลหรือกระทรวงธรรมการ ทำความตกลงกับคณะสงฆ์ให้วัดจัดการศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทย จัดสถานที่ จัดครู หรือพระภิกษุผู้มีความรู้ ส่วนกระทรวงธรรมการจัดเรื่องเงินเดือน จัดหาครูมารวาสสอนวิชาที่พระภิกษุสอนไม่ได้
2. ส่งเสริมวัดที่จัดการศึกษาดีและตำหนักวัดที่ไม่เอาใจใส่การศึกษา การให้บำเหน็จความชอบเจ้าอาวาส เจ้าคณะ จะต้องพิจารณาเรื่องการโรงเรียนวัดเป็นส่วนประกอบด้วย

การฟื้นฟูโรงเรียนวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เริ่มอย่างจริงจัง ในปี พ.ศ. 2474 เริ่มจากพระอธิการพุ่ม วัดสระโพธิ์ ตำบลเสื่อหิง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้จัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้น มีนักเรียนจำนวนมาก จึงขอความช่วยเหลือจากทางราชการบ้าง แต่ในปีนั้นงบประมาณมีไม่เพียงพอ ทางรัฐบาลจึงไม่ได้ช่วยเหลือ ทางมณฑลกล่าวว่าพระอธิการพุ่มจะเกิดความท้อถอย จึงได้เสนอเรื่องนี้ไปยังพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุดตโม) ซึ่งท่านได้มีลิขิตชมเชยพระอธิการพุ่มเป็นอย่างมาก² ดังหนังสือของพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุดตโม) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชถึงพระอธิการพุ่ม ลงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2474 ระบุไว้ว่า

ความคิดของเธอเรื่องจัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้นในวัดสระโพธิ์ ถือว่าได้ทำการถูกต้องตามประสงค์แล้ว ทั้งฝ่ายพุทธจักร ทั้งฝ่ายอาณาจักร เพราะฉะนั้นท่านกรรมการมณฑล ผู้เป็นเจ้าหน้าที่จัดการศึกษา จึงอนุโมทนาสาธุแสดงความปลื้มเปิกบานใจในการที่เธอได้ทำตัวอย่างขึ้นเป็นเริ่มแรก แม้ฉันก็อนุโมทนาและรับรองในการนั้น ทั้งขอชักชวนให้เธอคิดดำเนินการตามความดำริของท่านกรรมการมณฑลต่อไป อย่าได้ท้อถอยทอดธุระเสีย ฉันขอส่งสำเนาคำชักชวนพระภิกษุสงฆ์เพื่อตั้งใจเป็นธุระชวนขยายให้เด็กได้ศึกษาเล่าเรียนให้แก่เธอ 1 ฉบับ เพื่อเป็นทางแห่งความมั่นใจในการนั้น³

¹พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปดาสา). เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474. 2476. หน้า 9 - 10.

²เรื่องเดิม. หน้า 9.

³เรื่องเดิม. หน้า 14.

พร้อม ๆ กับการมีหนังสือชมเชยให้กำลังใจแก่พระอธิการพุ่ม พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) ได้ทำหนังสือ ลงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2474 ประกาศเป็นคำชักชวนพระภิกษุสงฆ์ใน มณฑลนครศรีธรรมราชให้ตั้งใจเป็นธุระชวนขยายให้เด็กได้ศึกษาเล่าเรียน โดยตั้งเป็นโรงเรียนวัด ขึ้น ดังระบุไว้ว่า

พระภิกษุสงฆ์ผู้มีหน้าที่ต้องตอบแทนอุปการของคฤหัสถ์ ควรเป็นผู้อุดหนุนการศึกษา ควรชวนขยายให้เด็กได้เล่าเรียนศึกษา ควรชักนำเด็กให้มีความรู้ในศิลปวิทยา ควรอบรม เด็กให้มีมารยาทเรียบร้อย เป็นเด็กมีความประพฤติดี มีอัธยาศัยดี ให้เป็นเด็กมีความ สามารถในกิจการ ให้เป็นเด็กมีความอาจหาญกล้าในการตั้งตัวไว้ชอบ ให้เป็นเด็ก รู้จักประชุมชน รู้จักแสดงความเคารพนับถือผู้ใหญ่เหนือตนทุกชั้น ให้เด็กมีความเชื่อมั่น ในพระพุทธศาสนา

แต่การศึกษาเล่าเรียนก็ต้องอาศัยวิธีการที่เหมาะสมแก่สมัย เหตุฉะนั้นภิกษุสงฆ์ควรเป็นผู้ เข้าใจว่า การศึกษาอย่างไรจะสมควรแก่เด็กและไม่สมควร ควรนิยมการศึกษาที่ท่านเจ้า พนักงานของราชการเป็นผู้อำนวยความสะดวก จงเว้นการศึกษาที่ล่วงเวลาล่วงสมัย เมื่อมี โอกาสมีกำลังจะพึงร่วมมือ ร่วมความพยายามกับท่านเจ้าพนักงานศึกษาด้วยประการใด จงตั้งใจชวนขยายให้การศึกษานั้น ๆ งอกงามเจริญขึ้นแก่เด็กทั้งหลายด้วยประการนั้น ดำเนินการตามระเบียบแบบแผนหลักสูตรของราชการ มีกระทรวงธรรมการเป็นต้น อย่า ได้เป็นผู้หัดลัดคือดัดแปลงการศึกษา ควรพอกพูนการศึกษาเล่าเรียนให้เจริญขึ้นแก่ เด็ก ด้วยการจัดสอนโดยเฉพาะก็ดี ด้วยการตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดก็ดี สุดแต่โอกาสจะ อำนาจให้ เพียงเท่านี้หากทำได้ก็ชื่อว่าได้เป็นภิกษุผู้อนุเคราะห์แก่คฤหัสถ์ชนโดยทางที่ ชอบ สมควรแก่การอุปการของทายกและสมควรแก่ความนับถือของเขาว่า พระภิกษุ สงฆ์เป็นอุปริมทิส คือ ทิสเบื้องบน'

ผลของการประกาศชักชวนให้พระภิกษุสงฆ์ตั้งโรงเรียนวัดขึ้นในมณฑลนครศรีธรรมราช ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2474 - 2475 มีโรงเรียนวัดเกิดขึ้น จำนวน 402 โรงเรียน ดังตารางที่ 21

¹พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง กุปฺตาสา). เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474. 2476. หน้า 17 - 18.

ตารางที่ 21 จำนวนโรงเรียนวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช แยกตามจังหวัด ระหว่าง
พ.ศ. 2474 - 2475

ที่	รายชื่อจังหวัด	จำนวนโรงเรียนวัด	หมายเหตุ
1	นครศรีธรรมราช	127	
2	สงขลา	77	
3	พัทลุง	61	
4	ชุมพร	33	
5	สุราษฎร์ธานี	63	
6	ปัตตานี	24	
7	นราธิวาส	12	
8	ยะลา	5	
รวม		402	

ที่มา : สรุปจากพระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปดาสา). เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช
พ.ศ. 2474. พระนคร : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2476.

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าแนวคิดของพระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปดาสา) ธรรมการมณฑลและพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุดตโม) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช ในการให้วัดต่าง ๆ หันมาสนับสนุนการศึกษาของชาติมีการฟื้นฟูตั้งโรงเรียนวัดเป็นการกระทำที่ได้ผลดีเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลาโดยเฉพาะจังหวัดสงขลาและจังหวัดพัทลุงในระยะ 2 ปี มีโรงเรียนวัดเกิดขึ้น 138 โรงเรียน เหตุที่โรงเรียนวัดได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเนื่องจากความร่วมมือร่วมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของฝ่ายชาวบ้าน วัด และฝ่ายราชการ ความร่วมมือนี้ดังเห็นได้จากวัดต่าง ๆ ที่ตั้งโรงเรียนวัดขึ้นตามคำชักชวน บางแห่งมีการทำพิธีเปิดโรงเรียนอย่างครึกครื้นพร้อมเพรียง มีการประชุมทำบุญตักบาตร มีงานฉลองใหญ่โต ตัวอย่างที่จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2474 อำมาตย์ตรีพระศรีพิจิตรรัฐ นายอำเภอระโนด พร้อมด้วยพระใบฎีกาเรือง เจ้าอาวาสวัดหัววัง และกรรมการจัดการโรงเรียน ได้ทำพิธีเปิดโรงเรียนวัดหัววังซึ่งเป็นโรงเรียนที่อาศัยหอสวดมนต์ของวัดเป็นสถานที่ศึกษา โดยพระใบฎีกาเรืองรับเป็นผู้สนับสนุนการทำพิธีเปิดโรงเรียนได้นัดประชุมชาวบ้านในตำบลใกล้เคียงทำบุญเลี้ยงพระ นิมนต์เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะแขวง และเจ้าคณะหมวดมาร่วมพิธี ในระหว่างที่ทำพิธีเปิดโรงเรียนมีข้าราชการและชาวบ้านร่วมกันบริจาคทรัพย์เพื่ออุดหนุนเป็นทุนให้โรงเรียนหลายคน ได้แก่ นางศรีพิจิตรรัฐ

กรรมการโรงเรียน 20 บาท ขุนระโนคนรารักษ์ พันที เก่าเส็ง กรรมการโรงเรียนรายละเอียด 10 บาท ผู้บริจาคต่ำกว่า 10 บาท เป็นเงิน 25 บาท 68 สตางค์ รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 65.68 บาท¹ หรือตัวอย่างการเปิดโรงเรียนวัดในจังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2475 พระครูกาชาติ เจ้าคณะแขวงอำเภอควนขนุนกับราชบุรุษไทย อัมรินทร์ ธรรมการอำเภอควนขนุน ได้จัดการเปิดโรงเรียนขึ้นที่วัดหรั่งแคบ ตำบลคอนทราย ผู้ที่ไปในงานคือ ขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม) กำหนดตำบลละมวกับพันกริด รองเงิน กำหนดตำบลคอนทรายและชาวบ้าน ประมาณ 100 คน เมื่อนักเรียนเข้าวันที่ พระสงฆ์สวดชัยนโตให้พร พระสงฆ์ประน้าพระพุทธรณ์เพื่อเป็นสิริมงคล และเมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2475 ได้ทำพิธีเปิดโรงเรียนวัดควนปรัง ตำบลนาขยาด มีผู้ไปร่วมงาน ได้แก่ ขุนส้านนันทนาขยาด กำหนด ขุนเรืองไชยดาลจินท์ กำหนด พร้อมด้วยชาวบ้าน ประมาณ 80 คน พิธีสงฆ์ทำเช่นเดียวกับที่วัดหรั่งแคบ² แต่อย่างไรก็ตามตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือระหว่างชาวบ้าน วัด และราชการอย่างชัดเจนดูได้จากกรณีของพระบุญ ชินวโร วัดหูแร่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ได้เป็นผู้นำชาวบ้านช่วยกันสร้างอาคารเรียนโรงเรียนประชาบาลตำบลทุ่งคำเสา 1 (วัดหูแร่) จนสำเร็จ เมื่อ พ.ศ. 2475 สืบเนื่องมาจากโรงเรียนประชาบาลตำบลทุ่งคำเสา (วัดหูแร่) นี้ได้ตั้งขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2473 โดยอาศัยโรงธรรมหรือศาลาการเปรียญเป็นสถานที่เรียน ซึ่งขณะนั้นพื้นศาลาเป็นดินและฝาผนังไม่มีพื่อจะกำบังแดดฝนได้ พอถึงวันทำบุญหรือการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่วัดก็ต้องใช้สถานที่นี้ ทำให้นักเรียนต้องหยุดเรียนบ่อย ๆ เป็นผลเสียแก่การเรียนการสอน ดังนั้นพอถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2473 ทางราชการจึงได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปประชุมผู้ปกครองเด็ก ได้พูดชักชวนชี้แจงถึงอานิสงส์ของการสร้างโรงเรียน พระบุญ ชินวโร กับนายพลับ ชิตมณี ผู้ทำการแทนกำหนดรับเป็นภาระในการสร้างอาคารเรียนขึ้น 1 หลัง เป็นอาคารทรงไทยชั้นเดียว ขนาดกว้าง 10 เมตร ยาว 16 เมตร แบ่งเป็น 2 ห้อง นักเรียนนั่งเรียนได้ห้องละประมาณ 50 คน รวม 100 คน ค่าใช้จ่ายเมื่อสร้างเสร็จแล้วประมาณ 300 บาท โดยได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านหลายฝ่ายช่วยกันทำ เช่น ช่วยกันทำเสาไม้ ทำพื้นด้วยไม้ ทำจากมุงหลังคา เป็นต้น จนสามารถใช้เป็นสถานที่เรียนได้ตั้งแต่วันที่ 15

¹แผนการศึกษาประชาบาล. “สำเนาอนุโมทนาในการที่มีผู้เปิดโรงเรียนวัดขึ้นตามวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช เพื่อช่วยการศึกษาประชาบาลในยามการเงินฝืดเคือง”, ใน เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474, 2476. หน้า 23.

²เรื่องเดิม. หน้า 24.

พฤษภาคม พ.ศ. 2475 นอกจากนั้นพระบุญ ชินวโร ได้บริจาคกระหมั่ง 1 ใบ ราคา 5 บาท แก้อีกรู 1 ชุด ราคา 2.50 บาท ค่าจ้างเลื่อยไม้ 6 บาท¹

ด้วยความดีความชอบดังกล่าวนี้ทางมณฑลนครศรีธรรมราชจึงได้สร้างย่ามสนองคุณถวายแก่พระบุญ ชินวโร เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 ซึ่งชาวบ้านทุกฝ่ายได้ร่วมมือกันจัดพิธีฉลองอย่างใหญ่โต ดังปรากฏในรายงานของนายไชย บัวสาย ผู้ทำการแทนครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลตำบลทุ่งตำเสา 1 (วัดหูแร่) เสนอต่อรองอำมาตย์เอก หลวงณรงค์วิเศษสาร นายอำเภอหาดใหญ่ มีรายละเอียดดังนี้²

1. วันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 เวลา 11.00 น. ชาวบ้านผู้ปกครองนักเรียนถวายอาหารพระภิกษุสงฆ์ ณ วัดหูแร่ จำนวน 21 รูป มีพระอุปัชฌาย์ขวัญทอง เจ้าคณะหมวดวัดโคกม่วงเป็นประธาน

2. เวลา 13.00 น. ในวันเดียวกัน จัดกระบวนแห่ย่ามจากศาลาบ้านหูแร่ไปยังวัดหูแร่ ระยะทางประมาณ 15 เส้น โดยจัดอนุสาวรีย์เดินแถวเรียง 2 และจัดให้ชายหญิงสลับกันเป็นฟันปลา อันมีความหมายว่าร่วมสามัคคี ต่อจากนั้นเป็นเหล่าชาวบ้านเดินตามหลัง ส่วนย่ามนั้นบรรจุในฉากหรือในกรอบ เพื่อให้ดูเป็นสิ่งงดงาม มีสง่า และป้องกันการจับต้องด้วย ย่ามวางบนพานใหญ่ใช้ผ้าแพรแดงรองอีกชั้นหนึ่ง มีกานหามพานประดับธง 4 ด้าน ใช้คน 4 คน เป็นคนหาม เหนือพานย่ามมีคนถือร่มกระดาดคันใหญ่กันไปด้วย หน้ากระบวนแห่ประโคมด้วยเครื่องดนตรีหนังตะลุงเป็นที่สนุกสนานไปตลอดทางจนถึงวัด

3. เมื่อถึงวัดหูแร่ กระบวนแห่เวียนทักษิณาวรรตรอบโรงเรียนและโรงธรรม หน้ากระบวนแห่ได้จัดเด็กผู้ชาย 2 คน สวมหัวพรานโนราดผู้ตัวเมียเดินรำในท่าตลกคะนองเป็นที่สนุกสนานยิ่งขึ้น และได้นิมนต์พระสงฆ์เข้านั่งประชุมในโรงธรรมแล้วนำย่ามวางไว้หน้าอาสนะสงฆ์ ต่อจากนั้น นายไชย บัวสาย ได้อ่านคำกล่าวสรรเสริญผู้ช่วยเหลือในการสร้างโรงเรียนเสร็จแล้วได้ถวายย่ามแด่พระบุญ ชินวโร พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา อนุสาวรีย์ร้อง ชัยโย 3 ครั้ง เครื่องดนตรีหนังตะลุงบรรเลง เพื่อเป็นการถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ชาวบ้านที่มาร่วมพิธี ประมาณ 100 คนเศษ ต่างประนมมือและร้องสาธุกันอย่างพร้อมเพรียง เป็นอันเสร็จพิธีฉลองย่ามสนองคุณ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศร. 7/55 พระบุญ สุวรรณจิต สร้างโรงเรียนประชาบาล ตำบลทุ่งตำเสา (วัดหูแร่) อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา (28 พ.ค. 75 - 29 ส.ค. 75).

² เรื่องเดิม.

การกระทำครั้งนี้ถือเป็นแบบอย่างที่ดีของความร่วมมือระหว่างชาวบ้าน พระภิกษุสงฆ์ และราชการ ในการสร้างสรรค์และพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณซึ่งนำชาวบ้านให้ร่วมมือประสานงานกับทุกฝ่ายเพื่อพัฒนาการศึกษาส่งเสริมบุตรหลานให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง และเป็นการช่วยประเทศชาติในยามขัดสนงบประมาณ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2475 เป็นช่วงที่วัดและพระสงฆ์เข้ามามีบทบาทสำคัญทางการศึกษาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างมาก จนสามารถวางพื้นฐานทางการศึกษาได้อย่างกว้างขวาง มีการสร้างโรงเรียนวัดขึ้นจำนวนมาก ซึ่งหลัง พ.ศ. 2474 โรงเรียนวัดเหล่านี้ค่อย ๆ กลายเป็นโรงเรียนรัฐบาล และพระภิกษุสงฆ์ก็กลายมาเป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านอาคารสถานที่แทนที่จะเป็นผู้อบรมสั่งสอนกุลบุตรอย่างที่เป็มาในอดีต

2. บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม

วัดและพระสงฆ์ในฐานะเป็นที่เคารพของประชาชน ดังนั้นหากจะทำงานพัฒนาชุมชน ถ้ามีวัดและพระสงฆ์เป็นผู้นำหรือเป็นศูนย์กลางการประสานงานก็จะทำให้งานนั้นสำเร็จด้วยดี ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีวัดและพระสงฆ์จำนวนมากให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนและการเกื้อกูลสังคม ซึ่งเป็นภาระหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นและพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น งานพัฒนาที่สำคัญมีดังนี้

2.1 การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ชุมชน วัดและพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน มีหลายประการ เช่น การสร้างถนน สร้างสะพาน สร้างศาลา ขุดลอกคลองและแหล่งน้ำ เป็นต้น บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสมัยนี้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรน้อยมาก ส่วนใหญ่ได้หลักฐานจากการบอกเล่าของชาวบ้าน ดังตัวอย่างการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาของพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) อดีตเจ้าอาวาสวัดจะตึงพระและเจ้าคณะแขวง อำเภอปะทิว (อำเภอสติงพระ) จังหวัดสงขลา เนื่องจากท่านได้พิจารณาเห็นว่าในสมัยนั้นการสัญจรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาไม่สะดวกใช้ทางเรือ ส่วนการติดต่อกับชุมชนในแผ่นดินก็ใช้เดินทางตามลำคลองต่าง ๆ เพื่อเป็นที่พักและสะดวกต่อการเดินทาง ท่านจึงได้ร่วมกับชาวบ้านเป็นผู้นำในการก่อสร้างศาลาที่พักหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “หลากลางหน” หรือศาลากลางหนไว้บริเวณปากคลองต่าง ๆ ที่ติดต่อกับทะเลสาบสงขลา เช่น ศาลापากคลองจะตึงพระ ศาลापากคลองเกาะใหญ่ ศาลापากคลองปากกรอ ศาลापากคลองจะตึงหม้อ จังหวัดสงขลา ศาลापากคลองฝาละมี ศาลापากคลองพระเกิด ศาลापากคลองบางแก้ว (คลองท่ามะเค็ด) จังหวัดพัทลุง

เป็นต้น ศาลาเหล่านี้ชาวบ้านเรียกว่า “ศาลาพ่อท่านครูหิ้ง”¹ ซึ่งประชาชนได้พักอาศัยหรือหยุดพักรอการเดินทางได้สะดวกยิ่งขึ้น เป็นการเกื้อกูลประชาชนในท้องถิ่นในด้านที่พัก แม้ว่าปัจจุบันสิ่งเหล่านี้จะหมดความสำคัญลงไปมาก แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงเมตตาธรรมที่พระสงฆ์มีต่อประชาชนทั่วไป

2.2 การเกื้อกูลรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการช่วยรักษาพยาบาลชาวบ้านที่เจ็บไข้ได้ป่วยโดยใช้ยาสมุนไพร เนื่องจากในสมัยนี้การแพทย์ยังไม่เจริญพอจึงต้องอาศัยพระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้ความชำนาญในการรักษาโรคด้วยสมุนไพรผสมกับไสยศาสตร์เข้ามาช่วยเหลือ ในบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลาพบว่ามีวัดและพระสงฆ์จำนวนมากได้ทำหน้าที่เป็นผู้รักษาโรคให้กับชาวบ้านจนมีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไป ดังเห็นได้จากกรณีวัดพัทธสีมา ตำบลท่าซอม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ประมาณสมัยรัชกาลที่ 5-6 สมัยที่พระอธิการชู เป็นเจ้าอาวาส วัดนี้ได้เป็นแหล่งรวมของพระภิกษุสงฆ์ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ หลายด้านทั้งด้านไสยศาสตร์และการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ชาวบ้านในบริเวณนี้จำนวนมากจึงนิยมมารักษาพยาบาลเมื่อมีโรคภัยเกิดขึ้น ทางวัดจึงได้จัดแบ่งหน้าที่ให้พระภิกษุที่มีความชำนาญในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ โดยมีพระภิกษุ 5 รูป เป็นผู้รับผิดชอบประกอบด้วย

หลวงพ่อบัวแก้ว	รับผิดชอบฝ่ายคลั่งยาสมุนไพร
หลวงพ่อบุญ	รับผิดชอบฝ่ายบูรณะวัด
หลวงพ่อโรย	รับผิดชอบฝ่ายเผยแผ่และการศึกษา
หลวงพ่อบุญ	รับผิดชอบฝ่ายอิทธิฤทธิ์และเวทมนต์
หลวงพ่อบุญ	รับผิดชอบฝ่ายอิทธิฤทธิ์และเวทมนต์

วัดนี้จึงเป็นแหล่งที่ชาวบ้านนิยมไปรักษาพยาบาลอย่างกว้างขวาง เพราะสามารถรักษาโรคได้หลายอย่าง เช่น โรคจิตสติดวง โรคลม โรคบ่วง รักษาคนวิกลจริต เป็นต้น ทำให้วัดมีชื่อเสียงมากขึ้นเพราะชาวบ้านที่มาได้รับการรักษแล้วโรคร้ายต่าง ๆ หายได้ ทำให้ชาวบ้านจากต่างจังหวัดเข้ามารักษาโรคที่วัดนี้จำนวนมาก เช่น จากจังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา รัฐไทรบุรี ประเทศมาเลเซีย เป็นต้น

¹อุดม หนูทอง. “พระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู)”. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 6. 2529. หน้า 2241.

²ร.ด.อ. เปี่ยม บุญยะโชติ. ประวัติวัดพัทธสีมา ตำบลท่าซอม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช. 2515. หน้า 13.

ส่วนที่จังหวัดพัทลุงการรักษาพยาบาลของวัดอินทราวาสหรือวัดท่ามิหรำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ในช่วงสมัยนี้วัดท่ามิหรำเป็นแหล่งที่ผลิตยาสมุนไพรแก้พิษงูต่าง ๆ ออกแจกจ่ายให้กับชาวบ้านทั่วไปที่มาับการรักษา โดยการนำของ พระพุ่ม ธรรมทินน ซึ่งเป็นพระภิกษุที่มีความชำนาญในการผลิตยาแก้พิษงู ดังที่ พระพุ่ม ธรรมทินน ได้กล่าวถึงการผลิตยาแก้พิษงู เมื่อ พ.ศ. 2474 ไว้ว่า

ในประเทศสยามซึ่งนับว่ามีอากาศร้อน งูโดยมากมีพิษ มีหลายอย่างหลายชนิด ผู้มีอาชีวะในทางกลสิกรรม เช่นการทำไร่ไถนามักถูกงูกัดตายเนื่อง ๆ เมื่อ 10 ปีมาแล้ว อาตมาได้ดำรายนีมา ขึ้นแรกได้ประกอบขึ้นทดลองใช้รักษาคนที่ถูกงูพิษร้ายกัดด้วยตนเอง และได้รอดจากความตายมาหลายราย จึงเป็นปัจจัยให้อาตมามีจิตศรัทธาในยานานนี้ยิ่งขึ้น เห็นว่ามีคุณประโยชน์สามารถช่วยชีวิตผู้ที่ถูกงูกัด อาตมาจึงได้พยายามทดลองใช้ต่อมาอีกหลายปีจนประจักษ์ผลของยานี้แน่นอนว่ามีกำลังฤทธิ์ถอนพิษม้ออกจากร่างกายได้อย่างศักดิ์สิทธิ์ และทั้งแก้สภาพโรคที่เกี่ยวแก่โลหิตเป็นพิษม้อได้ทุกอย่าง ผลแห่งการทดลองได้ปรากฏไปในที่ต่าง ๆ อาตมามีความยินดีแก่ท่านผู้ที่ต้องการและหวังผลการกุศลจึงได้ประกอบยานี้ขึ้นแจกแก่ผู้ที่มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ในการก่อสร้างอุโบสถที่วัดท่ามิหรำ อันเป็นถาวรวัตถุที่พุทธศาสนิกชนควรเคารพบูชา¹

ยาแก้พิษงูของพระพุ่ม ธรรมทินน เป็นยาที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าสามารถแก้พิษงูได้จริงและรักษาหายมาแล้วหลายราย แม้ว่าในสมัยนี้รัฐบาลมียาแก้พิษงูแบบสมัยใหม่แล้วก็ดี แต่ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก ดังนั้นชาวบ้านที่อยู่ตามชนบทห่างไกลจึงยังนิยมยาแก้พิษงูของพระพุ่ม ซึ่งลักษณะยาจะเป็นแท่งสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ บรรจุซองมีตราประทับกันของปลอม แสดงว่ามีการผลิตยาจำนวนมากและการทำค่อนข้างทันสมัย ดังที่พระพุ่ม ธรรมทินน ได้ระบุไว้ว่า

ยาของอาตมาที่ถูกต้องแท้จริงนั้น มีเครื่องหมายพึงสังเกตดังนี้ คือที่หลังของใต้แท่งยาประทับตราครุฑจับงูอยู่ตรงกลาง วงรอบนอกบอกว่า ยาวิเศษแก้พิษม้อกัดของพระพุ่ม วัดท่ามิหรำ จังหวัดพัทลุง และมีตราประจำเครื่องหมายตัวขอมดังนี้ อยู่ทั้งแท่งยาทุก ๆ แท่ง ถ้าไม่มีเครื่องหมายดังกล่าวแล้ว อาตมาไม่รับรองว่าเป็นยาของอาตมา²

¹พระพุ่ม ธรรมทินน. หนังสือคู่มือวิธีใช้ยาวิเศษแก้พิษม้อกัด. 2474. หน้า ก-ข.

²เรื่องเดิม หน้า ค.

เมื่อแจกแท่งยาให้แล้วท่านจะแจกคู่มือการใช้หรือวิธีการใช้ให้ด้วย เพื่อให้สามารถรักษาได้ถูกวิธี หากพิจารณาวิธีการใช้ยาจะทำให้เห็นว่า พระพุ่ม ธรรมทินน มีความรู้ที่ทันสมัยในการรักษาผู้ถูกงัด ซึ่งมีอยู่ 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ผู้ที่ถูกงัดพินาศให้นำเชือกหรือผ้าผูกรัดไว้เหนือบาดแผลให้แน่นเพื่อป้องกันไม่ให้พิษวิ่งเข้าสู่หัวใจทางเส้นโลหิต แล้วให้นำเข็มหรือปลายมีดเปิดปากแผลให้กว้างพอสมควรเพื่อรีดเอาโลหิตที่เป็นพิษออกมาเสร็จแล้วให้เอาปากดูดโลหิตออกทิ้งเสีย หรือใช้วิธีเอาสำลีหรือนุ่นใส่ขวดขนาดปากกว้างพอเหมาะกับอวัยวะส่วนที่ถูกงัด แล้วเอาไฟจุดใช้น้ำที่สะอาดทาที่ปากขวดให้พอเปียก ๆ นำขวดครอบครอบปากแผลไว้ จะทำให้ขวดดูดโลหิตมีพิษออกมาพอสมควรแล้วจึงดึงขวดออกเสีย

ขั้นตอนที่ 2 ฝนยากับน้ำสุราโรงหรือบรันดิหรือวิสกี้ 1 ช้อนโต๊ะ รับประทานครั้งหนึ่งเพื่อให้หัวใจสูบฉีดโลหิตแรงขึ้น หากว่าบริเวณบาดแผลบวมมากให้ฝนยากับน้ำสุราทาไว้ ค่อยจากนั้นนำน้ำมันมะนาวบีบลงบนหิน นำแท่งยาฝนกับหิน พอยาออกดีแล้วนำยาที่ฝนไว้ให้ทิ้งเสียให้เอาแท่งยาด้านที่ฝนกับหินวางลงบนแผลที่ถูกงัดแท่งยาจะดูดติดกับปากแผลจนแน่น ค่อยดูจนแท่งยาหลุดให้นำไปติดอีก จนแท่งยาไม่ติดแสดงว่าพิษหมดแล้ว บางรายใช้เวลา 1 ชั่วโมง บางรายใช้เวลา 2 วัน ขึ้นอยู่กับพิษมีมากน้อย¹

นอกจากนี้แล้วยังมีพระภิกษุสงฆ์อีกจำนวนมากที่ทำหน้าที่เป็นหมอรักษาโรคให้ชาวบ้านด้วยความเมตตาเสียสละ ซึ่งจะพบมีทั่วไปบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา บางวัดมีการศึกษาสืบทอดตำรายาให้กับศิษย์รุ่นต่อ ๆ มา เพื่อทำหน้าที่รักษาโรคต่อไป เช่น พระครูสังฆวิจารณ์ ฉันทันต์บรรพต (ทองเฒ่า) วัดเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นหมอรักษาโรควิกลจริตและโรคอื่น ๆ จนเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงและต่างจังหวัด จนได้รับการยกย่องว่าเป็นปรมาจารย์ทางด้านสมุนไพรหรือว่านยา พระอธิการทอง เจ้าอาวาสวัดประจิมทิศาราม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นหมอรักษาโรคกระดูกหัก (ต่อกระดูก) เส้นเอ็นฉีก แผลสด และโรคอื่น ๆ ชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงให้ความเคารพนับถือมาก พระอธิการอิม กิตติวาทมโน เจ้าอาวาสวัดในวัง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เป็นหมอรักษาโรคทั่วไป พระครูธรรมโฆษิต (คง โกกนุดโต) เจ้าอาวาสวัดธรรมโฆษณ์ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นหมอรักษาโรคหลายชนิด โดยเฉพาะยาแก้พิษยาสั่งและพิษอื่น ๆ ทุกชนิด เป็นยาที่มีชื่อ

¹พระพุ่ม ธรรมทินน. หนังสือคู่มือวิธีใช้ยาพิเศษแก้พิษงัด. 2474. หน้า 1 - 3.

เสียงมาก สามารถรักษาผู้ถูกยาสั่งให้หายได้¹ ทำให้ท่านเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านทั้งใกล้ไกลอย่างกว้างขวางมาจนปัจจุบัน เป็นต้น

จึงนับได้ว่าในสมัยนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่อาศัยการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแบบพื้นบ้านจากพระภิกษุสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พระสงฆ์นอกจากจะศึกษาพระธรรมวินัยแล้วยังต้องศึกษาดารายาสมุนไพรควบคู่กันไปด้วย ด้วยเหตุนี้จึงได้พบว่ามีกรบันทึกตำรายาแก้โรคต่าง ๆ ไว้ในหนังสือใบหรือสมุดข่อยเป็นจำนวนมากหลายร้อยเล่มที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาตกทอดมาจนปัจจุบัน เช่น ตำรายาวัณโรค ตำรายาวัณโรคประสาท ตำรายาวัณโรคบ้านสวน ตำรายาวัณโรคปอด ตำรายาวัณโรคตาแดงตะวันตก ตำรายาวัณโรคยางงาม ตำรายาวัณโรคนางลาด จังหวัดพัทลุง ตำรายาวัณโรคโลการาม ตำรายาวัณโรคชลาธารวาส ตำรายาวัณโรคฉิมมาวาส ตำรายาวัณโรคท่านางหอม ตำรายาวัณโรคพะโคะ ตำรายาวัณโรคดีหลวง จังหวัดสงขลา เป็นต้น

การรักษาพยาบาลของหมอพระในสมัยนี้ส่วนใหญ่เป็นการรักษาฟรี เพราะพระสงฆ์ถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้าน ชาวบ้านเองก็ถือว่าพระสงฆ์เป็นผู้ควรเคารพบูชาในฐานะผู้สืบทอดศาสนา ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัด พระสงฆ์ และชาวบ้านในระบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน เพราะในกระบวนการผลิตยาหรือการรักษาโรคชาวบ้านได้เข้าไปช่วยเหลือในการจัดหาตัวยาสสมุนไพรตามป่าเขาที่มีคุณสมบัติตามตำราระบุ เช่น สมุนไพรหรือว่านยาที่ออกตามหน้าผา ริมทะเล ในน้ำ เป็นต้น ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาหรือวัดและพระสงฆ์กับชาวบ้านในสมัยนี้จึงปราศจากผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นไปในเชิงศรัทธาปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อให้เกิดบุญกุศล ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างความสามัคคีที่นำไปสู่ความสงบสุขของชุมชนตลอดไป

3. บทบาทด้านการส่งเสริมพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์

พุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์เป็นศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน โดยพุทธศาสนาได้นำวิถีทางไสยศาสตร์ของพราหมณ์มาใช้ แต่ได้ดัดแปลงเวทมนต์เสียใหม่ ใช้วิธีดัดเอาเวทมนต์ของพราหมณ์ออกแล้วใส่พุทธมนต์เข้าไปแทน ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อว่ามีอำนาจของพราหมณ์ยังมีอำนาจได้ ถ้าหากเป็นพุทธมนต์จะต้องทรงอำนาจมากกว่า² จึงทำให้เกิดการนิยมนำพุทธมนต์มาเป็นคาถาอาคมปลุกเสกเลขยันต์ตามแบบอย่างของพราหมณ์ ก่อนทำพิธีกรรมปลุกเสกทุกครั้งจะดูฤกษ์ยาม วันเวลา ที่เป็นมงคล ซึ่งเป็นเรื่องของ

¹ สัมภาษณ์พระครูปัญญาวรกิจ (อ่วม) เจ้าอาวาสวัดโลการาม อำเภอสิงหนคร - จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2545.

² เทพย์ สาริกบุตร. พระคัมภีร์พระเวทฉบับปฐมบรรพ. 2509. หน้า 7.

หลักการทางโหราศาสตร์ จึงทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพุทธไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ที่มี การผสมกลมกลืนอยู่ในเนื้อเดียวกัน แต่ของขลังสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่พระภิกษุสงฆ์สร้างขึ้นใน สมัยก่อน จุดหมายเพื่อเป็นการสื่อไปสู่หลักธรรม สร้างขวัญกำลังใจและความเชื่อมั่นในการทำ กิจการต่าง ๆ ไม่ใช่เรื่องมกยทั้งหมดยกตามที่หลายคนเข้าใจ ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ข้อคิดไว้ว่า

ข้อสำคัญอยู่ที่พระจะต้องยอมเหนื่อยยอมอดทน มีเมตตากรุณา ตั้งใจคอยให้ธรรมไม่ละ ทิ้งหน้าที่ธรรมทานนี้ ในระหว่างนั้นก็คอยปิดช่องความหวั่นใจให้เขาไปตามความจำเป็น พระบางองค์อาจจะสอนเก่งจริงจนทำให้คนจำนวนมากมีกำลังใจเข้าถึงปัญญานิคข้ามพ้น สิ่งเหล่านี้ไปได้ทีเดียวเลย แต่ในหมู่บ้านก็ยังมีคนที่อ่อนกำลังใจอ่อนปัญญา ที่ต้อง ปิดช่องหวั่นใจอยู่นั่นแหละ เรื่องฤทธิ์เดชก็จึงยังมีอยู่ เพียงแต่ว่าตัวพระองค์เองจะต้องไม่เสีย หลัก ฤทธิ์เดชจะต้องถูกมองเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด และต้องเป็นเครื่องสื่อธรรมจะให้เด่นขึ้น มาบังธรรมไม่ได้เป็นอันขาด'

พระภิกษุสงฆ์ในสมัยนี้บางกลุ่มจึงพยายามนำหลักธรรมมาใช้ในเชิงไสยศาสตร์เพื่อช่วย เหลือความทุกข์ยากของชาวบ้านและสร้างศรัทธาในชุมชน เพื่อเป็นสื่อนำหลักธรรมไปสู่ประชาชน ซึ่งเป็นการนำไสยศาสตร์มารับใช้พุทธศาสนา จึงทำให้พระสงฆ์จำนวนมากในสมัยนี้หันมาแสดง บทบาททางด้านนี้กันมาก โดยเฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีพระสงฆ์หลายสำนักที่ศึกษา เล่าเรียนทางธรรมวินัย คาทาอาคม และการดูฤกษ์ยาม เพื่อสนองตอบต่อความต้องการของ ชาวบ้านที่จะนำสิ่งเหล่านี้ไปพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ซึ่งมีหลักพุทธธรรมเป็นแกนแฝงอยู่ในข้อ วัตรปฏิบัติ ส่วนไสยศาสตร์เป็นเพียงเปลือกนอกที่หุ้มห่อสารัตถะธรรมอีกชั้นหนึ่งอันเป็นสื่อที่จะ ชักนำชาวบ้านไปสู่แก่นของธรรมะตามภูมิปัญญาคำสูงของผู้ปฏิบัติ

สำนักเรียนทางไสยศาสตร์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนี้อยู่ที่วัดเขา อ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นแหล่งศึกษาทางไสยศาสตร์ของพระ ภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชนสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน วิชาไสยศาสตร์ของสำนักนี้ที่เจ้า อาวาสหรือพระอาจารย์วัดเขาอ้อทุก ๆ รูปต้องศึกษาเล่าเรียนมีหลายประการ ดังที่ชุม ไชยศิริ ศิษย์ไสยศาสตร์วัดเขาอ้อ ได้รวบรวมไว้ว่า

'พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). สถานการณ์พระพุทธศาสนากระแสไสยศาสตร์. 2539.

พระอาจารย์วัดเขาอ้อทุก ๆ องค์ มีความรู้มีความสามารถคล้ายคลึงกัน เพราะได้ศึกษาต่อกันมาไม่ขาดระยะ ตำราและวิชาความรู้ที่เป็นหลัก คือ พระอาจารย์สำนักวัดเขาอ้อทุกองค์ สอนเวทมนต์คาถาที่เป็นหลัก เริ่มต้นแต่ธาตุ 4 ธาตุทั้ง 5 แม่ธาตุ การตั้งธาตุ หนุนธาตุ แปลงธาตุ และตรวจธาตุ วิชาคงกระพัน – ชาตรี แคล้วคลาด มหาอุด สอนให้รู้กำเนิดที่มาของเลขยันต์อักขระต่าง ๆ ซึ่งต้องใช้ความพยายามและต้องอยู่ปฏิบัติอาจารย์จนอาจารย์เห็นความพยายามที่รักวิชาของศิษย์ จึงจะสอนให้ศิษย์ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนจนทำได้ตามตำราก็มีเป็นจำนวนมาก นอกจากสอนวิชาความรู้ทางไสยศาสตร์แล้ว ยังสอนวิชาความรู้เกี่ยวกับยารักษาโรคจนกระทั่งคำ ราชยาของสำนักเขาอ้อมมีทั่วไปทั้งภาคใต้ตลอดไปถึงมาเลเซีย¹

ส่วนวิชาไสยศาสตร์สำนักวัดเขาอ้อมที่นิยมใช้เป็นหลักของวัด มี 7 ประการ ดังนี้

1. เสกน้ำมันงาฉาบให้เดือดให้แข็ง แล้วทำพิธีป้อนให้ศิษย์รับประทาน เชื่อว่าจะทำให้อยู่ยงคงกระพัน
2. พิธีหุงข้าวเหนียวดำ รับประทานเชื่อว่าจะทำให้อยู่ยงคงกระพัน ป้องกันโรคปวดสะเอว ปวดหลัง และเป็นยาอายุวัฒนะ
3. พิธีอาบวุ้นแช่ยา ทำให้อยู่ยงคงกระพันและป้องกันโรคต่าง ๆ
4. พิธีสอนให้สัณยต์ที่ตัวหรือร่างกายด้วยดินสอหรือทำให้คงกระพันชาตรี มหาอุด แคล้วคลาด และเมตตามหานิยม
5. พิธีลงตะกรุด 1 ดอก 4 ดอก 5 ดอก 16 ดอก
6. วิชาความรู้ทางยารักษาโรค รักษาคนเป็นบ้า รักษาคนกระตุกหัก กระตุกแตก ต่อกระดูก การรักษาโรคตามตำราเขาอ้อมต้องรักษาเพื่อการกุศล เมื่อหายแล้วนำอาหารคาวหวานไปถวายพระสงฆ์ เพื่อเป็นการบูชาครูบาอาจารย์

นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมทางไสยศาสตร์หรือวิชาทางไสยศาสตร์อื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น พิธีเสกवानให้กิน การสร้างพระเครื่องและเครื่องรางของขลัง² ตำราธนูสังหรือธนูกระสุน

¹ชุม ไชยคีรี. “ลำดับและความเป็นมาของพระอาจารย์สำนักวัดเขาอ้อพัทลุง”, ใน หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์สิริธรรม (คง). 2518. หน้า 13.

²เรื่องเดิม. หน้า 13 - 14.

³ชัยวุฒิ พิบะกุล. คติความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ของวัดเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง. 2540. หน้า 48.